DAKOVAČKI VEZOVI

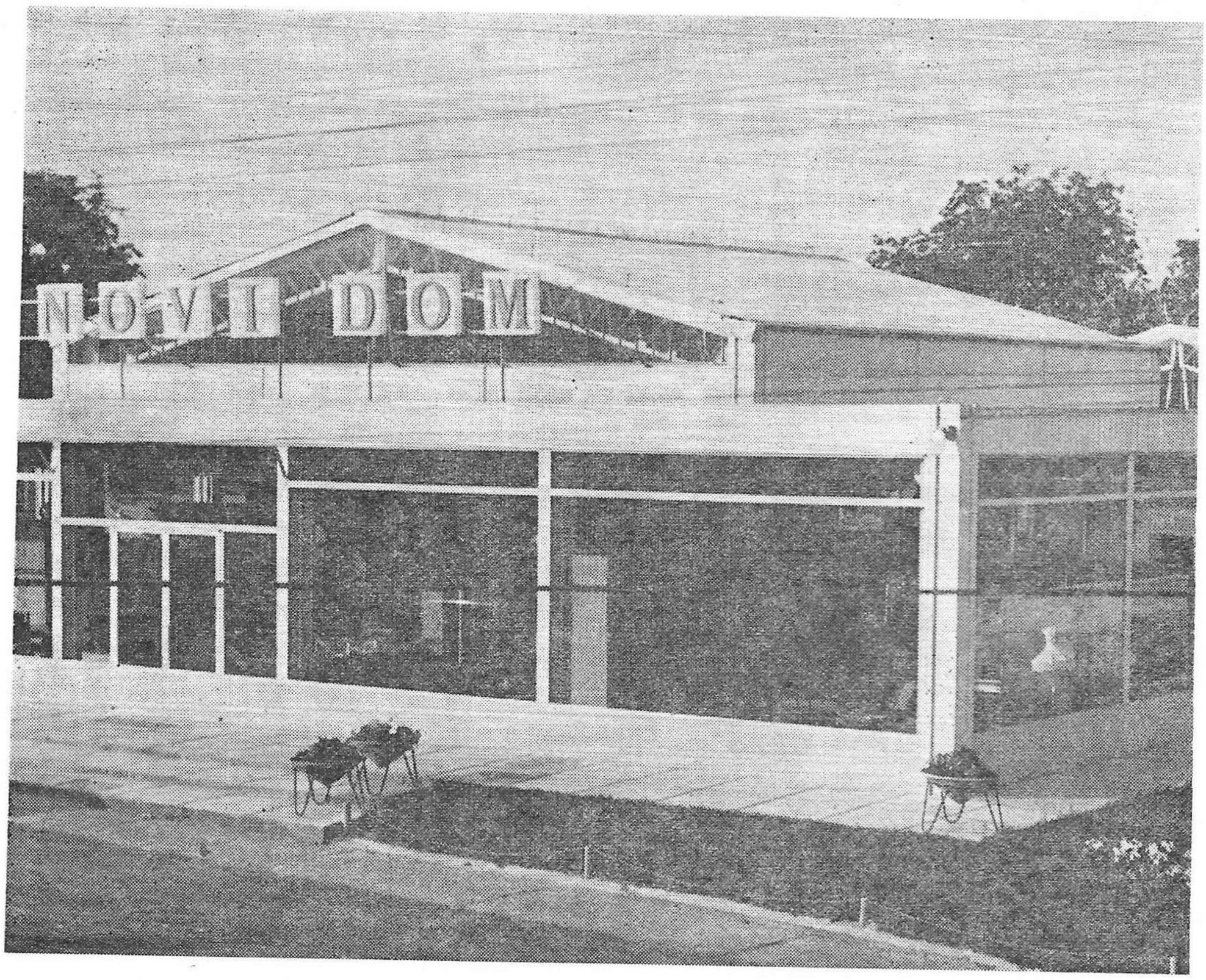
ĐAKOVAČKI VEZOVI

PRIGODNA REVIJA 1974

»TRGOPROMET« ĐAKOVO

Trgovačko poduzeće na veliko i malo

suvremeni objekti

razgranata mreža prodavaonica

bogat izbor robe

kvalitetna usluga

Sadržaj:

ĐAKOVAČKI VEZOVI '74 — RASPORED

Predrag Rechner: ĐAKOVAČKI VEZOVI '73

Prof. dr Mirko Marković: SELO TOMAŠANCI KRAJ ĐAKOVA

Prof. Mirko Bulat: KROZ NAJSTARIJU PROŠLOST ĐAKOVA I ĐAKOVŠTINE

Prof. Jerko Vukov: ZBORNIK ĐAKOVŠTINE ZA KULTURNI ŽIVOT U POKRAJINI

Đuka Galović: LIPICANCI

Prof. A. E. Brlić: PUTOVANJA U ĐAKOVO POTKRAJ XVIII I POČETKOM XIX STOLJEĆA

Ivo Slaviček: PRVO GOSTOVANJE HNK OSIJEK U ĐAKOVU

Krunoslav Tkalac: RAZGRANIČENJE ĐAKOVAČKOG VLASTELINSTVA OD VOJNE KRAJINE 1745. GODINE

MIJAT STOJANOVIĆ U LOVU U BABINOJ GREDI OKO 1847. GODINE

Prof. Dionizije Švagelj: TENA, DJEVOJKA — — POKRAJINA

NA DNU VODE JEDNA RIJEKA

Krešimir Pavić: BRONISLAV GRABOWSKI O ĐAKOVU

MATO TOPALOVIĆ

Dr Marko Kadić: LUŽENJE I PRANJE RUBLJA

Julije Njikoš: SA SLAVONSKIH SOKAKA

KRALJICE — NARODNI OBIČAJ BARANJSKIH HRVATA

Prof. Stjepan Brlošić: STARE SEOSKE KUĆNE ZADRUGE — IZVORI NARODNOG LIKOVNOG STVARANJA

Slavko Karin: PODOKNICA ĐAKOVU

Prof. dr ing. Stjepan Romić: HRVATSKI OVČAR

Jelka Mihaljev: PUDARICE NE PUDARU GROŽĐE

Lucija Karalić: KAKO JE RASLA GORJANSKA ŠKOLA

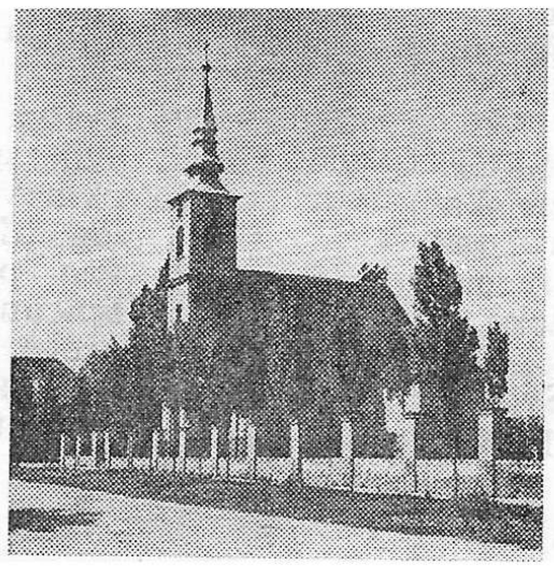
Stjepan Rechner: U SLUŽBI NARODNE GLAZBE

Mato Kovandžić: TEBI, SLAVONIJO

Mandica Đuranić: SLAVONIJO, KOLIKO TE VOLIM

Adam Rajzl: SPAVAJ

Antun Garvanović: DRAGI ZAVIČAJ

Đakovački vezovi

Prigodna revija

Đakovo, 6. srpnja 1974.

IZDAJE:
ODBOR ZA PUBLICITET PUTEM VLASTITIH IZDANJA

Redakcijski kolegij:
ZVONIMIR BENAŠIĆ, IVICA DITRIH, EUGEN NJIRJAK, STJEPAN RECHNER, VERA SOKOLOVIĆ

Glavni i odgovorni urednik:
STJEPAN RECHNER

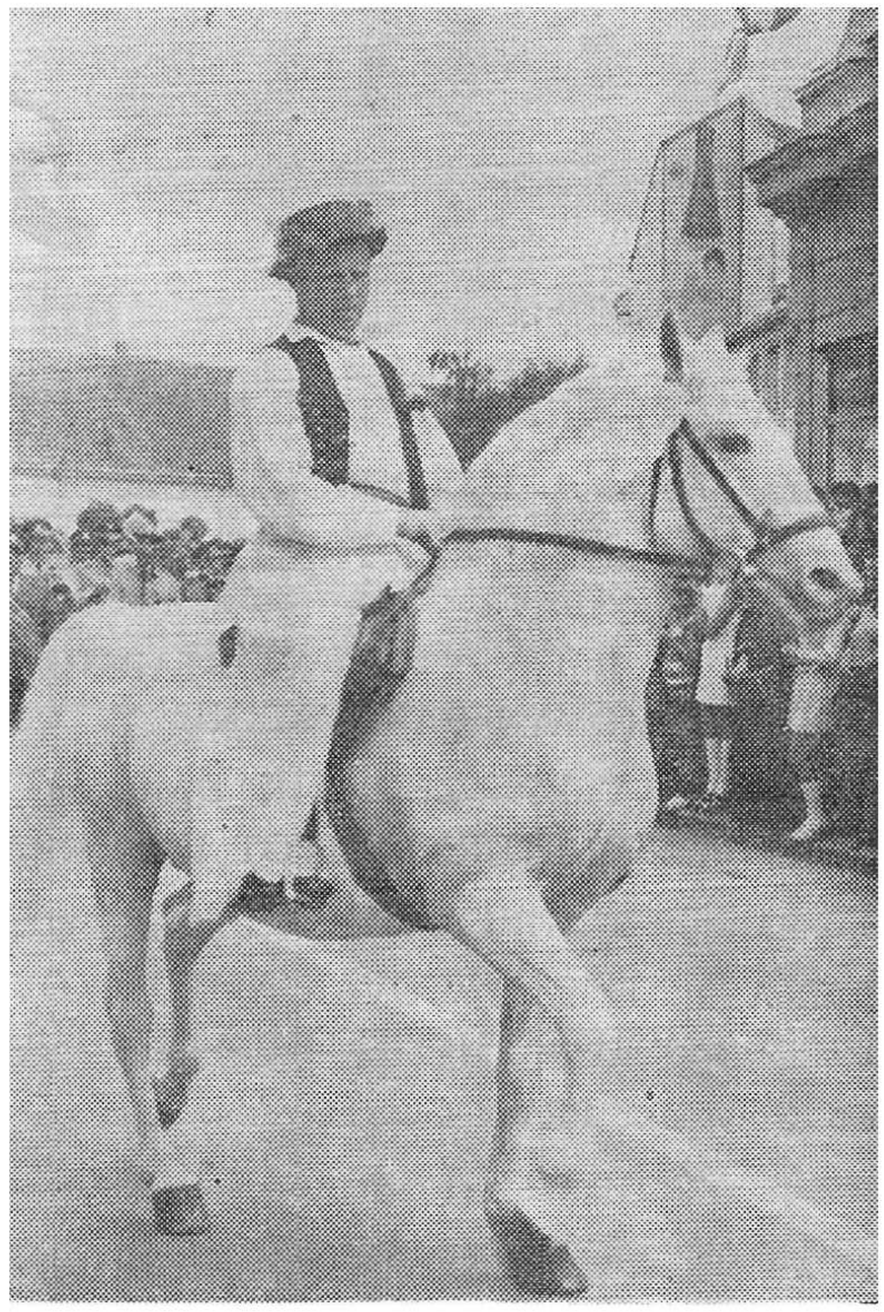
Autori fotografije:
IVAN PAVIĆ (naslovna strana), JULIJE NJIKOŠ, STJEPAN RECHNER, IVAN KADIĆ, MARKO PERIĆ I DRUGI

Crteži:
Dr SLAVKO PETRIČEVIĆ

CIJENA 5 DINARA

Tisak:
»TIPOGRAFIJA« ĐAKOVO

ĐAKOVAČKI VEZOVI '74

POKROVITELJ:
ŠUMSKO GOSPODARSTVO OSIJEK

RASPORED

Subota 6. srpnja

10,00 sati — Otvaranje izložbi:
— obrtničke (proizvodi starog zanatstva),
— slavonskih slikara (»Slavonija — zemlja i ljudi«),
— etnografske,
— lipicanskih konja,
— poljoprivrednih i šumarskih strojeva,
— namještaja izrađenog od hrastovine.

14,00 sati — Na hipodromu PIK-a međunarodno konjičko natjecanje uz sudjelovanje preponaša iz Mađarske, Čehoslovačke i Jugoslavije.

16,00 sati — Strossmayerova katedrala-bazilika: koncert na orguljama prof. Anđelka Klobučara iz Zagreba.

17,30 sati — Ljetna pozornica Đakovačkih vezova u Strossmayerovom parku:
Svečano otvaranje uz riječ predsjednika Skupštine općine.
»ĐAKOVO JE SRCE SLAVONIJE«, scenska slika za solo, zbor i tamburaški orkestar na tekst Pavla Blažeka i glazbu Julija Njikoša. Izvođači: Vera Svoboda, Đani Šegina, pjevački zbor Osnovne škole »Vladimir Nazor« iz Đakova, recitatori Srednjoškolskog centra Gimnazije »Braća Ribar«, folklorna skupina Osnovne škole »I. G. Kovačić« i KUD »I. L. Ribar« iz Đakova, tamburaški orkestar »Pajo Kolarić« iz Osijeka i tamburaški orkestar Narodnog sveučilišta »August Cesarec« iz Đakova.

18,30 sati — Nastup dječjih folklornih skupina iz Đakovštine i Slavonskog Broda.

20,00 sati — »Nezaboravna pjesma Slavonije i Baranje« je naslov natjecanja amatera pjevača, instrumentalista, pučkih pisaca i pjesnika narodnih pjesama Slavonije i Baranje.

Nedjelja 7. srpnja

08,00 sati — Velika svečana povorka svih sudionika Đakovačkih vezova '74 od Malog do Strossmayerovog parka. Sudjeluju: lipicanske svatovske zaprege (25), folklorne skupine Slavonije i Baranje (40), dječje folklorne skupine (10) zatim gosti iz Čučerja kod Zagreba, Novog Slankamena iz Vojvodine i Pruda iz okolice Bosanskog Šamca.

09,00 sati — Ljetna pozornica: SMOTRA FOLKLORA, IGARA, PJESAMA I IGARA SLAVONIJE I BARANJE.

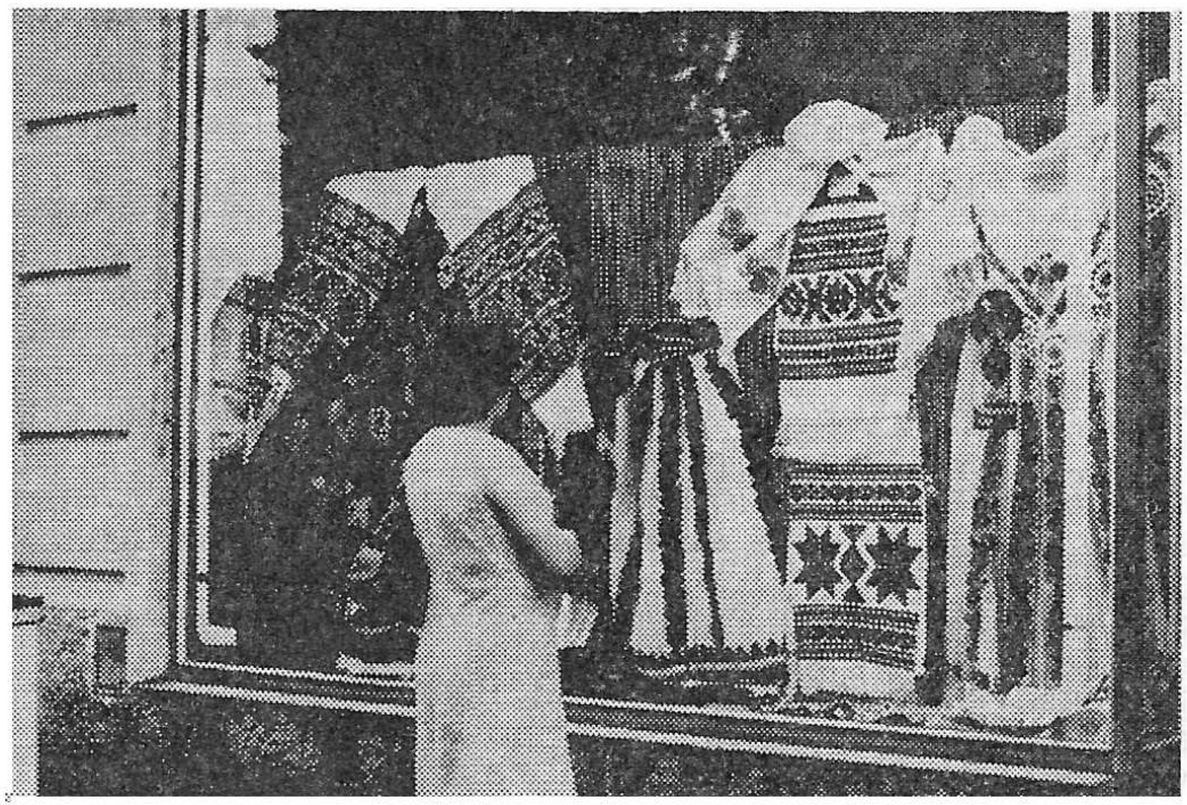
14,00 sati — Hipodrom: Turnir svatovskih zaprega, republička smotra lipicanskih konja i nastavak natjecanja u preskakanju prepona.

20,00 sati — Ljetna pozornica: »Izbor najljepše djevojke i snaše u narodnoj nošnji Slavonije i Baranje« uz sudjelovanje izvođača slavonskih pjesama ni Šegine, Blaženke i — Verice Svobode, Đa-Pere Nikolina, Pere Križanovića, koje će pratiti orkestar STD »Pajo Kolarić« iz Osijeka i orkestar NS »August Cesarec« iz Đakova.

22,00 sati: — Svečano zatvaranje Đakovačkih vezova sa scenskom slikom »Đakovo je srce Slavonije«. Raspored vode: Ljubo Jelčić, spiker RTV Zagreb i Nada Varšava, spiker Radio Đakova.

Đakovački vezovi '73

Piše: Predrag Rechner

Do pred nekoliko godina slavonski gradić Đakovo bio je poznat isključivo po lijepoj Strossmayerovoj katedrali i gizdavim lipicanskim konjima. Sada im se priključio još jedan činilac — Vezovi, ta već tradicionalna smotra folklora narodnih nošnji, igara, pjesama i običaja. O Đakovačkim vezovima ispjevane su pjesme. Za njih zna cijela zemlja, a ne samo Slavonija i Baranja.

Đakovački vezovi su izvanredna prilika za očuvanje neprocjenjivog blaga, koje se ogleda u bezbroj prilika, počam od iznošenja skupocjenih vezenih nošnji na toplo srpanjsko sunce, pa do zvukova tamburice, tog karakterističnog slavonskog glazbala. Vezovi su iz godine u godinu sve popularniji. Njih promiču neposredni sudionici i svi promatrači, pa zato sigurno kroče naprijed.

Prošli Vezovi održani su 7. i 8. srpnja 1973. godine. Dakle, sedmi po redu. Glavne pripredbe i dalje daju ton toj velikoj manifestaciji, pa je tako bilo i tih dana. Pođimo redom.

Subotnje jutro nije krilo ništa nepredviđenog. U Muzeju Đakovštine na izložbi etnografije bili su izloženi ponjavci prema njihovom nastajanju. Prvi su izrađeni još iz prve polovice 18. stoljeća, drugi i treći iz 19. stoljeća i četvrti iz početka 20. stoljeća. Istoga dana u Likovnom salonu slikari i kipari slavonskih sela — Josip Babogredac iz Bošnjaka, Vlado Hržina iz Donjih Crnogovada, Petar Jarm iz Strizivojne, Ana Verić iz Babine Grede i Marica Žigmundovac iz Gradišta izložili su 27 radova.

Na hipodromu PIK-a poslije podne održana su konjička natjecanja, a na ljetnoj pozornici u parku nastupile su najmlađe folklorne skupine iz Batinjana, Bošnjaka, Gorjana, Ilače, Otoka, Trnave, Đeletovaca, Duboševice, Piškorevaca, Draža, Divoševaca, Slavonskog Broda, Drenovaca i Đakova. Tada je nastupilo nevrijeme zbog kojeg su sve naredne priredbe subotnje večeri bile odgođene. Zabrinuta lica organizatora nasmiješila su se tek u nedjeljno jutro, koje je osvanulo i najavilo nadoknadu svega izgubljenog dan ranije.

Tako je službeno otvorenje uslijedilo tek u nedjelju. Mimohod svih sudionika đakovačkim ulicama bio je opet veličanstven. Odmah poslije mimohoda i pozdravnih riječi Stjepana Češnika, predsjednika Đakovačkih vezova izvedena je scenska slika »Đakovo je srce Slavonije« pod ravnanjem Julija Njikoša, a tek tada su se na ljetnoj pozornici smjenjivale folklorne skupine iz Trnave, Zadubravlja, Vođinaca, Beravaca, Gorjana, Semeljaca, Rokovaca, Gajića, Velike Kopanice, Ilače, Sredanaca, Batinjana, Gradišta, Divoševaca, Duboševice, Bošnjaka, Opatovca, Slavonskog Kobaša, Tordinaca, Noskovaca, Donjih Andrijevaca, Zagrađa, Drenovaca, Gunje, Rajeva Sela, Đeletovaca, Sekulinaca, Donje Bebrine, Špišić-Bukovice, Draža, Štitara, Prekopakre, Županje, Petrovaca, Trnjanskih Kuta, Otoka, Novih Jankovaca, Bučja, Baranjskog Petrovog Sela, Brođanaca, Gorjana, Vrpolja, Piškorevaca, Glogovice i Đakova. Njima su se pridružile i folklorne skupine izvan Slavonije i Baranje i to iz Vrlike, Jajca i Jasenoveca.

Za izbor najljepših djevojaka i snaša vladalo je ponovo veliko zanimanje. No, prije toga održana su natjecanja amatera. Kod pjevača narodnih pjesama prvo mjesto pripalo je Antunu Lešiću iz Bošnjaka, drugo Marijanu Lešiću iz Bošnjaka i treće Iliji Dretviću iz Gradišta. Josip Ivakić bio je prvi kod instrumentalista Marko Zečević drugi (obojica iz Drenovaca), a Adam Vuksanović iz Semeljaca treći.

Kod izbora najljepše djevojke u narodnoj nošnji žiri se odlučio za Katicu Pavić iz Gorjana s time da su joj pratilje bile Janja Petričević iz Divoševaca i Ružica Knežević iz Vrpolja. Njih su vrijednim nagradama nagradili: Zagrebačke pivovare, OZ »Croatia« i Komunalna banka. Za najljepšu snašu proglašena je Cecilija Sočković iz Vrpolja, za prvu pratilju Marica Pavošević iz Brođanaca i za drugu Ljerka Mandić-Perić iz Vuke. Njih su nagradili: Tvornica »Stjepan Geli«, Šumarija i tvornica »Meteor«, svi iz Đakova.

Na kraju Đakovačkih vezova '73 nastupili su solisti Pero Križanović i Mandica Đuranić iz Osijeka, te Verica Svoboda i Đani Šegina iz Zagreba. Njih je pratio orkestar zagrebačkih pivovara »Tamburica«. Prije nego što je zastava Vezova spuštena, izveden je završni dio scenske slike.

I ovaj puta kroz cijeli program vodili su Ljubo Jelčić iz Zagreba i Nada Varšava iz Đakova.

Dok se u nedjelju na ljetnoj pozornici odvijao nastup folklornih skupina, na hipodromu PIK-a održana su natjecanja u preskakanju prepona uz sudjelovanje najboljih preponaša iz konjičkih klubova »13 maj« iz Beograda, »Lenjin« Šator Torna iz Mađarske, »Graničar« iz Novog Sada, »Karađorđevo« iz Bačke Palanke i KK »Đakovo«. Pored natjecanja održana je i smotra lipicanskih svatovskih zaprega u kojoj su sudjelovale zaprege Adama Pavića, Pave st. Bogdanovića i Izidora Bogdanovića iz Gorjana, Pere Matoševića, Joze Poljarevića i Stipe Ivanovića iz Punitovaca, Antuna Mandića iz Vuke, Ivana Majića i Stanka Blažekovića iz Širokog Polja, Andrije Viljetića iz Đak. Satnice, Ivana Kolesarića iz Zoljana, Mate Živkovića, Stipe Obrovca Stipe Bobinca i Mate Brataljenovića iz Đak. Selaca, Stipe Pitinca iz Viškovaca, Franje i Andrije Stojakovića, Ivana Lucića i Adama Gregorovića iz Babine Grede kojoj je pripao veliki pokal »Večernjeg lista« iz Zagreba.

Na Đakovačkim vezovima '73 sudjelovalo je 2.000 izvođača i preko 15.000 promatrača.

Pokrovitelj je bila Tvornica pokućstva »Stjepan Geli« iz Đakova.

KROZ NAJSTARIJU PROŠLOST ĐAKOVA I ĐAKOVŠTINE

Piše: Prof. Mirko Bulat

Iako je danas teren Đakovštine donekle po strani od magistralnih puteva koji idu Posavinom i Podravinom, ipak je on zahvaljujući povoljnim geografskim uvjetima vrlo bogat značajnim nalazima i nalazištima iz raznih perioda prethistorije, antike i ranog srednjeg vijeka što dokazuje da je on od davnina pružao ljudima povoljne prilike za naseljavanje. Tim nalazištima počeli su se naši povjesničari i arheolozi intenzivnije baviti od druge polovice prošlog stoljeća, a prvi naš poznati filolog je Jagić, koji je još 1866. godine spomenuo neke nalaze iz Selaca. Njima su se dalje, ali uglavnom sporadično, bavili naši poznati stručnjaci Bogetić, Spannbauer, Ljubić, Brunšmid, Szabo, Bösendorfer i drugi, no nalazi su i dalje odlazili izvan Đakova, a o nalazištima se nije vodila briga.

Tek osnivanjem Muzeja Đakovštine otvorile su se nove perspektive za skupljanje i proučavanje arheoloških nalaza i nalazišta Đakovštine, a time i za dobivanje jasnijeg uvida u najstariju prošlost tog područja. Zahvaljujući prije svega izvanrednom entuzijazmu ranijih stručnjaka ovoga Muzeja, pok. Hedvige Dekker i njene nasljednice Branke Rauning, kao i drugih stručnjaka i suradnika, pronađeni su i zabilježeni mnogi novi arheološki lokaliteti, koje je H. Dekker u svojoj publikaciji »Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike« ukratko obradila i popisala.

Međutim, otada, a to je bilo 1959. godine, došlo je zahvaljujući radu njene nasljednice Branke Rauning, kao i drugih stručnjaka, do nekoliko novih, u nekim slučajevima i izvanrednih otkrića, kao npr. kasno antičke staklene plitice s portretom bračnoga para na zlatnoj foliji iz Štrbinaca. Ta otkrića kao i intenzivnije proučavanje ranije skupljenoga materijala i podataka,stvorila su uvjete za novo valoriziranje i preispitivanje dosadašnjih znanja i gledišta koje bi moglo baciti novo svijetlo na probleme povijesnog razvoja ljudskih zajednica na području Đakovštine od prethistorije do srednjega vijeka.

Zato smo se i odlučili na ovaj kratki pregled najstarije prošlosti ovoga kraja koji bi upoznao kako domaće, tako i strne posjetitelje s najznačajnijim crtama razvoja, nalazima i nalazištima kao i mogućnostima koje bi njihovo sistematsko istraživanje i prezentiranje moglo pružiti, ne samo poznavanju povijesti i kulture ovoga kraja, nego i obogaćivanju, da tako kažemo, vrijednosti i zanimljivosti koje Đakovo i Đakovština mogu pružiti domaćem i stranom gostu.

Kao što je već H. Dekker iznijela, na teritoriju Đakovštine uzdiže se velik broj usamljenih brežuljaka i uzvisina s tragovima najstarijih mlađekamenodobnih (neolitskih naseobina, među kojima su svakako najvažniji Jabučanje kod Budrovaca, Popovčica Katinska kod Satnice i Štrbinci. Sva su ona, nažalost, osim donekle Štrbinaca koji su kopani još krajem prošlog stoljeća, još neistražena, ali sva pružaju dokaze života i rada neolitskog čovjeka — ostatke glinenog maza kuća-pletara, krupnijeg i sitnijeg kamenog oruđa, oruđa od kosti i rožine, kamenih žrvnjeva, glinenih utega i pršljena, te nadasve raznovrsnih primjeraka grublje i finije keramike, glavnih nositelja stila, po kojima se, uglavnom, može izvlačiti zaključke o pripadnosti nalazišta određenoj kulturi, odnosno razdoblju. Tek u novije doba, a na osnovu istraživanja S. Dimitrijevića, moguće je većinu neolitskih nalazišta Đakovštine pripisati tzv. sopotskoj kulturi koja je bila rasprostranjena na području istočne Slavonije i zapadnog Srijema i čiji su se utjecaji širili na susjednu Madžarsku i sjevernu Bosnu. Njoj je vjerojatno i na teritoriju Đakovštine prethodila tzv. starčevačka kultura starijeg neolita, čija su nalazišta bila dosad poznata u istočnoj Slavoniji, dok novija nalazišta u Našicama i Podgoraču ukazuju na mogućnost da su se ti najstariji zemljoradnici na području Slavonije mogli naseljavati i dalje od tokova velikih rijeka, pa tako vjerojatno i na području Đakovštine što će moći potvrditi samo buduća istraživanja. Jedno vrlo važno nalazište koje čeka detaljnije istraživanje krije se u okolici Gorjana gdje su početkom ovog stoljeća presječene brojne jame (zemunice?) s raznovrsnim materijalom koji S. Dimitrijević datira čak u ranu ili srednju fazu sopotske kulture. Dr. J. Bösendorfer spominje u Osječkom zborniku I brojna neolitska nalazišta na području Đakovštine — Koritnu, Krndiju, Punitovce, Semeljce itd. ali, nažalost, bez ikakvih detaljnijih podataka tako da će i njihovo proučavanje biti zadatak budućih istraživanja. Ako tome pribrojimo i druge manje neolitske lokalitete koje je navela H. Dekker (Crnilovac, Čoravica, Gradina i Semberija kod Budrovaca, Dragotin, zatim Bajnak, Gajgerovu pustaru i Ružince na području Đakova i bliže okolice, Gradac i Šarvis kod Đakovačke Satnice) vidimo da je područje Đakovštine bilo razmjerno gusto naseljeno već u mlađe kameno doba kada je pružalo utočište najstarijim zemljoradnicima ovoga područja.

Iduće razdoblje — bakreno doba, donijelo je i tu brojne perturbacije i promjene kako stanovništva i naselja, tako i ekonomike i kulture. Ranije matrijarhalne rodovske zajednice zemljoradnika zamijenjene su djelomice patrijarhalnim stočarskim grupama, koje su u više navrata prodirale na zapad iz područja stepa oko Crnog mora izazvavši propast starih zemljoradničkih naselja i brojne seobe i premještanja u toku dužeg vremena. Kao nijemi svjedoci tih nemirnih vremena su i brojni graci i gradine koji se u ovom i kasnijim razdobljima podižu na teže pristupačnim mjestima, za razliku od ranijih koja nisu bila utvrđena.

I na području Đakovštine, kao i ostale Slavonije, postoji više gradina iz tog i nešto kasnijih razdoblja koje, međutim, nisu dosad privukle veću pažnju, te se smatralo da su gradine obilježja samo južnijeg, planinskog područja. Na osnovu raznih izvora mogli bismo nabrojati Gradac kod Đakovačke Satnice, Gradište kod Selaca, te Gradine kod Budrovaca, Paučja, Ratkovog dola, Garovog dola, Gorjana, Levanjske Varoši, Mrzovića, Viškovaca, Punitovaca, Širokog Polja, Koritne, Krndije itd. Nijedna nije sistematski istražena, no ipak su poznati mnogi različiti, većinom prethistorijski nalazi, koji pokazuju da su nastale u raznim razdobljima prethistorije, neke čak i vrlo rano, kao npr. cna kod Viškovaca, odakle potječu i ulomci fine duborezno i brazdasto ukrašene vučedolske keramike te neki bakreni predmeti.

Drugo nalazište tog doba je Popovčica Katinska kod Satnice, koja, sudeći po objavljenim nalazima fine inkrustirane keramike kod H. Dekker, predstavlja dosad izgleda najistočnije nalazište tzv. lasinjske kulture, karakteristične inače za zapadnu Slavoniju. Tu bi negdje prema tome prolazila granica prema drugoj bakrenodobnoj kulturi, vučedolskoj, karakterističnoj za istočnu Slavoniju i Srijem, čije je jedno nalazište od ranije poznato kod sela Vrbice, ali nije istraženo.

Istom razdoblju pripada i jedan bakreni nadžak koji se sada nalazi u Zagrebu, a nađen je pod inače nepoznatim okolnostima kod Gorjana. Ovaj nalaz nam upotpunjuje sliku rasprostranjenosti takvih sjekira na širem području Slavonije gdje su bile prilično rasprostranjene, a naročito oko Osijeka i u Povučju, tako da bismo tu mogli pretpostavljati i radioničke centre takvih sjekira.

U rano brončano doba vjerojatno se i na području Đakovštine rasprostirala tzv. vinkovačka kultura, nasljednik ranije vučedolske. Njoj, ili nešto kasnijem razdoblju, pripadala su vjerojatno pobliže nedeterminirana nalazišta brončanog doba — Budrovci-Jabučanje, Đakovo — Bajnak i Rakova pustara, Satnica — Popovčica Katinska i Štrbinci. Iz srednjeg pak brončanog doba potječu dvije zanimljive amforice, tzv. vatinske kulture, jedna iz Širokog polja, druga iz Trnave. One ovdje obilježavaju zapadnu granicu te kulture, proširene u srednjem Podunavlju u srednjem brončanom dobu ponikle na bazi domaćih elemenata. Krajem tog razdoblja koje je donijelo ne samo novi skok u proizvodnji dobara, nego i začetke raspadanja ranijeg rodovskog društva te začetke klasa i klasnog uređenja, došlo je ponovno do velikih seoba i promjena, uvjetovanih pomicanjem raznih grupa sa sjevera i zapada prema jugoistoku koje su, zajedno s grupama koje su im se pridružile ili bježale pred njima, nadirući u nekoliko talasa, srušile moćno Hetitsko carstvo u Maloj Aziji, osvojile i razorile Grčku i ugrozile Egipat koji se jedva od njih obranio. Da su nemiri zahvatili i područje Đakovštine pa čak djelimice i potekli odavde, pokazuju nam s jedne strane nalazi brončanog oružja i nakita srodnog onom s područja Slavonije u Grčkoj, a s druge strane i dvije velike ostave raznih brončanih predmeta otkrivenih na području Đakovštine.

Jedna od njih nađena je u Velikom Nabrđu, te je sadržavala čak 224 komada narukvica, privjesaka, igala, fibula, dugmeta, falera, ploča, ulomaka brončanih posuda, okova, kopalja, mačeva, sjekira, srpove, pile, šipke itd. Druga je otkrivena nedavno i još nije objavljena, a također sadrži razne zanimljive predmete — mačeve, sjekire, koplja, srpove i drugo. Ovi nalazi ne pokazuju samo visok stupanj razvoja kako vještine izrade i ukrašavanja raznih brončanih predmeta — oružja, nakita, posuda itd. nego i visok nivo usavršavanja i prilagodbe samih tih predmeta za obavljanje raznih zadataka kojima su bili namijenjeni, a kod nakita ukus tih ljudi u ukrašavanju metalnim predmetima (igle, kopče, privjesci, ogrlice, narukvice, dugmeta itd). Brojni srpovi ukazuju na važnost zemljoradnje, a oružje na nemirno vrijeme ratova i seoba. Većina pak tih predmeta izrađena je vjerojatno u poznatim brončanodobnim radioničkim centrima nedalekog Brodskog Posavlja.

Kraj brončanog doba i početak željeznog označavaju pljačkaški pohodi konjaničkog naroda Kimeraca protjeranih iz njihove ranije postojbine — stepa oko Crnog mora od Skita negdje u VIII stoljeću. Relativno mirno ranije razdoblje u kome se na području istočne Slavonije razvija Valsko-Daljska kultura, zamijenilo je opet razdoblje nemira, a nakon toga se vjerojatno i na području Đakovštine proširila tzv. Bosutska kultura.

Iz tog razdoblja spominju se nalazišta Budrovci — Blato, Budrovci — Čoravica, Đakovo — ciglana i Ružinci, Satnica — Gradac, Popovčica Katinska, Sarvis i Štrbinci, dok se u Đakovačkom muzeju čuva zanimljiv nalaz iz tog doba — brončana strijelica s trnom, tipično konjaničko oružje. Ovom, ili nešto kasnijem razdoblju će, vjerojatno pripadati i perle od jantara i staklene paste nađene još krajem prošlog stoljeća na tzv. Turskom Gracu kod Punitovaca.

Razdoblje stabilizacije koje je uslijedilo nakon toga narušen oje krajem IV stoljeća upadom novog naroda sa sjeverozapada, Kelta, čije su horde tada kretale u potragu za plijenom prema jugoistoku osvojivši i mnoge evropske zemlje. Nakon neuspjelog napada na Makedoniju i Grčku jedan dio ih se vratio u Podunavlje među njima i Skordisci čiji je centar bio u istočnom Srijemu. Oni su vjerojatno nametnuli pokorenom stanovništvu danak, a na strateški i prometno važnijim mjestima izgradili — često na mjestu starijih — svoje utvrđene gradove — oppida. Pored važnijih njihovih centara u današnjem Osijeku, Sarvašu, Dalju, Vinkovcima itd. moguće je da je neko manje njihovo utvrđeno naselje postojalo i na području Đakova (Bajnak?) tim više što tipični nalazi njihove keramike potječu iz blize okolice Đakova — na ciglani i u Ružincima. Drugi nalazi potječu opet iz okolice Budrovaca (Jabučanje i Semberija). Očito je da ovaj kraj, tada vjerojatno pun gustih šuma i močvara, Kelti nisu mogli u jačoj mjeri podvrgnuti, te se tu domaće stanovništvo više i održalo. Razni predmeti — keramika, oružje, nakit itd. svjedoče da su Kelti, iako su u nekim područjima nametnuli svoje kulturne tekovine — npr. izrada posuđa na lončarskom kolu, ipak preuzeli i neke domaće tekovine, npr. neke vrsti nakita itd. To dokazuje da je dolazilo i do stapanja tih dviju grupa, no u kojoj mjeri, zasad se ne može reći.

Keltska vlast u Podunavlju srušena je najprije u njihovim sukobima s moćnom Dačkom kraljevinom u današnjoj Rumuniji kada ih se jedan dio morao povući iz Panonije u Češku, a zatim u sukobima s Rimljanima, koji su na kraju gotovo uništili Skordiske. To su iskoristila domaća panonska plemena Andizeti na području sjeverno od Vuke do Osijeka, Breuci južno od Vuke i oko Save, Amantini i drugi i riješila se keltske vlasti Tako krajem I stoljeća p. n. e. nalazimo ova panonska plemena u borbi s Rimljanima koji su htjeli svoju vlast proširiti i na ove krajeve. Panonci su im se odupirali istrajno i žestoko koristeći za partizanski rat protiv osvajača prirodne uvjete terena — šume i močvare i neprestano dižući ustanke.

Konačno je 6. godine nove ere buknuo veliki ustanak koji je svoje žarište imao baš na području Breuka i koji je ujedinio sva plemena od Drave do Jadrana u borbi protiv neprijatelja. Ustanici su, ne samo uništili rimske posade i koloniste na svom području, nego su uputili svoje odrede i na Makedoniju koja je tada bila pod rimskom vlašću i na Italiju. Ipak su Rimljani vještijom taktikom i strategijom, a zahvaljujući svojoj bolje izvježbanoj vojsci, uspjeli ugušiti i taj ustanak, a odlučujuća se bitka odigrala u močvarama Vuke.

Nakon toga su Panonci konačno morali priznati rimsku vlast, te je sad slijedilo razdoblje romanizacije, i urbanizacije, naseljavanja rimskih trgovaca i veterana, uvođenja robovlasničkog sistema i učvršćenja novčane razmjene koja je, kako to pokazuje nalaz grčkog srebrnjaka iz Gorjana, sporadično počela i ranije, ali tek sad se za dugo učvršćuje. Uvoze se rimski proizvod koji služe za uzor i u domaćoj proizvodnji, širi se rimska umjetnost i religija, latinski jezik i pismo i na taj način dolazi do kulturnog i ekonomskog poleta kojim se međutim koriste samo povlašteni slojevi stanovništva. Teškim radom robova krče se šume, kopaju kanali, grade ceste i raskošne zgrade itd. no oni sami imaju od toga malo koristi. Područje Đakovštine je i sada ostalo izvan većih centara, iako je bilo povezano cestama sa Cibalama (Vinkovcima), Marsonijom (Sl. Brodom), Inicerumom (Tekić kod Sl. Požege), a vjerojatno i Mursom (Osijekom). Trag ceste Cibalae — Certissa — Marsonia sačuvao se na nekoliko mjesta, među ostalim i kod Štrbinaca. Glavni centri na području Đakovštine u rimsko doba bili su Certissa i Leuconum koji se spominju u Itinerarima i na Tabuli Peutingeriani, ali se još uvijek ne mogu sa sigurnošću odrediti. Certissu su ranije tražili na području Selaca, jer je tamo bilo brojnih rimskih nalaza, a zatim kod Štrbinaca čiji će bogati nalazi vje-

rojatno ipak pripadati nekoj luksuznoj vili, a ne naselju. Međutim, brojni nalazi temelja rimskih kuća, opeka, kamenčića mozaika, slikane žbuke i keramike u centru Đakova koje pok. H. Dekker, nažalost, nije stigla objaviti, čine ipak vjerojatnom pretpostavku da se Certissa nalazila na području Đakova. Njeno ime koje je domaćeg panonskog podrijetla kao i velika većina ostalih antičkih toponima u Slavoniji, značilo je vjerojatno »Gradić« (stoji u vezi s latinskim horuus, grčkim hortos, armenskim kenta, slavenskim grad itd.), a pokazuje ujedno da je rimsko naselje naslijedilo ranije domaće naselje koje se nalazilo na istom mjestu.

Da su i područje Đakovštine zahvaćali upadi barbarskih naroda, odnosno građanski ratovi i ustanci, pokazuju dva velika skupna nalaza rimskih novaca: jedan u bari Osatini kod Koritne, drugi kod Satnice. Prvi je sadržavao novce od Trajana do Antonina Pija tj. prve polovice II st. i njegovo zakapanje možemo dovesti u vezu s provalom Kvada i Markomana koji su pustošili Panoniju krajem II stoljeća. Drugi je sadržavao oko 3000 srebrnjaka, od Karakale do Postuma tj. od početka do sredine III stoljeća, a njegovo zakapanje možemo dovesti u vezu s burnim razdobljem borbi raznih pretendenata za vlast sredinom III stoljeća koje su se odigravale i na području Panonije.

Rimski novci — većinom brončani, rjeđe srebrni i zlatni, ponajviše iz kasnorimskog doba. tj. iz IV, pa čak i početka V st., nađeni su još i u Selcima, Đakovu i Semeljcima, a najviše u Štrbincima gdje ih ima od ranog do kasnog rimskog doba (od Augusta do Arkadija). Najviše se našlo novca iz IV st. u grobovima od opeka, a nešto novca nađeno je čak i u lončarskim pećima koje su također nađene u Štrbincima.

U Štrbincima su inače još krajem prošlog stoljeća nađeni i temelji raskošne vile s mozaičnim, nažalost, uništenim podom, zatim brojni nalazi keramike, glinenih i brončanih svjetiljaka, nakita od metala i stakla, staklenih bočica, ulomaka slikane žbuke ,opeka s pečatima (za jednu se moglo utvrditi da je vjerojatno rađena u susjednim Cibelama — Vinkovcima), sarkofaga od kamena itd. U novije doba nađene su, kako je rečeno, i lončarske peći, grobovi od opeka s luksuznim nakitom te kao naročito vrijedna već spomenuta staklena plitica sa zlatnom folijom.

Iz Đakova ili Štrbinaca potječe i jedan ranokršćanski natpis na kamenu u kojemu se spominje neki mladi Flavije Mauro, a vjerojatno će odatle, a ne iz Daruvara, potjecati i više ulomaka drugog natpisa koji se ne daju pročitati i koji su kao dar kanonika Pavića dospjeli u Zagreb. Rimskih nalaza na području Đakovštine ima još u Budrovcima (Plugarić), Drenju, Satnici (Gradac, Popovčica Katinska i Šarvis), Selcima (Gradište), Gorjanima, Ivanovcima, Levanjskoj Varoši, Punitovcima i Viškovcima te nekim drugim mjestima, što pokazuje razmjerno veliku gustoću naseljenosti u to doba. Sve je to međutim uništeno provalama raznih barbarskih naroda — Gota, Huna, Gepida, Langobarda i drugih, koji su nakon poraza Rimljana 378. kod Drinopolja prohujali preko Panonije na putu za Italiju.

Novi stanovnici, Slaveni, počeli su se naseljavati u Panoniju još od kraja IV stoljeća, a u većim masama u V i naročito VI stoljeću. Ubrzo su potpali pod vlast Avara, pod kojom su ostali do kraja VIII stoljeća, a zatim su u borbi s Francima i Bugarima formirali začetke svojih država koje su slomljene provalom Mađara. Nakon toga se južni dio Panonije ujedinio s ostalom Hrvatskom čiji je integralni dio ostao do danas. Svjedoci tih davnih dana su, pored gradina kod Paučja, Ratkovog dola, Budrovaca, Dragotina, Gorjana, Levanjske Varoši itd. — vjerojatno i na području Đakova, još i tipični primjerci starohrvatskog nakita od bronce i srebra, stožaste i grozdolike naušnice te tzv. Skarčice koje se danas čuvaju u Zagrebu.

Tako nam ovaj kratki pregled pokazuje koliko je burnu prošlost imao ovaj kraj koji je ponekad bio i začetnik velikih događaja, a što se odrazilo u brojnim pokretnim i nepokretnim spomenicima, koji još u mnogome čekaju da se istraže i objave te učine pristupačnim i širokim masama.

LITERATURA:

J. Bösendorfer, Osijek i okolica u prethistorijskim eonima, Osječki zbornik I, Osijek 1942, str. 5 — 22.
J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije IV, Vjes. hrv. arheol. dr. V, Zagreb 1901, str. 137 — 139.
F. Čordašić, Novi arheološki nalazi i drugi rad Đakovačkog muzeja u 1966. godini, Glasnik Slavonskih muzeja 2, 1967., str. 14 — 15.
H. Dekker, Đakovo, i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike, Đakovo 1959.
S. Dimitrijević, Sopotsko-lenđelska kultura, Zagreb 1968.
Š. Ljubić, Popis Arheološkoga odjela Nar. Zem. Muzeja u Zagrebu, I, Zagreb 1889.
I. Marović, Bakrene sjekire u prethistorijskoj zbirci Arheološkog muzeja u Splitu, Vj. za arheol. i hist. Dalm. LV, 1953., str 124 i d.
B. Rauning, Značajan nalaz na lokalitetu Štrbinci kod Đakova, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske XIV/5, Zagreb 1965., 147 — 148.
R. R. Schmidt, Die Burg Vučedol, Zagreb 1945.
Đ. Szabo, Srednjevjekovni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1920.
J. Spannbauer, Die Kanalisierung der Drau-Donaubene, Osijek 1876.
Z. Vinski Ks. Vinski — Gasparini, Prolegomena k statistici i kronologiji prethistorijskih ostava u Hrvatskoj, Opusc. Archaeol. I, Zagreb 1956.
Z. Vinski, Brončanodobne ostave Lovas i Vukovar, Vj. Arheol. Muz. u Zgu, ser. III, 1, 1958, str. 3 dalje.
K. Vinski — Gasparini, Srednje i kasno brončano doba u zapadnoj Jugoslaviji, Vj. Arheolmuz. u Zgbu, 3. ser., sv. V, 1971, str. 1 — 14.

SELO TOMAŠANCI KRAJ ĐAKOVA

(Prilog poznavanju prošlosti i razvoja sela)

Piše: Prof. dr Mirko Marković

U sklopu održavanja »Đakovačkih vezova 1974« želio bih svratiti pažnju čitatelja »Revije« na neke pojedinosti iz prošlosti malog đakovačkog sela Tomašanaca. Poticaj da pobliže proučim prošlost ovoga sela dobio sam od svoga pokojnog oca Đure Markovića (1876 — 1961), rođenog Tomašančanina. U Tomašancima se rod Markovića spominje od 1756. godine. Krajem 18. stoljeća bilo je u selu nekoliko zadružnih kuća ovoga prezimena. Od svih tih Markovića nema već više decenija u Tomašancima ni jednoga živog člana. Zbog toga sam odlučio da pobliže proučim postojeće crkvene knjige gorjanske župe, kako bih proširio svoje znanje o kretanju ovdašnjeg stanovništva kroz posljednjih 250 godina. U tome radu puno mi je pomogla Lucija Karalić, gorjanska učiteljica u m. kojoj se i ovom prilikom želim iskreno zahvaliti. Pobliže podatke o kretanju pojedinih tomašanačkih rodova objavit ću drugom zgodom. Ovdje želim dati samo sumaran pogled kroz razvoj sela.

Tomašanci se nalaze na blagom uzvišenju (aps. vis. 110 m) lesnog platoa, tzv. đakovačkog ravnjaka. Od samog Đakova udaljeni su cestom preko Ivanovaca 8 km. Sjevernije od sela pruža se gotovo u nedogled prostrana dravska nizina, dok je južnije od sela teren blago humovit. Kroz to humovito zemljište protječe potok Jošava koji se istočnije od Vrpolja ulijeva u riječicu Bić. Tereni naokolo Tomašanaca odlikuju se izvanredno plodnim zemljištem. Stoga je tu poljoprivreda stara kao i ovdašnje naseljenje.

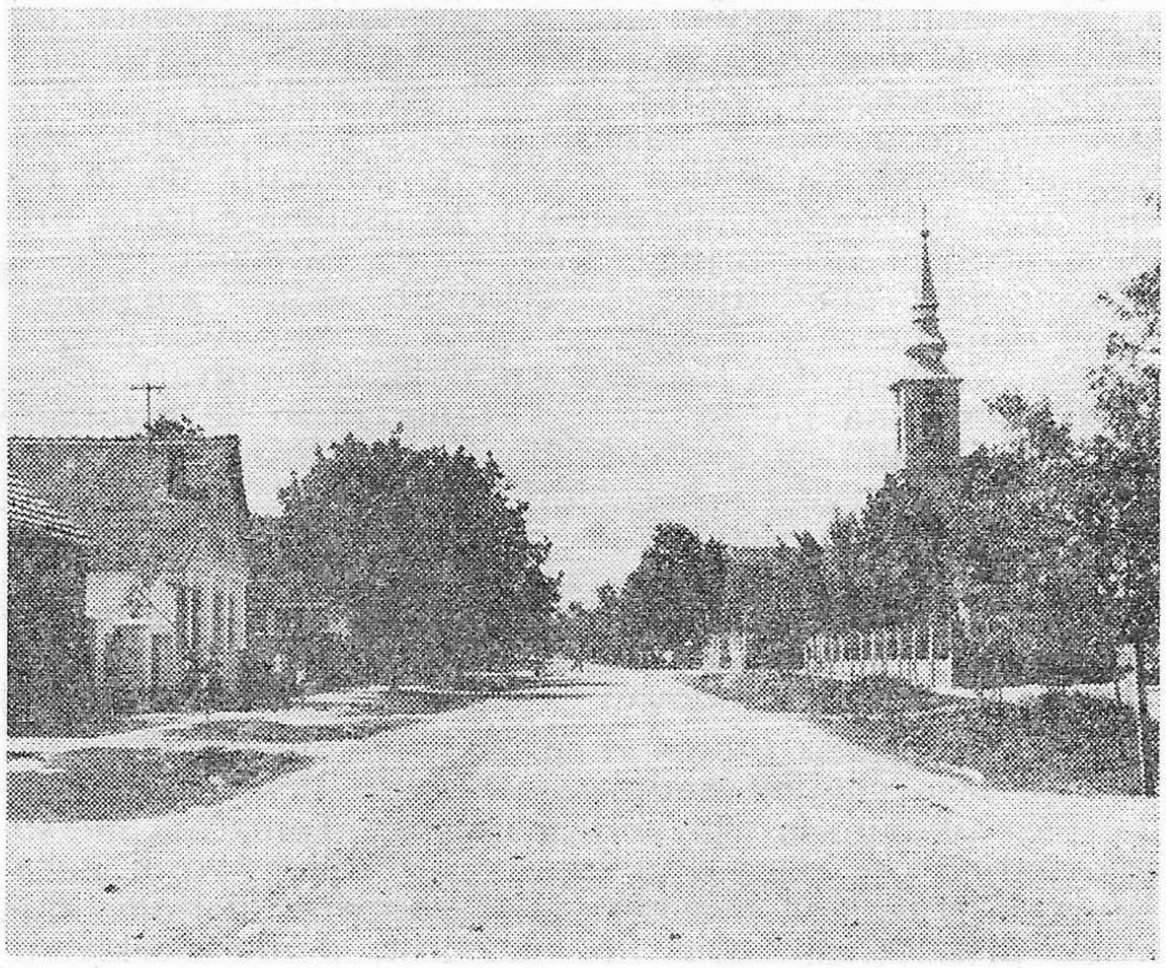
Počeci naseljavanja tomašanačkog atara gube se u tami ranoga srednjega vijeka. Da li je tu već ranije postojalo kakvo selište, nije za sada moguće utvrditi. Naseljavanje Tomašanaca treba promatrati u sklopu sredovječnog gorjanskog feuda, a to omogućuju pisani dokumenti istom od 14. stoljeća. Od toga vremena Gorjani postaju feudalno središte čitavog ovoga kraja u kome se nalazi kastrum i sjedište uglednog velikaškog roda Gorjanskih (Duružmića). U Gorjanima u 14. stoljeću nalazio se i masivno građen benediktinski samostan sa crkvom, a posebno se još u izvornicima spominje crkvena župa. To je po svoj prilici razdoblje u kome šira gorjanska okolica dobiva svoja stalna agrarna selišta. Nažalost, pisanih dokumenata koji bi to nepobitno potvrdili, za sada nema. Seoska tradicija danas o tome malo što zna. Pripovijeda se, doduše, u narodu da su Tomašance kao i obližnje Ivanovce osnovala dva brata iz Gorjana po imenu Tomaš i Ivan. Tomašev rod razvio se kasnije, navodno, u Tomašiće, kojih je nekoć doista bilo u selu.

O veličini i izgeldu sredovječnih Tomašanaca teško je bilo što sigurnije ustvrditi. Vjerojatno je to isprva bilo sasvim malo selište od svega nekoliko kućica okupljenih u jednu grupu. Selo nije bilo na glavnom prolaznom drumu od Đakova prema Osijeku, pa je ovdašnji kraj bio prilično izoliran. Domaće stanovništvo bilo je upućeno na vlastite snage i mogućnosti.

S upadom Turaka u Slavoniju 1536. g. Tomašanci su dobili nove gospodare. U stvari, u selu se nije ništa bitnije promijenilo. Turski begovi, koji su imali stalna sjedišta u Gorjanima i Đakovu, ubirali su carski i svoj harač jednako revno kao i raniji feudalni gospodari. U strukturu ovdašnjeg obiteljskog seoskog života Turci nisu ulazili. Stoga su kroz čitav period turske vlasti ovdašnji stanovnici živjeli u svojim zatvorenim obiteljskim zadrugama, orali su zemlju i brali ljetine koju im je zemlja davala. Većih pokreta ili seoba stanovništva sve do početka 18. stoljeća nije bilo. Domaći ljudi kretali su se i ženili, uglavnom, u krugu sela ili bliže okolice. Zbog toga je stupanj srodstva unutar sela bio uvijek prilično visok.

S izgonom Turaka iz Slavonije 1690 g. stupaju Tomašanci u svoje povijesno razdoblje. Odmah iza Karlovačkog mira (1699 g.) dolazi u selo komisija carskog pouzdanika Emerika Szadecskoga koja sačinjava prvi katastarski popis sela. Iz toga dokumenta (Original u Arhivi Hrvatske u Zagrebu) doznajemo da je u to doba (1702 g.) u Tomašancima bilo ukupno deset naseljenih kuća. Glavari tih kuća bijahu Luka Grgin, sin, Stjepan Matijević, Franjo Lovrić, Marko Pavić, Josip Ivetić, Đuro Tomić, Petar Jakšić, Mijat Bošnjak, Jakob Lovrić i Miho Pavić. Svi žitelji tadašnjih Tomašanaca bili su, kako to posebno ističe spomenuti dokument, Slavonci, katolici. U vrijeme Turaka imali su svoga gospodara Alin Bašića, koji je stolovao u Đakovu. Njemu su bili dužni obavljati propisanu tlaku i davati godišnje po kući 80 denara i oku maslaca. Nakon povlačenja Turaka zapovijedao je privremeno selu đakovački vojni komandant. Kasnije je tu ulogu preuzeo đakovački biskup, jer je upravo 1702. g. selo ušlo u sklop đakovačkog biskupskog vlastelinstva.

Tako su stanovnici Tomašanaca od 1702. do 1848. g. bili kmetovi đakovačkog vlastelinstva. Obveze koje su im kroz to proisticale bile su utvrđene posebnim pravilnikom. Kmetovi đakovačkog vlastelinstva razlikovali su se po veličini posjeda kojega su uživali. Čitavu sesiju imao je kmet s kućom, okućnicom, 24 jutra oranica i 8 jutara livada, dok je, npr., kmet pridvorac ili inkvilin imao samo četvrtinu od toga. Zavisno od veličine posjeda kretale su se i obveze prema vlastelinstvu. Tako je, npr., kmet sa čitave sesije bio dužan svome vlastelinu odraditi godišnje 14 dana s dva para volova, ili 48 dana rabote na ruke. Uz to je svaka

Glavni seoski drum, nekadašnja »Staklana«

kuća morala godišnje u biskupovo dvorište dovesti po jedan hvat ogrjevnog drva, te u biskupovu blagajnu uplatiti tri forinte u gotovini. Kmetovi nižega ranga imali su odgovarajuće olakšice.

Poseban upravni aparat brinuo se da se sve obveze kmetova prema vlastelinstvu ispunjavaju točno i na vrijeme. U selu je upravnu i starješinsku vlast imao seoski knez. Njega su svake godine birali domaći ljudi među sobom, a biskup ga je samo potvrđivao. Dužnost seoskog kneza se sastojala u usklađivanju interesa sela i vlastelinstva. Osim toga je seoski knez imao i redarstvenu vlast, pa je u slučaju potrebe bio dužan uredovati u korist vlastelinstva. Uz seoskog kneza važnu ulogu imala je tzv. seoska straža. To je bila kuća u kojoj su živjeli vlastelinski pouzdanici, koji su smjeli nositi oružje, a po nalogu seoskog kneza smjeli su svakog osumnjičenog krivca predvesti u kuću seoske straže dok se ne ustanovi što treba dalje s njim poduzeti.

Razvoj sela iz razdoblja kada je ono potpadalo pod đakovačko vlastelinstvo moguće je pratiti kroz postojeće crkvene vizitacije gorjanske župe. Iz tih vizitacija doznajemo i prve sigurnije statističke podatke o selu. Tako, npr. iz vizitacijskog izvještaja biskupa Krtice iz 1782. g. doznajemo da je u to vrijeme u Tomašancima bilo 458 žitelja. Iz sačuvanih knjiga gorjanske župe doznajemo da su živjeli u to doba u selu slijedeći rodovi: Gregići, Matijevići, Baličevići, Pavličevići, Gregačevići, Lovrići, Vidakovići, Blaževići, Lukići, Labudovići, Tomašići, Mijadinovići, Bošnjaci, Lopušančevi, Tomašančevići, Grgići, Lovići, Vinkovići, Bošnjakovići, Cvetkovići, Slipovići (Slipčevići), Krstići, Markovići, Majdančevi i Filipovići. Svi ti rodovi živjeli su u oko 40 naseljenih kuća. Usporedimo li ovaj broj s podacima iz 1702. g. proizlazi, da se selo u proteklih 80 godina utrostručilo. No ovaj porast nije rezultat prirodnog priraštaja domaćih starinaca, već je nastao doseljavanjem žitelja sa strane. Ta su se naseljavanja odvijala između 1730. i 1750. g., a poticana su upravo od đakovačkog vlastelinstva koje je pridošlicama davalo zemlju i pripomoć da se tu skuće. Novi doseljenici pristizali su u selo, uglavnom, s dvije strane. Jedna struja doseljavanja vodila se od strane Našica, Vuke i Čaglina, a druga iz Bosne od strane Dervente i s brda Vučjaka. Svi ti novi doseljenici zavedeni su u crkvenim knjigama gorjanske župe kao rimokatolici.

Iz kasnijih vizitacija gorjanske župe doznajemo da je prvu tomašanačku seosku kapelu sv. Antuna dao sagraditi gorjanski župnik Tomo Buday, poznat inače kao graditelj nove župne crkve u Gorjanima. Kako je pobliže izgledala Budayeva kapela u Tomašancima nije poznato, ali je po svoj prilici bila drvena. Masivno građena kapela podignuta je tek početkom 19. stoljeća dok je svoj konačni izgled dobila 1848. g. za župnika Adama Filipovića.

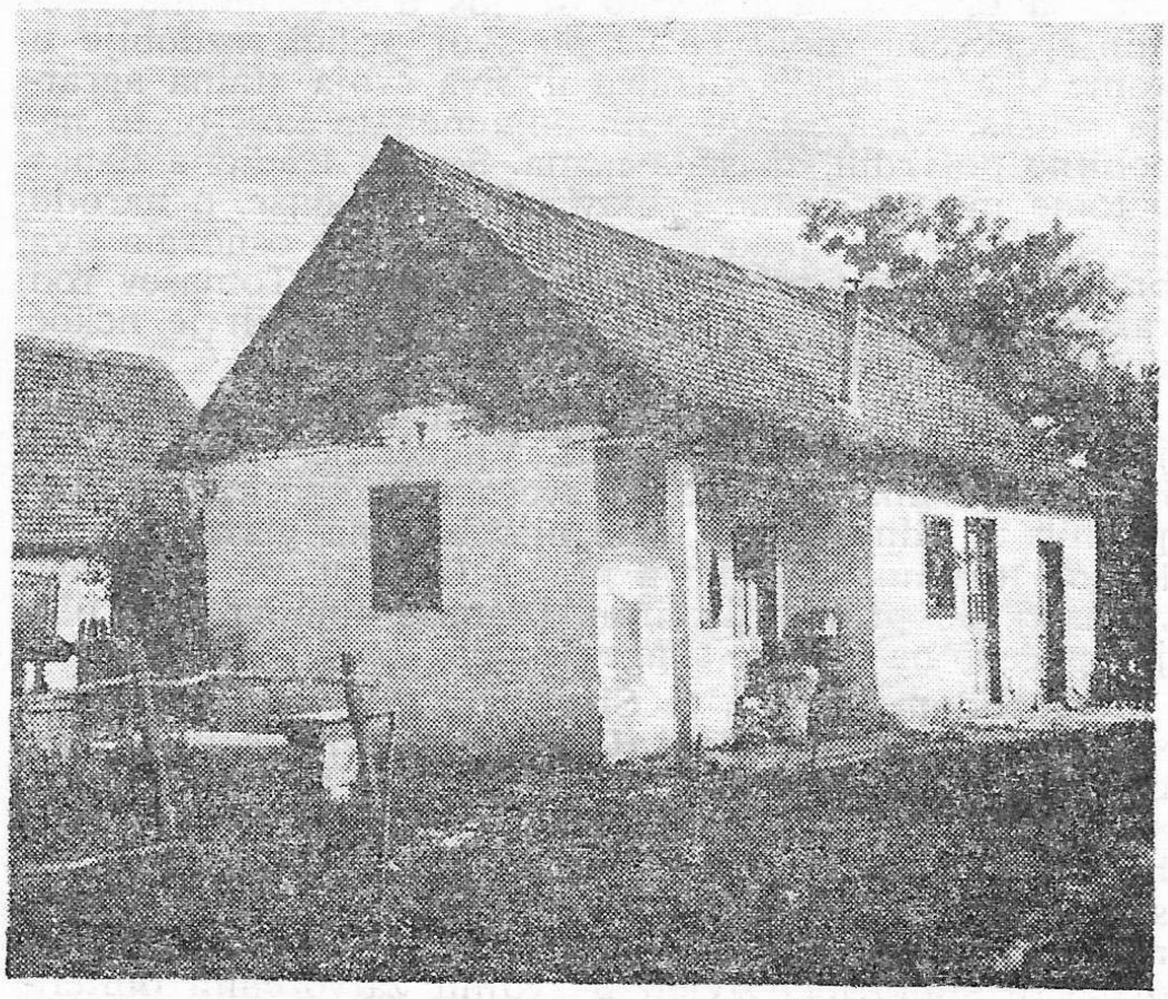
Narednih sto godina iza doseljavanja pridošlica od 1730. do 1750. g. nije se tomašanačko stanovništvo značajnije mijenjalo. Vizitacija biskupa Raffaya iz 1819. g. spominje u selu 40 naseljenih kuća s 513 žitelja, dok vizitacija biskupa Sučića iz 1833. g. pokazuje da je raniji broj nešto opao (498 žitelja). Te oscilacije treba pripisati čestim ovdašnjim epidemijama zaraznih bolesti, osobito kod male djece. Iz crkvenih knjiga gorjanske župe najbolje se vidi kako je tu nekoć bio visok postotak mortaliteta djece. Djeca su najčešće umirala u prvim mjesecima života, ali i kasnije. Puno je života, i to u najboljim godinama, odnosila tuberkuloza. Česte su bile epidemije tifusa, kolere i kuge. Tako je 1836. g. u svega mjesec dana kuga odnijela 50 života, što je nedvojbeno bio jak udarac za tako malo selo. Bolestima se ovdašnji narod nije mogao uspješno odupirati, jer su tadašnji higijenski uvjeti bili slabi, a život u većim zadrugama pogodovao je širenju zaraznih bolesti.

Značajnu prekretnicu u prošlosti Tomašanaca značila je 1848. godina kada je poznatim dekretom bana Jelačića ukinuto u Slavoniji kmetstvo. Tomašančani su tako odjednom postali punopravni vlasnici svojih kuća i imanja. Taj nagli preokret, koga su ovdašnji ljudi oduvijek priželjkivali, nije im, nažalost, donio očekivani prosperitet. Uporedni događaji u svijetu nisu dopuštali da se zatečene prilike srede. Brzi razvoj prometa i trgovine u svijetu koji su sredinom 19. stoljeća, izumom parnog brodarstva i željeznice krenuli novim putevima, puno je pridonio opadanju vrijednosti robe domaćeg poljoprivrednog tržišta. U novonastalim prilikama uspijevaju se održati samo krupni proizvođači, dok male i usitnjene seoske sesije gube sada svaku mogućnost da se uklope u prošireno svjetsko tržište. Kako je u đakovačkoj oblasti i nakon 1848. g. sačuvano (iako umanjeno) biskupsko vlastelinstvo, sada s novom orijentacijom plantažnog uzgoja poljoprivrednih kultura, to je konkurentska moć đakovačkih sela da se uklope u sistem opskrbe okolnih gradskih središta bila svedena na minimum. Dakako, da je to puno pripomoglo propadanju ovdašnjih sela, pa tako i Tomašanaca.

Nastale teškoće počele su ovdašnje ljude tjerati na iseljavanje. I doista je već oko 1860. g. sve više domaćih starinaca bilo voljno da svoj ovdašnji imetak proda i da bilo gdje drugdje potraže povoljnije uvjete za bolji život. Tadašnje austro-ugarske službene vlasti osjećale su u tim okolnostima svoje šanse. Umjesto da ovdašnjim ljudima pruže svaku moguću pomoć, one su im iz godinu u godinu povećavale porezne obveze, koje ovdašnji privrednici nisu nikako mogli platiti. Kada su kroz takav postupak mnogi tomašanački rodovi spali pod stečaj, austro-ugarski su vlastodršci upućivali domaće ljude da svoje kuće i zemlju prodaju njemačkim kolonistima. I doista počeše se od 1865. g. Nijemci iz bačkih sela (napose iz Filipova, Bačkog Brestovca, Parabuća, Temerina, Stanišića i Čavalja) useljavati u Tomašance. Svake godine pristigle su u selo bar po dvije, tri njemačke obitelji. Tu su od domaćih starinaca jeftino kupovali prezadužene kuće i tako zasjeli u selo. Do 1890. g. uselile su u Tomašance 34 njemačke obitelji i to:Gratz, Leicht, Klein, Werni, Reichardt, Nebenführ, Glasenhardt, Würz, Schram, Milla, Ostheimer, Galauner, Stiegler, Shauer, Ruff, Müller, Haas, Eder, Obermann, Schwaier, Ament, Lech, Piller, Bischof, Schneider, Heinz, Nuspl, Pramberger, Keller, Hengl, Neubauer, Fickert i Pelzer.

Ulaskom njemačkih obitelji u nekoć čisto slavonsko selo, Tomašanci su se u etničkom sastavu prepolovili. Doseljeni Nijemci strogo su pazili na svoju etničku čistoću. Ženili su se i udavali samo u svojoj sredini, a u rijetkim mješovitim brakovima djeca su odgajana kao Nijemci. Zbog povoljnijeg materijalnog stanja Nijemci su i narednih godina kupovali šokačku zemlju i kuće stvarajući si tako velike posjede na kojima su domaći starinici morali raditi kao najamni radnici.

U tome vremenu se i topografski izgled Tomašanaca počeo osjetljivo mijenjati. Drumsku izgradnju sela forsirali su tu već Turci. Isti način širenja sela diktiralo je i đakovačko vlastelinstvo. Ono je provelo i prvu ovdašnju komasaciju zemljišta. To je učinjeno

Tipična trodjelna kuća sa dvorišnim trijemom

oko 1750. godine, dakle, u fazi nakon prvog jačeg širenja sela. Vlastelinski kmetovi dobiše tom zgodom od vlastelinstva i odgovarajuća zemljišta za svoje okućnice. Te parcele bile su u pravilu poredane uz drum i novootvorene sokačiće. Svojim užim stranama stajale su uz drum, a dužim u dubinu posjeda. Zbog tako izvršene parcelacije počeše ovdašnji ljudi graditi uske izdužene drvene kuće (premazane blatom) koje su čelom nadstrešnice gledale na drum. Kao najčešći tip ovdašnje stare kuće pokazuje se trodjelna drvenjara sastavljena iz podsjeka, ušaka, vijenaca i krovine. Takve kuće su tu pravili domaći ljudi sami. Susjedi su si uvijek pomagali, a i rod je kod gradnje igrao važnu ulogu. Kuće su u osnovi građene tako da je soba gledala na drum, a iza nje se nalazila kuća (kuhinja) s otvorenim ognjištem. Pozadi je bila sobara ili uspremа. Veće zadruge imale su iza sobare posebno građene prostonije, tzv, kijere za oženjenu braću. Dalje, u dubinu dvorišta, nizale su se ostale gospodarske zgrade: štagalj, hambar, štala, ljetna kuhinja i sl. Pozadi gospodarskog dvorišta nalazio se obično šljivik, a iza šljivika oranice. Oranice nisu bile nikada na okupu, već su bile više ili manje razbacane po čitavom seoskom ataru sve do granice prema Gorjanima, Ivanovcima i Širokom Polju.

Iako selo Tomašance naladimo zabilježne na mnogim kartama 18. stoljeća, ipak sve do sredine 19. stoljeća nije poznat ni jedan točniji plan sela. Istom s izradom državnog katastra sredinom 19. stoljeća, učinjen je i prvi detaljan premjer Tomašanaca. Original toga plana čuva se u Arhivi katastarskih mapa u Zagrebu. Uz spomenuti plan čuva se i pripadajući »Parzellen Protocoll«, što zajedno omogućuje precizan uvid u tadašnje stanje sela. Kopija toga plana s pripadajućim popisom vlasnika kuća priložen je ovom radu. To je, u stvari, stanje sela upravo pred početak njemačke kolonizacije.

Tomašanci su 1863. g. brojali 57 kuća s ukupno 498 stanovnika. Osnovu sela činio je niz kuća uz glavni gorjanski drum koji su domaći ljudi od starine zvali Staklana. Iz glavnog seoskog druma izdvajalo se i nekoliko sporednih sokaka. Od kapele sv. Antuna skretao je u smjeru sjevera sokaka zvan Kurpin. Iz toga sokaka izdvajao se u smjeru istoka sokačić Prdoševac koji je istom puno kasnije dobio ime Potok. Ovaj potonji sokačić skreće nakon kojih 100 m prema jugu, te ponovno izlazi na Staklanu i to kojih 100 m istočnije od crkve.

Iz Staklane u smjeru juga vode još dva sokačića. Istočniji od njih zove se od starine Šareni sokak, dok se onaj zapadniji koji vodi prema groblju zove Grobljanski put.

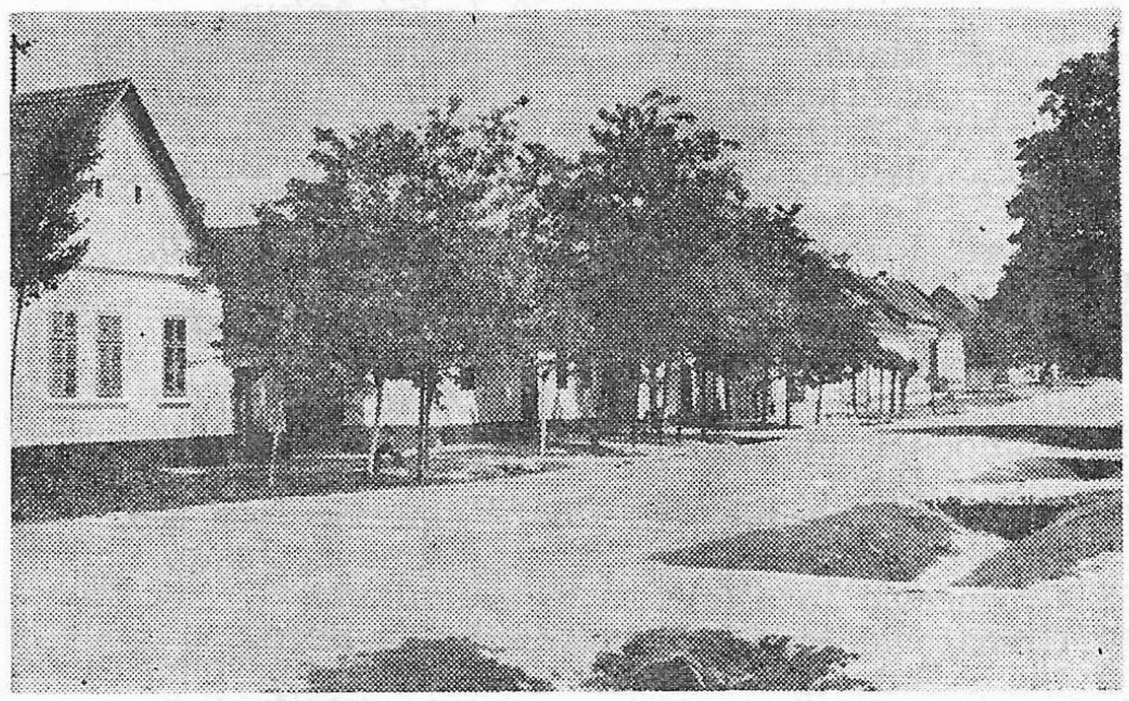
Useljavanjem Njemaca u Tomašance selo se nije analogno povećavalo. Katastarska statistika iz 1880. g, pokazuje da je iste godine bilo u selu 74 naseljene kuće sa 456 stanovnika. Upada u oči da prirast kuća ne odgovara padu broja žiteljstva. Ovaj nesrazmjer potječe od iseljavanja starinaca i sve manjem broju djece u njemačkim obiteljima. Godine 1890. bilo je u selu 691 stanovnik i 114 naseljenih kuća. To je ujedno i godina u kojoj je njemačka kolonizacija sela postigla svoj maksimum. U selu je te godine bilo 50 njemačkih kuća. Od toga vremena snaga njemačkog ekonomskog pritiska počinje jenjavati. Od sada domaći starinici ne prodaju više olako svoje posjede. Svijest o pripadnosti svome zavičaju postaje u ovdašnjem narodu sve zrelija. U tome pogledu pridonosila je i ovdašnja škola. Ona je osnovana 1854. g. zauzimanjem vrijednog gorjanskog župnika A. Filipovića. U toj školi bio je nastavni jezik hrvatski, a većina tomašanačkih učitelja bili su upravo domaći sinovi. Odgoj s kojim je izlazila ovdašnja školska mladež u život, pokazao se u svoje vrijeme kao višestruko koristan, jer su ovdašnji ljudi dobro i pravilno shvaćali složene okolnosti u kojima su živjeli.

U novijoj kronici Tomašanaca osobito su bile burne godine oko prvoga svjetskog rata. Godine 1911. boravili su u selu mjernici s geodetom Šefcem na čelu. Oni su tu provodili komasaciju. Dakako da je s tom komasacijom učinjeno puno nepravde domaćim ljudima. Starinici nisu uspijevali ništa značajnije dobiti, dok su njemački posjednici tom zgodom objedili svoje razbacane manje posjede u veće komplekse. Od 1914. g. selo je bilo prinuđeno na obvezna ratna davanja, a 1916. g. svemu se pridružila i epidemija velikih boginja. Kraj rata 1918. g. popratili su tu krvavi događaji povezani s Božom Matijevićem i njegovom hajdučkom družinom.

Između dva posljednja rata Tomašanci egzistiraju kao mješovito selo. Od 1931. g. Nijemci su u selu sve glasniji. Prvo su si isposlovali njemačku nastavu za svoju djecu, a zatim su počeli razvijati organiziranu političku aktivnost. Inicijativu i uputstva za taj rad dobivali su kroz sve snažniju nacističku propagandu. Sve je to vodilo dubokom jazu između domaćih starinaca i Nijemaca. I nije nikakvo čudo da je 1944. g. sa slomom njemačke vojske na svim ratištima Evrope i ovdje započelo sveopće povlačenje njemačkih obitelji. S oslobođenjem Tomašanaca 14. travnja 1945. g. ovdašnje se stanovništvo ponovno prepolovilo. Selo je još više opustjelo u proljeće 1946. g. kada su iz njega morale poći ratne izbjeglice iz Hercegovine.

Najnoviju prošlost Tomašanaca karakterizira ponovo napučivanje sela. Početkom mjeseca lipnja 1946. g. stiže ovamo prva grupa kolonista iz Dalmacije. U toj grupi bilo je oko 20 obitelji boraca iz NOB-e ili ratom postradalih obitelji. Tokom 1947. g. pristiglo je u selo još nekoliko grupa kolonista iz Like, Dalmacije, Hercegovine, Korduna i Hrvatskog Zagorja. Ove seobe trajale su sve do 1948. godine. Poneke od novopridošlih obitelji živjele su u selu samo kratko vrijeme. Druge su se bolje snašle, pa mnoge od njih i sada tu žive.

Kroz posljednjih desetak godina zapaža se ponovno osipanje ovdašnjega žiteljstva. Selo sada napuštaju pretežno mladi ljudi. Jedni odlaze u inozemstvo na rad, a drugi kroz školovanje traže u obližnjim gradskim središtima zaposlenje u odgovarajućim zvanjima. Najnovije migracije sve ubrzanije brišu nekadašnje razlike u životu grada i sela. Zato i u Tomašancima iz godine u godinu nestaju još malobrojne stare drvene kuće, a umjesto njih podižu se nove zgrade s inventarom suvremenog standarda. Tomašanci upravo u našem vremenu doživljavaju duboku društvenu transformaciju kojoj smo svi svjedoci. U procesu sveukupnog napretka, koji nitko nema pravo zaustaviti, stara tradicija i običaji ovdašnjega naroda pokazuju se danas kao vrijedan baštinski spomenik. Zadatak je vremena i društva u kome živimo da ove vrednote njegujemo i čuvamo, jer su dio nas i naše prošlosti, a Tomašanci će kroz Đakovačke vezove sigurno znati pokazati onaj djelić sebe i svoga kolorita koji se poput crvene niti provlačio kroz višestoljetnu egzistencijalnu borbu svojih sinova i kćeri. I pravo je da tako bude.

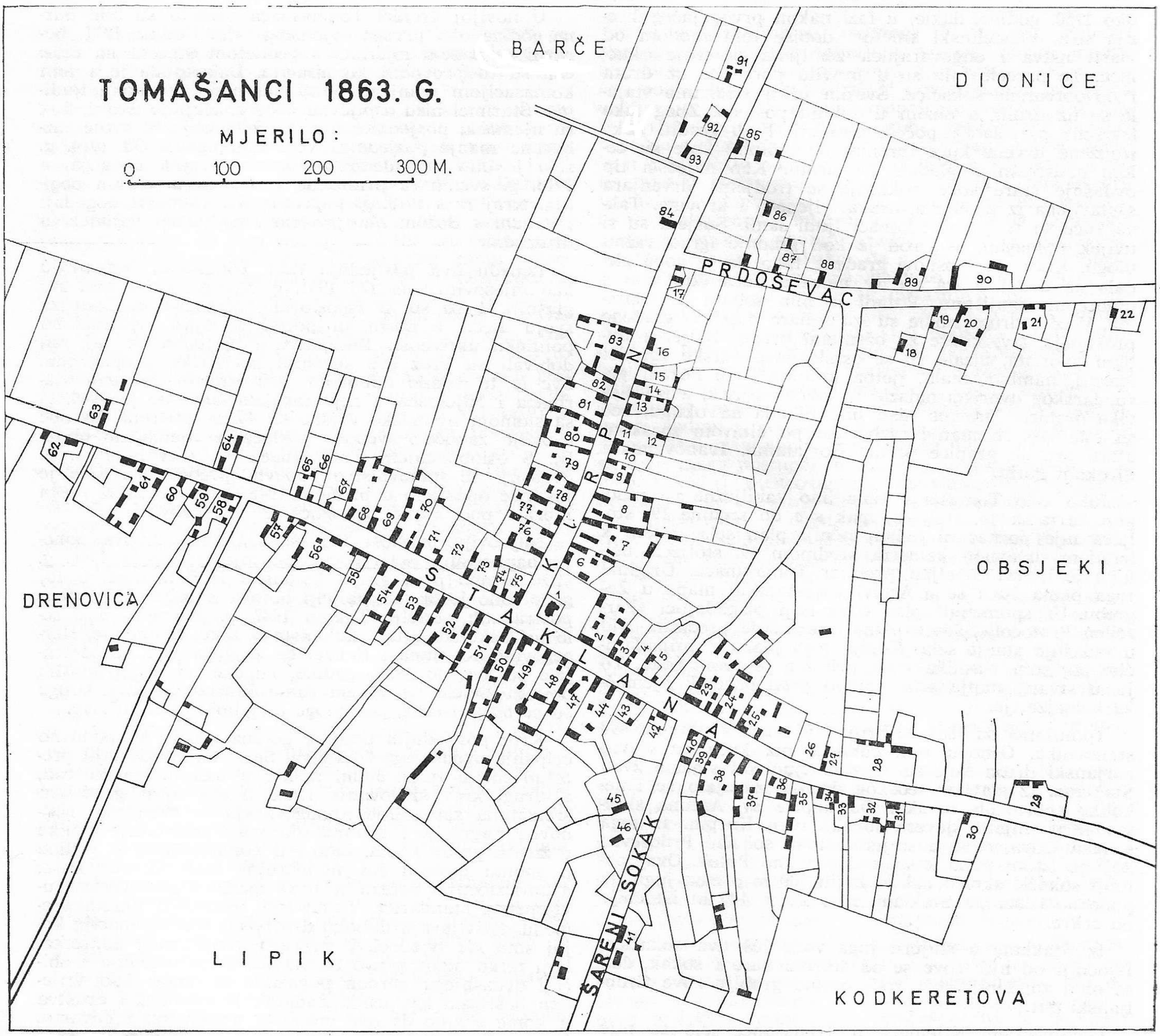

Niz tipičnih seoskih kuća u nekadašnjoj »Staklani«

TOMAŠANCI 1863. G.

MJERILO:

0 100 200 300 M.

LEGENDA UZ PLAN
Vlasnici kuća i posjeda 1863. g.

1. Crkva sv. Antuna,
2. Majdanec Živko,
3. Lovrić Šimo,
4. Lovrić Mava,
5. Filipović Stjepan,
6. Blažević Andrija,
7. Lukić Martin,
8. Gregić Gaja,
9. Lovrić Jozo,
10. Kovačević Joza,
11. Jovanović Beno,
12. Kovačević Marko,
13. Bošnjaković Pavo,
14. Vomoćil Ivan,
15. Gregić Đuro,
16. Matijević Damjan,
17. Gregić Marijan,
18. Gregačević Jozo (g)*
19. Gregačević Jozo (g.),
20. Lukić Božo (g.),
21. Blažević Andrija (g.),
22. Lovrić Šimo (g.),
23. Lukić Antun
24. Matijević Ivan,
25. Gregić Ivan
26. Gregić Đuro
27. Pitinac Tomo
28. Lukić Antun,
29. Majdanec Živko (g.),
30. Pitinac Ivan (g.),
31. Pitinac Ivan,
32. Bodorović Đuro,
33. Barić Marko
34. Marković Marko,
35. Gregić Ivan,
36. Marković Antun
37. Pitinac Ivan,
38. Lukić Nikola,
39. Lovrić Augustin,
40. Vinković Eva,
41. Slipčević Joza (g.),
42. Fözmayer Josip, građanin,
43. Lukić Božo,
44. Gregić Mišo,
45. Gregić Mišo (g.),
46. Gregić Mišo (g.),
47. Marković Mišo,
48. Slipčević Ceca,
49. Slipčević Andrija
50. Slipčević Joza,
51. Vidaković Pavo,
52. Vinković Pavo,
53. Gregić Joza,
54. Jovanović Ivan,
55. Kvastek Mijo,
56. Marinović Marko,
57. Kovačević Ilija,
58. Lukačević Faba,
59. Lukačević Antun,
60. Korov Andrija,
61. Jovanović Stjepan,
62. Miađanović Mato (g.),
63. Jovanović Ivan (g.),
64. Mijić Gašo (g.),
65. Mijić Mato,
66. Berkanić Šimo,
67. Marković David,
68. Barč Vinko,
69. Büff Ivan,
70. Mijić Franjo,
71. Brezanić Joza,
72. Pader Stjepan,
73. Mijić Gašo,
74. Učiteljski stan,
75. Osnovna škola,
76. Gregačević Đuro,
77. Gregačević Mato,
78. Bošnjaković Petar,
79. Bošnjaković Joza,
80. Lovrić Luka,
81. Matijević Pavo,
82. Bortlik Tomo,
83. Gregačević Joza,
84. Lovrić Luka (g.),
85. Gregačević Mato (g.),
86. Bošnjaković Petar (g.),
87. Lovrić Joza (g.),
88. Bošnjaković Joza, (g.),
89. Matijević Ivan (g.),
90. Gregić Gaja (g.),
91. Lovrić Luka (g.),
92. Bošnjaković Pavo (g.),
93. Gregačević Đuro (g.),

* Gospodarske zgrade, nenaseljeno.

ZBORNIK ĐAKOVŠTINE

Piše: Prof. Jerko Vukov

Đakovština je jedna od više malih regija istočne Slavonije. Ona je, doduše, slična drugim slavonskim regijama, ali je ipak za sebe posebna cjelina koja se razlikuje od ostalih nekim svojim specifičnostima. Da bi se moglo raditi na planovima unapređenja ovog kraja, potrebno ga je poznavati. Smatram da je Đakovu i Đakovštini veoma potrebna knjiga u kojoj bi bio svestrano i stručno obrađen ovaj grad i kraj. Ovdje ima prilično školovanih ljudi koji bi mogli sami napraviti najveći dio ovog posla. Ovi bi radovi sačinjavali cijelu knjigu — Zbornik Đakovštine. Takve radove (jedan ili više) imaju već mnogi naši gradovi (Rijeka, Zadar, Hvar, Korčula, Krk i dr.) o Sl. Požegi i Požeškoj kotlini uskororo izlazi iz tiska). Ne bi li to moglo učiniti i Đakovo?

U ovom Zborniku bi trebalo svakako obuhvatiti cijelu Đakovštinu. Tu bi se trebala obraditi geografija, povijest, kultura, etnologija, tlo, klima, privreda i dr.

Vjerujem da bi svako poduzeće dalo svoj prilog kako bi došlo do ostvarenja ovog djela, a većina školovanih ljudi da bi se odazvala i obradila jedno područje iz svoje struke. Ovdje ima profesora i magistara iz geografije i povijesti, inženjera i magistara iz agronomije, veterinara, šumara, liječnika, ekonomista i dr. Bit će vjerojatno potrebna suradnja i još nekih stručnjaka (arheologa, povjesničara umjetnosti, etnologa, lingvista, pedologa, arhitekata, urbanista, klimatologa i dr.) kako bi ono dobilo na potpunosti i stručnosti. Organizatori bi trebale biti prvenstveno općinske vlasti, školski centar, mjesni komitet SKJ, PIK, narodno sveučilište i dr.

Vjerujem da nema škole, ustanove, pa ni domaćinstva, koje ne bi nabavilo ovu knjigu, što bi povećalo tiražu i snizilo joj cijenu. Ona ne bi smjela biti visoka, kako bi bila pristupačna većini stanovnika ovoga kraja.

Dotaknuo bih se ukratko samo nekih stvari koje bi trebalo obraditi u ovom Zborniku.

Đakovština je kraj oko Đakova, istočno od Dilja i Krndije, između Vuke i Biđa. Njenom sredinom se pruža prema istoku diluvijalni praporni ravnjak, koji se prilično strmo spušta prema Posavini i Podravini (za 10—20 m). Debljina mu iznosi 17—24 m. Kroz njega teku dosta dubokim usjeklinama Jošava, Kaznica i Breznica. Podnožje mu je pokriveno mlađim riječnim naplavinama.

Praporni ravnjak je nastao nanosom prašine u diluviju za međuledenih doba. Utjecajem klime stvoren je degradirani černozem i podzol. **Tla** Đakovštine se razlikuju u višem i nižem dijelu ,istočnom i zapadnom, po mehaničkom i kemijskom sastavu, sadržaju humusa, vapna, kiselosti, vlažnosti, plodnosti itd.

Đakovština je prvenstveno **poljoprivredni kraj;** tu se uzgaja najviše kukuruz i pšenica, pa šećerna repa, suncokret, konoplja, uljana repica i druge kulture. Na brežuljkastom dijelu i zužnim pristrancima ima **vinograda** i **voćnjaka,** zatim **šume** (oko 22% površine).

U okolini Đakova ima dosta **nalazišta iz prethistorije** i **antike** (Selci, Satnica, Ivanovci, Viškovci, Štrbinci, sa rimskim grobovima mozaicima, novcima itd).

Povijest: Đakovo leži na praporном ravnjaku na 111 m nadmorske visine. Spominje se još 1244. god. u jednoj ispravi Bele III (IV) kao posjed bosanskih biskupa (Dyaco).[2] Godine 1252. ovdje privremeno boravi bosanski biskup, a stalno se naseljuje oko 1290. god. Već početkom 14. stoljeća spominje se u Đakovu gotička katedrala i biskupski dvor (jedini kaptol u Vukovskoj župi), koji su bili opasani zidom (castrum), a okolo tvrđave trgovište. Đakovačka tvrđava je bila jedna od najvećih u istočnoj Slavoniji. Tu je bila i župna crkva sv. Lovre, te franjevački samostan (iz 1347.). Početkom 15. stoljeća ovamo se stalno preselio i vikar bosanskih franjevaca. Ono je u početku 14. stoljeća trgovačko-obrtničko mjesto (oppidum), a nešto kasnije i veliko trgovište (civitas). Tu su bile podignute velike trgovine i obrtničke radione, održavali se veliki sajmovi. Đakovo je bilo veliko čvorište cesta: od Broda za Osijek, Vukovara za Požegu, pa za Našice, Gorjan, Cernu i Bosnu. Sve to davalo mu je još početkom 14. stoljeća značaj i gradski izgled.

God. 1355. u Đakovu boravi bosanski ban Tvrtko. U dinastičkim borbama 1382 — 1410. vodi se 1386. bitka kod Gorjana, pa je 2 godine u vlasti ustanika, a od 1388. pod Žigmundom, koji odatle poduzima vojne protiv Bosne.

Godine 1521. počinju ovamo provaljivati Turci. Đakovački biskup Đuro Paližna je pao u bici protiv Turaka na Mohačkom polju. God. 1537. Turci potuku carskog generala Katzianera kod Gorjana, pa Đakovo pada pod Turke i ostaje pod njima preko 150 godina (od 1536 — 1687.).

Krajem turske vlasti bilo je u Đakovštini 25 sela naseljenih i više pustih, katedrala u ruševini, a župna crkva pretvorena u Ibrahim pašinu džamiju. Poslije oslobođenja od Turaka ova džamija je ostala čitava i ponovno pretvorena u župnu crkvu, a Hadži-pašina u katedralu (tada su bile u Đakovu 3 džamije). Ubrzo se gradi nova katedrala (u baroknom slogu), biskupski dvor, samostan i dr.

Turci su ustrojili vojničko i upravno središte kotara Đakovo oko potoka Breznice, Kaznice i Jošave (i pripojili ga požeškom sandžaku, koji se prostirao od Vuke i Biđa do Ilove). Upravna jedinica u tom okviru održala se uglavnom do danas.

Veliki dio starog stanovništva dolaskom Turaka prešao je na islam (oko 1620, tj. poslije 100 godina pod Turcima, bilo je oko 800 muslimanskih kuća i samo 25 kršćanskih ili oko 4000 stanovnika k tome i jaka vojna posada [čak sa 8 paša]; 60 godina kasnije je imalo 5000 stanovnika). Đakovo je bilo jedno od najbolje naseljenih mjesta u Slavoniji (poslije Sl. Požege, Osijeka i Sl. Broda). Muslimana je bilo i u Gorjanima, te po selima, tako da su oni davali obilježje ovom kraju, osobito Đakovu. Pod Turcima su prestale sve kršćanske ustanove.[2]

Za istjerivanja Turaka 1687. Đakovo je spaljeno. Ostalo je svega 13 kuća s oko 300 čeljadi. Muslimansko stanovništvo se povuklo u sjevernu Bosnu. Početkom 18. stoljeća počelo se jače naseljavati iz drugih krajeva Hrvatske, Bosne i Bačke. Godine 1780. Đakovo je imalo oko 1000 stanovnika, 1850. god. 2360, 1900.

god. 5335 stanovnika. Po odlasku Turaka u Đakovštini se naseljavaju Srbi, Nijemci, Mađari i Česi. Oko 1800. počeli su se doseljavati Nijemci iz Wütemberga, Westfalena i iz Bačke, a kasnije Česi i Mađari (prije II svjetskog rata u Đakovštini je bilo 12000 Nijemaca, 3000 Mađara i 1800 Čeha).

Nakon odlaska Turaka, jezgra Đakova je oblikovana u 18. i 19. st. (oko Strossmayerova trga). Preko puta kasnobaroknim kurijama Strossmayer je podigao neoromaničku **katedralu** (od 1866 — 82.) kao trobrodnu građevinu s poprečnim brodom, iznad kojeg je kupola (54 m vis.). Obložena je crvenom opekom, a iznutra oslikana slikama iz Starog i Novog zavjeta. **Biskupski dvor** je građen u ključ (1703. biskup Patačić). U dvoru je **dijecezanska zbirka umjetnina.**

Đakovština je poznata po živopisnim **narodnim nošnjama** te raznim običajima.

U Đakovštini je više **sela,** od kojih svako ima ponešto u čemu se razlikuje od drugog. Ona su zbijenog tipa (Gorjani) ili cestovnog (Lev. Varoš).

Po **govoru** starosjedilačko stanovništvo pripada ikavcima, koji stari jat pretvara u — ji i imaju stari naglasak (još iz polovine 14 stolj. sačuvano je pismo kralja Tvrtka pisano ikavski).

Đakovo ima lijep muzej sa arheološkom, kulturno-povijesnom i etnografskom zbirkom, te dosta dokumenata iz NOB-e.

Đakovo ima više srednjih i stručnih **škola** i bogosloviju.

Đakovo ima **klimatološku stanicu** unatrag više od 25 godina, a oborinske podatke blizu 50 godina, a Đakovština više kišomjernih stanica s dugogodišnjim razdobljem motrenja i mjerenja.

Đakovu je potreban **urbanistički plan.**

Breznica je poznata po svojoj sumpornoj vodi. **Trnava i Mandićevac** su poznata vinogorja.

Đakovo je trgovačko **središte Đakovštine;** ono ima ciglanu, mlin, poljoprivredno dobro, tvornicu pokućstva, pilanu, predionicu, pletionicu tiskaru itd.

Smatram da bi detaljnija stručna obrada ovog i drugog materijala koji nisam ni dotaknuo, bila zanimljiva i vrlo korisna za poznavanje i daljnje svestrano unapređenje ovog kraja.

L I T E R A T U R A:

1. Enciklopedija Jugoslavije
2. Hrvatska enciklopedija
3. Zbornik Rijeke, Zadra i dr. gradova

Đuka Galović

Lipicanci

Lipicanci, moje zlato suvo,
dosta sam vas štedio i čuvo.

A sad treba na oranje poći,
rano ranit, kasno kući doći.

Ništa lipše neg njivu orati,
na ovako gizdavi dorati.

Dorat vuče iz brazde se puši,
Baja Mata tijano pjevuši:

»Ne bi dao dva svoja dorata
ni za traktor koji vridi zlata!«

— — —

Oj žeravi, dorati i vranci,
S Ivandvora vi ste lipicanci.

Ko' labudi na moru ste bijeli,
a vi zlato u našoj ergeli.

Zlato niste, a zlato se zove,
jer se vama okiti Vezove.

Vidit oto užitak je pravi —
od dukata vridniji žeravi.

Zlato, ponos Slavonije cijele,
đakovačke uzgojne ergele.

PUTOVANJA U ĐAKOVO POTKRAJ XVIII I POČETKOM XIX STOLJEĆA

Piše: Prof. A. E. Brlić

Već je čuveni austrijski pisac, eksponent tadašnje njene politike i savjetnik za probleme naroda i narodnosti u Hrvatskoj i Slavoniji sa Srijemom, F. W. von Taube u svom opširnom prikazu naših krajeva progovorio ponešto i o Đakovu i Đakovštini sedamdesetih godina XVIII stoljeća. Na njegova opažanja o kraju i ljudima nadovezao je nešto kasnije povjesnik Engel svoja mišljenja u djelu tiskanom u Halle 1798. godine. Taube kaže: »Diaco-war ili Jakowar, tj. Jakobov grad, 4 milje od Osijeka, je veliko ali loše zidano trgovište sa zapuštenim kućama, prljavim ulicama i oko 1000 siromašnih stanovnika koji se uglavnom bave zemljoradnjom i stočarstvom. U mjestu je sjedište biskupa. Ovo i katedrala nova su zdanja, dok je samostan franjevaca neugledan.« Engel nadovezuje na ovaj opis svoja opažanja: »Diacovar ili Jacovár je feud sa 40 sela. Prihodi ovog vlastelinstva, što smatra i Taube, mogli bi se lako povećati za jednu trećinu, ako bi vlasnik samo nekoliko godina trećinu svojih prihoda (na primjer 25000 forinti u 1777. godini) uložio u korisne investicije. Ali, koji bi biskup za unapređivanja svog feuda, koji poslije njegove smrt ine ostaje obitelji, već njemu posvema nepoznatom nasljedniku, dobrovoljno dao novac koji bi nosio u najkraće vrijeme čak i 10% kamata? To je svakako razlog što je stanje crkvenih feuda lošije no ono u rukama svjetovnjaka.«

U prvoj polovici XIX stoljeća tiskan je u Beču priručnik za putnike koji putuju na područja tadašnje Ugarske s Hrvatskom i Slavonijom, u Dalmaciju, Srbiju do Carigrada. Autor tog, danas rijetkog izdanja, Rudolf Schmidl želio je putnicima koristiti svojim savjetima, a dokonim turistima omogućiti što udobnija putovanja i boravak u pojedinim regijama. Razumije se, da se u uvodnim bilješkama osvrće na prilike i neprilike s kojima su tadanja putovanja skopčana, počev od planiranja puta, prometnicama, neudobnim diližansama, brzim poštanskim kočijama, seljačkim kolima itd. Naglašuje loše stanje naših cesta, mada se čine napori da se ove što žurnije urede. A to trebaju obaviti seljaci-kmetovi koji za taj izvanredno naporan rad bez ikakve suvremene tehnike nisu iz pojmljivih razloga zainteresirani. Dobre ceste, naime, potrebne su, uglavnom, plemstvu i bogatom građanskom staležu. Županijama stoga ne preostaje drugo, nego da ovo pitanje riješe prisilnim mjerama. Teže zaprežne kočije mogu saobraćati samo na cestama za poštanske diližanse. Ali i ove imaju niz nedostataka. Preporučuje se stoga putovanje lakim vozilima »char a bane«, ili visokim lakim kolima na pera sa četiri konja. Tu su, osim slijedećih savjeta, putokaz putniku, koji želi, na primjer, iz Zagreba posjetiti Đakovo i njegov ubavi kraj.

Za vrijeme puta treba voditi računa o karakteru i ćudi stanovnika, te se preporučuje dobar odnos i korektnost, preporučuje se nadalje nabava oružja i streljiva dijelom zbog čestih napadaja vukova na putnička kola, a dijelom zbog opasnosti od razbojničkih bandi i lupeža-pojedinaca. U nekim predjelima postoje doduše na drumovima oboružani čuvari mira i reda, kao na primjer, u županiji srijemskoj, zvani četnici, a u predjelima Vojne krajine — serežani. Ovi redovito prate putnička kola.

Pitanje noćivanja vrlo je problematično. Hotela još nema osim u većim mjestima, pokoja gostionica s jednom ili dvije prostorije s najprimitivnijim komforom. Stoga: »Ponesite na put vlastite dobre kožne pokrivače!«

Nadalje se preporučuje ponijeti sa sobom dovoljno suhe hrane. Usput je čak i u većim naseljima teško nabaviti zdrave namirnice. U nekim se krajevima treba čuvati od loše vode. U slučaju groznice ili oboljenja, treba pribjeći »narodnom lijeku«: dobroj domaćoj rakiji s dodatkom bibera. Putnik ili turist mogao se, dakle, nakon temeljitih priprema odvažiti na put ili zbog svojih neodgodivih važnih poslova, ili iz obiteljskih razloga, ili napokon zbog turističkih pobuda — upoznavanja naših krajeva, njihovih kulturno-povijesnih spomenika, života i običaja i kulturne baštine naših naroda.

Tako se konačno naš putnik ukrcao u Zagrebu u poštansku diližansu. Ova je saobraćala preko Lekenika, Petrinje, Kostajnice, Jasenovca, Nove Gradiške, Broda, Garčina do Đakova, a odavde dalje do Osijeka. Put od Zagreba do Đakova trajao je, prema voznom redu, 54,5 sati. Usputnih je stanica bilo 15. Prema tome drndanje je trajalo dva dana i 6,5 sati.

Priručnik opisuje kod pojedinih mjesta najvažnije znamenitosti i podatke o samomu mjestu. Tako, na primjer, napominje da je Slavonski Brod od 1819. godine vojni komunitet sa 403 doma, 2200 stanovnika, solarom, kontumacom, vrlo živahnim pograničnim prometom s Turskom i brodarstvom na Savi. — U Pišorevoima je pogranični prijelaz iz Vojne krajine u civilnu Slavoniju.

Đakovo je trgovište sa 2015 stanovnika, sjedište biskupije bosansko-srijemske, 1807. godine osnovanim licejem, višom školom. Postoji i mala tvrđava i kasarna. U Gradskoj šumici postoji zabavište kao u Beču »Prater« za razonodu građana i djece. Grad je već za vrijeme Rimljana bio znatno prometno i vojničko mjesto »Certis certissa«. — Konjaničku kasarnu spominje i kronika vukovarskih grofova Eltz kada su 1737. god. za njeno zidanje, osim teških tereta morali priložiti 1325 zlatnih forinti. Feud je do kraja te godine mogao uplatiti na teret svojih prihoda od rada kmetova samo 900 forinti. Osim toga teretili su budući troškovi đakovačke kasarne vlastelinsku blagajnu u Vukovaru.

L I T E R A T U R A :

F. W. von Taube: Beschreibung des Königreiches Slavonien ... III Leipzig 1778.
Von Engel: Staatskunde von Dalmatien, Croatien und Slavonien ... Halle 1798.
Rudolf Schmidl: Handbuch für Reisende, II Wien 1835.
F. W. E. Roth: Geschichte der Grafen zu Eltz, II Mainz 1890.

PRVO GOSTOVANJE HNK OSIJEK U ĐAKOVU

(Prilog povijesti kazališnog života u Slavoniji)

Piše: Ivo Slaviček

Osnivanje Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku nikad nije smatrano lokalnom osječkom stvari. Da je to tako, vidi se ne samo u povezivanju Osijeka i Varaždina, dva grada koja su se našla u zajedničkoj borbi protiv njemačke riječi koja se dotada gotovo isključivo čula i s osječkih i s varaždinskih pozornica, nego i po činjenici da je HNK u Osijeku ubrzo poslije osnivanja (1907.) počelo nizom gostovanja i za prvih sedam godina opstanka, do početka I svjetskog rata, od ukupno 1868 danih predstava, imalo i 99 izvanosječkih gostovanja.

Lijep broj tih gostovanja održao se u slavonskim gradovima i mjestima: Vukovar, Vinkovci, Đakovo, Donji Miholjac, Našice, Slav. Požega, Slav. Brod, Ilok, Nova Gradiška, Virovitica i Županja. Time je osječko HNK poživotvorilo one riječi iz Milčetićeva poziva u kojem je, zagovarajući osnivanje hrvatskog kazališta izvan Zagreba, uz ostalo napisao: »Ni Varaždin ni Osijek ne će toga posebno izvesti, ali mogu zajedno uz pripomoć zemlje i MANJIH HRVATSKIH GRADOVA, KOJI BI TAKOĐER CRPILI ODATLE KORSTI...« (Podvukao I. S.).

Početkom rada Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku dalje je jačala narodna svijest kao što je u raspravi oko izdavanja kazališta za sezonu 1904/5. na sjednici Gradskog poglavarstva rekao zastupnik Đurđević: »Hrvati i Srbi... ojačali su u narodnoj svijesti, oživila je svijest duha naroda hrvatskog i naroda srpskog«.[1] No kazališnim je ljudima, a i svima rodoljubima bilo jasno da će manji utjecaj na razvoj narodne svijesti biti ograniče li se samo na grad Osijek. Stoga je vrlo rano osječko HNK povezivano s drugim gradovima u Hrvatskoj, a nastojalo je hrvatsku riječ sa scene pružati i stanovnicima ostalih gradova i gradića Slavonije. Gledana u tom svjetlu rana povezanost osječkog narodnog kazališta s Đakovom, najbližim od većih mjesta i središtem biskupije, posve je razumljiva. Ona je, štoviše, bila i nužna. Očitovalo se to već pred osnutak HNK sudjelovanjem Đakova u Kazališnom društvu[2].

Ta se povezanost manifestirala i na sam dan otvorenja HNK (subota 7. prosinca 1907): »I dok je u subotu navečer općinstvo, elita i prvaci grada burno odobravalo, dok su nas posjetili neki mili gosti kraljevskog iz Zagreba i pitoma Đakova, napunilo je i u nedjeljnu na večer brojno općinstvo i opet kazalište«.[3] Nije prošlo ni pet punih godina, evo osječkog HNK i na gostovanju u Đakovu, gostovanju koje je bilo uvod u čvrstu kazališnu povezanost što traje do danas. Bilo je to 1912. godine kad je HNK, ne samo prvi put nastupilo u Đakovu, nego čak ostvarilo tri gostovanja, svako (osim posljednjeg) s nizom predstava. Prvo je gostovanje bilo početkom svibnja (tri operete u tri dana), drugo krajem studenoga (deset izvedbi: 7 drama i jedna opera) i posljednje u toj godini krajem prosinca (operета »Mali grof«).

Prvi nastup u Đakovu bio je 4. svibnja 1912. s Leharovom operetom »Grof Luksemburški« koja je premijerno izvedena u Osijeku godinu i po ranije (24. rujna 1910.) u režiji Dragutina Vukovića i pod glazbenim vodstvom Nikole Fallera. Dan iza toga izvedena je Leharova »Ciganska ljubav«, a dva dana kasnije prvo domaće djelo, Albinijeva opereta »Barun Trenk«. Drugo gostovanje u Đakovu bilo je 26. studenoga do 1. prosinca iste godine. Tada je bila izvedena i prva domaća drama u Đakovu: komedija u tri čina »Zulumčar« Svetozara Ćorovića (djelo koje se nije održalo), ali na programu bila su i vrijedna djela: triptihon Iva Vojnovića »Gospođa sa suncokretom« (30. XI), te Nušićeva djela »Knez Ivo od Semberije« i »Danak u krvi«. Još su na programu tog gostovanja bila djela: »Balkanska carica« (izvedeno svega jednom), strana komedija »Derište« i domaća »Državni stan«. Oba Nušićeva djela izvedena su u Đakovu tada po dvaput. Na dan 29. studenoga izvedena je prvi put u Đakovu i jedna opera: Smetanina »Prodana nevjesta«, djelo koje je, uostalom, najstarija operna izvedba na pozornici HNK. Prvi čin je, naime, izveden na prvoj svečanoj predstavi na otvorenju HNK — Osijek 7. prosinca 1907.

Koliko je prvo gostovanje Hrvatskog narodnog kazališta bio ne sumnjivo prvorazredan kulturni i a rodoljubivi događaj za Đakovo, toliko je ono značajno i kao prilog osvjetljavanju prilika u kojima se tada našlo osječko HNK. Do tog bi gostovanja, već po želji uprave osječkoga HNK, moralo doći prije ili kasnije no što se ono ostvarilo upravo na kraju te sezone, krive su nevolje u kojima se našlo osječko kazalište. O tome piše tadašnji osječki dnevnik »Narodna obrana« pod tada stalnim naslovom »H. N. Kazalište« i podnaslovom »Svršetak sezone« ovo:

»I sada, poslije pet godina, polaze članovi, koji su dosele požrtvovno posvetili svoje sile hrvatskoj Thaliji, u nesigurnu budućnost, prepušteni sami sebi. Je li to baš moralo biti? Ne možemo ispitivati — tek nas boli u duši da se tome izbjeći nije moglo... Nadajmo se, da ćemo naše ljubimce u listopadu opet moći ovdje u Osijeku pozdraviti u potpunom broju.«[4]

To će nam pomoći da shvatimo kako da je baš operета bila prva koja je gostovala u Đakovu, premda bi, prema onome što se smatralo prvenstvenom zadaćom toga kazališta, »buđenje hrvatske svijesti u gradu Osijeku, njeno jačanje i napredovanje«[5] bilo prije za očekivanje da se gostuje s kojom hrvatskom ili srpskom dramom. Bila je to i posljedica shvaćanja dobra dirigenta Nikole Fallera koji »nije znao dati određeniju fizionomiju osječkom kazalištu«[6], ali još više plod neshvaćanja koje je tadašnji zagrebački intendant Vladimir Treščec-Branjski, uvoditelj stalne opere u zagrebačko HNK pokazivao prema nekim postupcima uprave HNK Osijek, a i prema vođenju osječke kazališne kuće. To je rezultiralo neodržavanjem obećanja koje je Treščec dao nekim članovima operete, pa je na završetku sezone otkazano gostovanje članova operete u Zagrebu. Tada su oni na vlastiti račun krenuli sa članovima drame na gostovanje po Slavoniji i drugim dijelovmia Hrvatske. Nažalost, u tom času vladala je neizvjesnost hoće li se poslije gostovanja početkom naredne sezone uopće dići zastor na toj mladoj hrvatskoj kulturnoj ustanovi.[7]

Srećom, strahovanja se nisu ispunila. Ali nesigurnost je i dalje vladala; žalostan nemar za tu važnu kulturnu

ustanovu i dalje se osjećao u Osijeku. O tome svjedoči i obavijest u listu »Narodna obrana« dana 24. studenoga 1912. pod naslovom »Iznajmljivanje hrvatskog kazališta« koja nam pomaže da shvatimo s kakvim se sve teškoćama moralo boriti HNK i ujedno kako je došlo do ponovnog gostovanja u Đakovu, ovaj puta s domaćim djelima. U toj se obavijesti uz ostalo veli:

»Kazališna uprava prepustila je kazališnu zgradu jednoj njemačkoj družini (...) a u svrhu gostovanja za vrijeme od 25. (o. mj.) do 1. prosinca 1912. Dakako da je ta dozvola podijeljena uz primjernu odštetu, a učinjeno je to s razloga, jer Hrvatska kazališna družina imade obvezu da priredi više gostovanja u pokrajini. (...) Konačno mora uprava da računa i na neku dobit iz pokrajine, a tu mora da traži što prije, jer naša hrvatska kulturna institucija na žalost baš ove godine nailazi kod nas na tolik nehaj, koji je upravo nedopustiv. Ako se ova uprava mora upuštati u kompromise, prouzrokuje ju SAMO NEHAJ I NEMAR PREMA JEDINOJ HRVATSKOJ KULTURNOJ INSTITUCIJI.«

Srećom, ta je »pokrajina« pokazala dolično razumijevanje i drama se vratila materijalno i nadasve moralno okrijepljena da nastavi sezonu u Osijeku. 2. prosinca iste godine. Dan kasnije čitamo u »Narodnoj obrani«: »Naša drama vratila se sa gostovanja u Đakovu. Polučila je svojim prikazbama lijep i moralni, i što je uz to glavno — i materijalni uspjeh. Odigran je po nama već prije javljeni raspored. Odbor o kome su bili zastupani svi slojevi građanstva, bez obzira na ičije političko uvjerenje, zaslužio je posebnu hvalu za neumorni rad, kojim je materijalno omogućeno gostovanje i zainteresirao sve Đakovo i okolinu za naše Hrv. narodno kazalište. I preuzvišeni biskup dr Krapac s osobitom je benevolencijom pratio gostovanja osječkih umjetnika.«

Tako su gostovanja osječkoga HNK po slavonskim mjestima bila ne samo širenje narodne riječi i unošenje bogatijeg kulturnog sadržaja u život tih mjesta, nego istovremeno značajan moralni i materijalni impuls mladoj kazališnoj kući, koja je bila počešće u teškoćama da izdrži na plemenitu putu i odgovori zadacima koje je s punom odgovornošću preuzela prilikom svog osnivanja. Prva su gostovanja u Đakovu — kao i ona kasnija, što ne prestaju do danas — značila istovremeno korist i za Đakovo i za Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku koje svoj naziv opravdava samo stalnim djelovanjem u narodu svoga kraja.

1. Narodna obrana, br. 125, 1. VI 1904.
2. »U čast povratka prvih osječkih narodnih glumaca kao zakladnik Kazališnom društvu je pristupilo i Općinsko zastupstvo trga Đakovo.« D. Mucić: Hrvatsko kazalište u Osijeku 1907, str. 94.
3. Narodna obrana, br. 286, 9. XII 1907.
4. Narodna obrana, 29. IV 1912.
5. Narodna obrana, 4. XII 1907.
6. I. Flod: Osječko kazalište od 1907. do 1941. — Kazališna misao u Osijeku, Spomen-knjiga o 50. godišnjici Narodnog kazališta u Osijeku 1907 — 1957, str. 91.
7. Über die Wiedereröffnung der Kroatischen Spielsaison im kommenden Herbst in Essek herrscht noch volkommene Ungewissheit«. Die Drau, 25. IV 1912.

RAZGRANIČENJE ĐAKOVAČKOG VLASTELINSTVA OD VOJNE KRAJINE 1745. GODINE

Piše: Krunoslav Tkalac

Nakon oslobođenja Slavonije od Turaka 1687 god. i u prvoj polovini 18. st. vlast je preuzela vojska pored Save, a na sjever do Drave carska Komora. Razgraničenje između ova dva područja izvršila je za to određena komisija 1745. godine. Vojna krajina od Rače do pod Jasenovac nazvana je tada Posavska. Područje kojim je vladala Komora predano je osnovanim županijama i to je bila, tzv., građanska Hrvatska i Slavonija ili Provincijal. Đakovo je bilo u Provincijalu. Razgraničenje je vršeno na štetu područja Provincijala u cilju što bolje organizacije Vojne krajine. Tako su se, npr., vojno-krajiške vlasti pritužile da hatani sela Mikanovaca, Strizivojne, Vrpolja, Čajkovaca, Andrijevaca i Topolja ulaze duboko u njihovo područje, te za vrijeme poplava otežavaju vezu između njihovih istočnih i zapadnih dijelova. Komisija za razgraničenje preuzela je od đakovačkog vlastelinstva navedena sela i uključila ih u Vojnu krajinu. Kada je komisija izašla na lice mjesta, došla je do zaključka da i selo Perkovce treba pripojiti Vojnoj krajini. Oni stanovnici Perkovaca koji nisu željeli biti u Vojnoj krajini, mogli su se odseliti nekoliko kilometara sjevernije i osnovati Nove Perkovce. Dotadašnji su dobili naziv Stari Perkovci, a Novi Perkovci su ušli u sastav đakovačkog vlastelinstva. Onim kmetovima iz Đakova koji su željeli napustiti ga i nastaniti se na području Vojne krajine, bilo je to dozvoljeno. Inače, većina je ostala pod upravom vlastelinstva u Đakovu. Komisija je tada ujedno ostavila pravo vojnim vlastima da u slučaju rata mogu preuzeti tvrđavu u Đakovu za svoje svrhe.

Pošto je u vezi s razgraničenjem bilo nezadovoljstava, pograničnih sporova, ostala mnoga otvorena pitanja naknade oduzetim selima, to je određena druga komisija 1749. godine da to ispravi. Komisiju je vodio grof Grašalković. Đakovačko vlastelinstvo je izgubilo sedam sela, te je tražilo naknadu od 75471 for. Grof Grašalković nije htio raspravljati o ovim zahtjevima. Kao razloge navodio je da nedostaje potrebna dokumentacija. Predmet je odložen da se kasnije rješava. Tako je grof Grašalković učinio veliku uslugu bečkom dvoru, jer ista suma nije nikada isplaćena. Mnogim vlastelinima je plaćena odšteta po prijedlogu iste komisije. Npr. baronu Petrašu, predstavniku vlastelinstva Černik, plaćena je odšteta 6000 forinti.

Tako je ova epizoda povijesti Đakova i njegovog vlastelinstva u 18. st. u ovoj etapi za četiri godine riješena.

TENA, DJEVOJKA - POKRAJINA

Piše: Prof. Dionizije Švagelj

Zaokupljen fenomenima: ljubav — ljepota — sreća, Josip Kozarac pristupa pojedinim ljudskim pojavama otkrivajući da je i življenje kao čin golemi artizam, velika borba, mučeništvo i junaštvo. U svom djelu »Problami suvremene estetike« Ž. M. Gijo će jasnije formulirati davnu Kozarčevu misao kako UMJETNOST NIJE NIŠTA DRUGO NEGO PREOBRAŽAVANJE LJUBAVI koja je sa svoje strane jedna od najosnovnijih potreba ljudskog bića.

Istovremeno s tim pojavljuje se i fenomen tragičnog. Izvor tragike je ljudska priroda sa svim svojim strastima. Izvor tragike su i ljudske zablude — i najčešće glavni junak Kozarčevih najboljih tekstova objašnjava svojom zabludom ili svojom strašću svoj čin tragike. Ako se pri tome uviđa svoja greška, čin tragičnog se samo ponovo dokazuje. Dodamo li da je Josip Kozarac volio osim Shakespearea nadasve Tolstoja i antičku dramu, otkriva nam se odjednom idealni pretekst kojim se toliko često ponavlja kako sukob između volje koja teži za slobodom i vezanost prema tradiciji, neka imanentna inertnost, korijeni su prave značajke tragičnog.

Tena nosi međutim i neke druge značajke. Najprije, ona kao da govori na čas jezikom tipičnog ekstravertiranog osjećajnog tipa. Njen doživljaj nije fenomen koji nazivamo iskustvo. Prije — to je most novim iskustvima, neka luda glad. Sve polazi od objekta. Traži uvijek najjači osjećaj, ali taj ima svoj poticaj izvana. Jung je za takve osobe napisao, da su to lica koja kada osjećaju, onda je za njih bitno rečeno i ispunjeno. U suštini, Tena je bez ideala — ideja, pa zbog toga i nema razloga da razmišlja što će i kako će sredina reagirati na njene postupke. Stil ljepote goni na ustupke i trak se nastavlja sve dotle dok se takav lik ne pretvara u rafiniranog, ali beskrupuloznog estetu ili u grubog pohotnika. Međutim, posebno obilježje neurotičkih simptoma pomaći će po zakonitostima Kozarčeve geneze likova taj put, u slučaju Tene, na jedno novo područje. Jest, kao da veli Kozarac, Tenina je sudbina sigurno djelomice određena njom samom, ali to bi bilo grubo relativističko tumačenje neuroze, a Tena svoje moralne devijacije započinje onog trena kada osjeća da je nesposobna pronaći harmonično rješenje za zadovoljenje svojih potreba. U ovoj iskrici nesuglasja u kojoj tinja i naslijeđe i iskustvo ranog djetinjstva i tragična zapanjenost i nemoć orijentacije u traženju vlastite inicijative koja ne može ostati samo na području erotskog, ma koliko ličnost nekom gipkošću činila zaokrete, tražila impulse, pobude i želje sve samo da konačno otkrije sebe, a samim tim i odgovori na pitanje: »Šta je sreća?«

Tena počinje kao ljepota u razvoju. Kao fizička ljepota prirode. Kozarac će čak jezičkim gestom nastojati ostati u toj deskripciji što bliži elementima ravnice. On piše da Tena ima »čelo slično srpu«, da su joj mrke sjajne oči »prerano sazorile poput mirisa u poluzelene voćke«, ona je za Beraneka »nježna ružica, kojom će okititi on svoje puste čežnje«. Kozarac, opisujući Teninu strast, ide još i dalje. Oči se šire »kao da kane cio svijet uhvatiti u svoj okvir, pa ga upiti u bujne mlade grudi«. No u tom zanosu »duševne ljepote« trenutka neće ni primijetiti svoje fizičke ljepote! »Ona nije znala da živi, a to je vrhunac ljudske sreće«. Tena »poput rascvjetala ružina grma, poći će zatim svojim putem strasti i tragike; Jerko Pavletić, Leon, Đorđe, da bi se krug zatvorio ponovo Beranekom, s jednom tipično tolstojevskom poantom, s dalekim osvjetljenjima Tolstojeva romana »Uskrsnuće« u kojem se isto tako strast u neku ruku izjednačuje na kraju puta s kontemplacijom. Iz sukoba ljudske prolaznosti i čežnje za srećom, umjetnik će poći otkrivanju strukture svijeta Slavonije kao integralnog dijela Hrvatske u teškim danima prošlosti, poći će umjetnik Kozarac upornošću moraliste koji će na koncu otkriti ne strukturu tog svijeta kao simboliku, već kao osjećanje čovjeka zarobljenog ravnicom kao opsesijom trpljenja i otkupljenja.

Ima nečeg epskog u toj Teni. Ima neke goleme borbe svijetla i tame kao u zalazu sunca u veličanstvene jesenske sutone. Tema prati plamsanje i kao da u strastvenoj igri sjene postaju groteske patnji, a užareni plamičci ostaci sunca ljepote, i fizičke i moralne.

Vinkovački, lipovljanski, koprivnički i vrbanjsko-županjski milje, »tričav kao brbljarija, mutan i beskrvan, nesnosan kao muha na nosu...«, kako je to pisao Ivan Kozarac nešto kasnije, prožeo je Josip Kozarac zrakom ljepote slavonske žene, zrakom dramatike njene ljubavi, da bi baš TENOM izrekao ne samo sadržajnu povijest Cvelverije-Šokadije, ili još pretekstom fizičkim konkretnije: likom žene iz Vrbanje, već jedan uzdignuti simbol čitave Slavonije.

Ova žena je simbol rasipnog bogatstva ljepote koja se nemilice troši i koju se još češće i ne spoznaje!

TENA je poput Slavonije: djevojka- pokrajina, sebi samoj prepuštena. Zri na prostorima žita i šuma. Voli svoju nabreklu prirodu, ali ne narcisoidno, već široko, prirodno, rasipno. Postaje plijen stranaca, kao što i slavonska zemlja (i ljepota njenog krajolika s nemirom u prividnoj horizontali ravnice) to postaje. Ta jednakost (ne sličnost) Tena — Slavonija ima svoje produženje. Ljepota sunčane ravni, ljepota šokice, koja kulminira u zrenju, u zreloj ljepoti žene (i ženskog, kao simbola, kao kontrapunkt smirenja!) koja se opija u užicima, ima svoj svršetak. Slijedi rugoba lica i hladan, blatan, tavoreći jesenski dan. No, opet će doći proljeće! Unutrašnji život Tene-Slavonije prerast će kozičastu rugobu lica i oranica i u patnji prekriti unutrašnjim moralnim preporodom neravnine života. Rugoba su Slavonije: mrtvi kapitali, i zemlja i ljudi, koji se prepuštaju inertnosti, stihiji, onom od dana do dana. Tena će doživjeti preporod u dovršenom krugu s Beranekom. Zemlja Slavonija doživjet će taj preporod kada Čovjek na toj zemlji ponovo u tom dodiru sa zemljom otkrije veličanstvo Prirode, jer samo ovi korjeni vode Životu.

»Tena« je zbog toga i pored identiteta djelo bez moralizatorske proteze. Ono upućuje na nove moralne ljepote punog Života, koji će se ostvariti u isticanju teze: žena pripada čovjeku, koji je ima (ne onom kome formalno pripada), a zemlja pripada onome koji

je obrađuje! Ne bude li Hrvat iz Slavonije imao djece i bude li bjegunac u polukulturu i civilizaciju tuđinske treće varijante — doći će drugi i po zemlju i po ženu! To biološko osvježenje Slavonije vodi na putove drugih teza o agrarnoj reformi i kolonizaciji baš kao i na teze borbe protiv bijele kuge i primitivne kontracepcije.

»Dim, gnoj — to je geslo XX vijeka« pisao je Josip Kozarac. Ali iz gnoja vode korjeni blagostanja, pa je dim stroja što ga je prvi uveo u našu književnost, za Josipa Kozarca i zastava sutrašnjice. Protiv pseudointeligencije na pučini eksploatacije naših ljudi, onaj će pjesnik slavonske šume pričajuću magiju o ljepoti žene u sjeni hrasta i u koračanju oranicama visoko i ponosno dići svoj pogled prema Čovjeku.

Tena je slavonska lady. Čas punokrvna ženka, čas vizija. Ljepota je jednom njen talenat. Drugi puta to je bol i otkupljenje. U srži toj leži život, jer još je Matoš pisao da su lijepe samo one osobe, koje ne djeluju osobno kao osobe, već kao umjetnine. Tena je bila obična Šokica iz Vrbanje. Zahvaljujući umjetniku Kozarcu postala je bezvremenska i svevremenska Slavonija!

BRONISLAV GRABOWSKI O ĐAKOVU

Piše: Krešimir Pavić

Malo je imala Hrvatska pravih prijatelja u svijetu, ljudi koji bi obavještavali i pisali o kulturnim, hrvatskim gospodarskim i političkim prilikama. Vidno mjesto među njima zauzima Poljak Bronislav Grabowski. Grabowski pisaše mnogo o nama, a kako u nekoliko navrata spominje i Đakovo, neće biti, mislim, na odmet da se upoznamo s njegovim radom. Tu su dva razloga: prvi — što ćemo saznati kakvo bijaše Đakovo prije stotinjak godina; drugi — čut ćemo mišljenje nepristranog, objektivnog promatrača o nama.

Grabowski se rodio 19. IX 1841. u Kaliszu, u jugozapadnoj Poljskoj koja je pripadala Rusiji. Prvi put posjetio je Hrvatsku 1871. s prilično znanjem hrvatskog jezika, povijesti i zemljopisa. Umro je 23. XII 1900.

Između mnogobrojnih članaka ističem tri: o Đakovu, đakovačkoj katedrali i biskupu Strossmayeru. »Biskup Strossmayer i katedrala w Diakowie« — prvi je članak a izašao je u Kurjer warszawski 1882. Druga dva objavljena su godinu dana kasnije: jedan u časopisu »Klosy« 11. I 1883. — »Kosciol katedralny w Diakowarze« — drugi u novinama »Tygodnih illustrowany« pod istim naslovom.

Đakovo opisuje Grabowski ovako: [1]

»Na plodnoj ravnici donje Save, u Bogom blagoslovljenoj Slavoniji, leži mjestance Đakovo, koje su Nijemci i Mađari prekrstili u Diakowar. Malo to mjestance ,trgovište, kako govore na jugu, ima samo 3260 stanovnika i spada pod županiju virovitičku, u kojoj je glavni grad prijestolnica Slavonije Osijek, klasično prerađen na njemački Esseg, nazvan Frankfurt na Dravi jer ima vrlo mnogo Nijemaca. U Đakovu je podžupanija, okružni sud i još nekoliko drugih ureda koji uzeti svi zajedno ne daju mnogo života siromašnom mjestu.« (članak 2).

Razvoj obrta i trgovine još je u povojima« — veli autor i produžava: »Mađarska politika koja na svakom koraku uništava Hrvate, izgradila je željezničku prugu kroz malo mjesto, na strani od biskupskog dvora« (članak 1). Nije čudo da mađarska politika uništava Hrvate. Ta te godine dođe za bana upravo Khuen Hedervari s jedinim zadatkom: da upokori Hrvatsku i provede mađarizaciju. To mu je i uspijevalo drugih dvadeset godina.

Iako Đakovo nema značenje kao industrijsko ili upravno mjesto, pročulo se ipak po svijetu »kao sjedište velikog hrvatskog patriote i plemenitog mecene umjetnosti i prosvjete biskupa Jurja Strossmayera.« (članak 2).

Grabowski dalje govori o biskupiji koja seže u prvu polovinu trinaestoga stoljeća, pa ističe značenje đakovačkih biskupa: »Bila je to velika sreća za Đakovo i Slavoniju, a uopće i za čitav hrvatski narod, što su na stolici đakovačkih biskupa uvijek sjedili muževi nesvakidašnjeg karaktera i duha, a osim toga zanosni ljubitelji domovine Hrvatske. Takav je bio među ostalima već spomenuti Mandić, pa Josip Kuković, koji je prvi položio 10.000 forinti za osnutak Matice ilirske, ali je sve svoje predšasnike nadkrilio Josip Juraj Strossmayer, ponos svoga naroda, općenito počašćen nadimkom »prvi sin domovine« (članak 2).

Kako se u to vrijeme gradila katedrala, piše Grabowski i o njoj pa pobija sumnjičenja koja tvrde »kako nema smisla ovako lijepi i skupocjeni hram u tako neznatnom mjestancu kao što je Đakovo«. Ali ovi su razlozi samo prividni, jer »ni jedno drugo mjesto u Slavoniji nema toliko moralnog utjecaja na okolicu kao ovo malo trgovište. Ono je skroz hrvatsko i osim toga skuplja u sebi najrodoljubniju slavonsku inteligenciju, svećenstvo srijemskobosanske dijeceze«. Da u Đakovu živi najrodoljubivija slavonska inteligencija, treba zahvaliti biskupu Strossmayeru: »Tridesetpetogodišnje biskupovanje Strossmayera izgradilo je čitavu generaciju duhovnika koji žarko ljube svoju domovinu, koji su prožeti duhom rada za narod, željom za napredak i uspon moralni i materijalni...« (članak 1).

Eto, tako je pisao Grabowski. Dobro je da i ovom prigodom spomenemo toga Poljaka što ljubljaše Hrvatsku: »Da nisam Poljak, odmah bih htio biti Hrvat«.

1) Tekstovi su preuzeti iz Klaićeve knjige »Između jezikoslovlja i nauke o književnosti« (Zagreb, 1972). Citiram članke iz 1883. pod br. I onaj iz časopisa »Klosy«, pod 2 iz »Tygodnih illustrowany«.

MIJAT STOJANOVIĆ U LOVU

U BABINOJ GREDI OKO 1847. GODINE

Piše: Krunoslav Tkalac

Slavonski krajišnici bili su dobri lovci na vukove, lisice, zečeve, ponekad jazavce, srne, a kad bude prilike, i na labudove, droplje, divlje guske, patke, golubove, prepelice, šljuke i druge ptice kao što su čaplje, pliske, ronci, popci i sarke. U slavonskoj Krajini ima mnogo lijepih dubrava, gajeva, šuma, poljana, jazbina i pritoka rijeka, bara, gdje se vrše lovovi. Neke jeseni, dok sam službovao u Babinoj Gredi, sastavi se dogovor među časnicima da se ide u lov na zečeve, te odrede najbolji predjel u hataru. Tu je bilo i više stanova imućnih krajišnika, gostoljubivih ljudi, da im u tome nije bilo premca. Jednom se od ondašnjih stanara poručilo da će sutra dobiti goste, pa neka priredi užinu. Zorom su se skupili lovci kod jednog umirovljenog majora. Došla su dva djelatna satnijska časnika i jedan u mirovini, svećenik, te učitelj i dva kaprala, sve izvrsni lovci koji su poveli i svoje lovačke pse. Svaki lovac je nosio pušku i torbu o ramenu. Predjel za lov bio je određen — pored Save. Tu su lijepi gajevi, šumice, strništa, kupusnjaci, vrtovi, livade, voćnjaci i šikarje. Lovci se rasporede podaleko jedan od drugoga. Tako razvijeni u streljački lanac, počnu obuhvatati određen zemljišni prostor. Puste pse u šikarje, tj. grmlje. Zora je svanula, tek se rađalo sunce i pokazivalo da će biti lijep dan. Mene je put vodio preko neke livade, po kojoj je na međama bilo mnogo grmlja. Pređem preko ograde na nekakvo kupusište obziruć se na sve strane neće li kakav lud zec iskočiti pred mene da ga ubijem. Inače, prije nisam nikada išao u lov. Ovo je bilo za ljubav satnijske gospode, svemoćnika onoga vremena. Ponekad sam u selu ubio iz puške kakva čvorka na dudu da se vježbam u gađanju. Tek što sam došao do druge ograde od hrastovih prokola, imam što i vidjeti: na strništu sjedi zec, u razoru na njivi, pod travnim žbunom, udaljen otprilike sto koraka. Kako spazim zeca, stavim pušku na oko i opalim. Puška grunu, gaj odjekne, puščani prah se razide u dim, te brzo rasprši po zraku. Učini mi se da sam ga dobro omjerio i pogodio. Pohitam preko ograde k zecu. Kad onamo, a on mrtav, već davno ukočen. Pogledam ga sa svih strana i nađem da je još dan prije bio ranjen te mu na ležaju istekla krv, pa je skapao. Ostali lovci blizu mene poviču, jesam li što ulovio? Pokažem im zeca podigavši ga objeručke u vis sebi iznad glave. Spremim zeca u lovačku torbu. Napunim pušku, pa hajde dalje. Potom sam čuo kako pucaju puške i ostalih lovaca. Ali ja nisam više naišao ni na mrtva, ni na živa zeca. Umorio sam se i uklatio hodajući po rosnoj travi. Sjedio sam poslije na jednom stanarskom prilazu, dok konačno nije u jedan sat poslije podne zatrubilo lovcima na skup. Kad smo se svi iskupili na ugovorenom mjestu, ispripovijedao sam kako sam ubio mrtva zeca. Svi su se tome smijali. Bili su i oni ulovili više zečeva, naročito ona dva kaprala. Svaki je ulovio po tri, četiri zeca. Ali između svih ulovljenih zečeva, moj bijaše najveći, upravo zečina, nekakav matorac, velik kao pas. Torba u kojoj sam ga nosio, bijaše mi već otrgla rame, jer nisam na to navikao.

Na stanu smo gostoljubivo bili primljeni i svojski počašćeni. Bio je pečeni puran, prženi kulin, na kiselo priređeni pilići, mladi i suhi sir, cicvara i rakija. Vino smo ponijeli svaki od kuće. Tu smo se načastili, dobro odmorili, pa onda drugom stranom o zalazu sunca vratili doma. Svaki je od sudionika dobio po jednoga ili dva zeca.

To je jedan dan moga života koji sam proveo u lovu. Ali i taj dan nije mogao proći bez čitanja. Nauku sam pratio, njen poklonik sam bio. Sjedeći na stanarskom prilazu čitao sam knjigu na njemačkom jeziku. Nedavno sam je dobio, pa sam žurio da je pročitam. Dok sam čitao, mogli su proći pored mene svi zečevi onoga kraja! »Nije svašta za svakoga, a ni svatko za svašta.« Tako ni ja nisam za lov, već ako je što u loncu ili na ražnju pa se donese na stol, makar bio i pečen zec, ne zamjeram kad sam gladan. Ali zeca uloviti, za tu se slavu ne otimam. U tome sam nevješt bio i ostao do kraja života.

Mijat Stojanović počeo je raditi u svojoj Babinoj Gredi kao pomoćni učitelj s pučkoškolskom naobrazbom. Dalje je napredovao u podučitelja, učitelja, nadučitelja i školskog nadzornika. Pored redovnog rada u školi učio je danju i noću. Sam je sebe naučio pet stranih jezika. Kad je službovao po gradovima, podučavao je odnarođene generale Hrvate materinski jezik. Pisao je priručnike za učitelje, udžbenike za učenike, prevodio najviše s njemačkog, radio u učiteljskim društvima, Hrvatsko-pedagoško-književnom zboru itd. Živeći u narodu bilježio je narodne izreke, poslovice, dosjetke i običaje, te tako skupljao narodno blago. U tome pravcu kretao se probuđeni duh vremena prve polovine 19. st. Mnoga djela i sâm je tiskao u vlastitoj nakladi. U toku života i rada sakupio je veliku knjižnicu od koje je jedan dio ostavio poslije smrti i školi u Babinoj Gredi. Imao je lijepu petrografsku i numizmatičku zbirku. Godine 1848. izabran je za narodnog zastupnika u Hrvatskom saboru u Zagrebu. Bio je strastan ilirac-preporoditelj koji je želio nešta učiniti za svoj narod, ali 1850. godina odbila je i njega od politike, te se i on usmjeruje na znanstveno polje rada do kraja života.

OD SADA I NA
VAŠEM TRŽIŠTU

NOVI UŽITAK
NOVO ZADOVOLJSTVO

NESTLÉ

ČOKOLADA

Švicarska

VEĆ SEDAM GODINA »ĐAKOVAČ
SE NE MOŽE PROCIJENITI NIJEDNOM MJ
SVIH ONIH KOJI RADE NA TOM ZADATK

ČINJENICE TO POTVRĐUJU. U 1973
SE I GOSTI IZ PRELOGA, VRLIKE I JAJCA

NA SLIKAMA: ŽETVENI OBIČAJ NA
VO I DOLE U SREDINI), CECILIJA SOČKOV
DA STALNI GOST VEZOVA (DOLE DESNO

Vezovi - čuvari narodnog blaga

KI VEZOVI« VRŠE VELIKU ZADAĆU NA OČUVANJU NARODNOG BLAGA KOJE
EROM VRIJEDNOSTI. VEZOVI SU UJEDNO LIJEPA PRIGODA ZA ZBLIŽAVANJE
J.

. GODINI DESECIMA FOLKLORNIH SKUPINA IZ SLAVONIJE PRIKLJUČILI SU
.

. POZORNICI (GORE U SREDINI), MIMOHOD ĐAKOVAČKIM ULICAMA (LIJE-
IĆ IZ VRPOLJA — PRVA U IZBORU SNAŠA (GORE DESNO) I VERICA SVOBO-
).

SVJETLOST

KEMIJSKA INDUSTRIJA LUŽANI

Proizvodi i isporučuje

— Uljane boje
— »Durkol« emajl lak univerzalni
— Lak za pod oker i satinober
— Lak za parket
— Lakove bezbojne
— Temeljne antikorozivne boje
— »Impregnator« zamjena za firnis
— Razrjeđivač za emajl lakove i uljane boje
— »Svjetlolin« kit staklarski
— »Svjetlopran« kalijev sapun
— »Zidolin« vodotopive boje
— Naftalin sublimirani

POTROŠAČI: Sve naše proizvode možete nabaviti u vašim mjestima, jer iste plasiramo preko svih trgovačkih poduzeća u zemlji.

„RAD“

građevinsko poduzeće Đakovo

IZVODI SVE VISOKO I NISKOGRADNJE A SA SVOJIM POGONIMA SOBOSLIKARSKO-LIČILAČKIM I KLESARSKO-TERACERSKIM IZVODI:

- **OBRTNIČKE RADOVE, KAO I IZRADU ARMIRANO-BETONSKIH CIJEVI, NADVOJA, ARMIRANO-BETONSKIH TAVANICA I NADGROBNIH SPOMENIKA.**

PUDARICE NE PUDARU GROŽĐE

Piše: Jelka Mihaljev

Sredinom Baranje uzdiže se pitomo brdo koje narod ovdje zove planina. Najviši vrh je Banski Stol 243 m, a ostali su: Lisac i Trojnaš. Brdo se pruža od B. Manastira do Batine. Vrlo je pogodno za uzgajanje vinove loze što su uočili još Rimljani koji su lozu i donijeli u ove krajeve.

Većina baranjskih sela ima svoje vinograde i podrume u brdu. Prije se najviše gajila stara »fajta« ili kadarka. Kada je krajem prošlog i početkom ovog stoljeća filoksera uništila mnoge vinograde, podignuti su novi nasadi na američkoj podlozi, no ipak su se zadržali i vinogradi s domaćom lozom.

Vinograd zahtijeva mnogo rada, ali se u njemu uvijek nađe ponešto da zasladi muku i osvježi poslenika. I zato je svakom bilo milije ići raditi u planinu nego u polje.

Ostala su u predaji mnoga sjećanja na dane kad su vinogradi kao i zemlja bili vlasništvo feudalaca. U jesen, u vrijeme sazrijevanja grožđa morali su se domišljati kako bi odnijeli djeci koji grozd. Mlade žene bi u malu zipčicu na glavi pod posteljicom sakrivale koji grozdić i tako promakle oku surovih čuvara.

Ostala je u narodu i legenda o nazivu sela Batina koje se prije nazivalo Skela. Bilo je to u doba kralja Matije. Gospodarica imanja na Gradacu ubirala je novac za prijelaz na Dunavu na Skeli. Od svakog je tra žila zlatnik, a tko nije imao, morao je tri dana kopati u njezinim vinogradima. Ako nije radio po volji njezinih čuvara, oni bi ga nemilosrdno izbatinali.

Zao glas o ovoj crnoj gospi koja se zvala Marta, a predaja još kaže da je bila veoma lijepa. sniježne bijele puti i guste riđe kose, dođe do ušiju kralja Matije. Taj kralj je, kažu, stalno obilazio svoje zemlje i na licu mjesta krojio pravdu te tako ostao u najljepšoj uspomeni u cijelom hrvatskom narodu.

Kralj Matija obuče seljačko odijelo, uzjaši konja i dođe do Skele. Odmah skelari pred njega i traže zlatnik, a on veli da nema toliko i tada ga upute na kopanje u vinograd. Okrutni čuvari iskališe svoj bijes na nepoznatom došljaku, jer nije dovoljno duboko zabadao motiku. Sažali se kralju narod koji tako podnosi bezdušnost nezasitne kneginje. Pažljivo da ljudi ne primijete, razbaca on zlatnike po brazdama pa se svi obraduju i prijave da će ipak platiti prijelaz jer im se žuri, ali nitko nije odao da su zlatnici nađeni u vinogradu. Kralj Matija ode u dvorsku kuhinju i zatraži nešto za jelo, zatim sve dobro nagradi. Nakon jela udari na zdjelu svoj kraljevski pečat i sa svojim ljudima prijeđe Dunav.

Čim su sluškinje opazile pečat, odniješe gospodarici da vidi što to znači. Nastade uzbuna. Uplašila se Marta jer je prepoznala kraljevski pečat. Nije prošlo dugo vremena, a stiže glasnik i donese svitak poruke: »Odmah šalji dvije mjere svoga gospodskog mesa i to od butine zbog nečovještva u koja sam se uvjerio!« Okrutnica je odmah shvatila da je to smrtna osuda. Naredila je sluškinjama da je obuku u najljepšu odjeću, a konjušarima da upregnu šesteropreg u novu kočiju. Tada se brzo popela u karuce i potjerala niz strminu u Dunav. Od tada se Skela zove Batina za uspomenu na teška batinanja i druge nepravde.

U jesen se vinogradi moraju čuvati. To rade pudari, najčešće stariji ljudi, djevojke i djevojčice, a rjeđe mladići i dječaci koji su zaduženi za čuvanje stoke.

Pudari obilaze vinograd, promatraju čokote, motre staze i brazde ne vide li se kakvi tragovi, ljudski ili životinjski.

Nasred vinograda od starine stoji »koleba« od trske da se pudar i radnici mogu skriti od nevremena. Ako pudar primijeti nalet ptica, on klepkom ili klepetalom udara, viče i plaši dok ne napuste vinograd. Iz ovog potrebnog i korisnog posla pudarenja razvio se običaj »PUDARINA«. Taj se običaj naročito održavao krajem prošlog i sve do pedesetih godina. Djevojke su odlazile u pudarinu ne samo da bi čuvale vinograd, nego da se zabave i razonode u društvu svojih drugarica a i momaka koji bi im u predvečerje dolazili u posjetu. Djevojke su se najviše zadržavale u podrumima, a samo bi koji put prošetale do vinograda da naberu grožđa.

Baranjski podrumi su sagrađeni u usjecima i dolovima i svaki podrum ima u brdu izduben »gator« gdje se drži vino u bačvama. U podrumu su kace, muljače, preše i drugi podrumski i vinogradarski alat. Mnogi imaju lijepi »natrim« (trijem) koji se okiti »LOMAČOM« (lozom penjačicom). Još u proljeće se mama pobrine, ako ima djevojku stasalu za pudarenje, pa ispred podruma posije »lipu katu« bosiljak žutu karanfiju — cvijeće koje cvate u vrijeme pudarine da se izdaleka vidi da u tom podrumu ima pudarica.

Nakon žetve uređuju se i liče podrumi izvana i iznutra. Zidovi se ukrase slikama, zidnicama, fotografijama i ogledalom. Uredi se i postelja te prekrije pojavom i ćilimom, a na uzglavlje metne široki vankuš (jastuk) i pavlaka (uski dugoljasti jastuk).

U uglu podruma je ognjište na kojem se priređuje na sadžaku (niski gvozdeni tronog) jelo u slučaju nevremena. Za lijepa vremena pudarice su kuhale vani

pred podrumom ili kraj podruma. Dalje od ognjišta je polica s najnužnijim suđem. Imućniji su imali uz podrum i posebnu sobicu: tada je pudaricama bilo još ugodnije.

Svako jutro djevojke odlaze u planinu. Ponesu u lijepoj košarici ručni rad, a u drugoj svežanj namirnica za taj dan. Obično su pudarile dvije tri drugarice zajedno u jednom podrumu. U udaljenijim selima, kao što su Duboševica, Topolje ili Šumarina i Luč, djevojke bi se, takoreći, preselile u podrum, no s njima je uvijek bio i djed pudar i planinac.

Čim djevojke stignu u planinu, podvikuju što jače mogu, a iz dolova i usjeka odzivaju se one koje su već tamo prije stigle. Otključavši podrum velikim starinskim ključem, iznesu male stolčiće pa prionu uz šiće. Da bi što više navezle, one su se natjecale. Dok vješti prsti na mekom lanenom platnu stvaraju cvjetne kitice, upliću motiv srdašca, zvijezde ili kakve ptičice, misli se prikradaju tajnim stazama do dragog. Hoće li doći pred večer? Svoja iščekivanja i čežnju brzo će pretočiti u pjesmu o grožđu, voću i ljubavnoj čežnji.

Nijedan običaj nije toliko opjevan, toliko priželjkivan kao pudarina. Riječ »pudariti« je dobila još jedno značenje: živjeti u slobodi, u pjesmi i igri, sanjati o ljubavi, izabrati dragog po svojoj volji, dozivati ga, osvajati, a i izazivati.

Kad sunčani sat pred podrumom pokaže po sjeni da je blizu podne, ostavlja se vezivo i pletivo i uz pjesmu i ciku prilazi kuhanju. Tu su imale priliku uvježbati i kuharsku vještinu. Dešavalo se da jelo i ne uspije, ali se ipak u slast pojelo.

Na blagdane su se svi pudari i pudarice sastajali na jednom mjestu gdje su igrali i pjevali uz diplice ili gajde. Neumorno se tu vilo kolo, a u kolu pjesma. Šalju se pozdravi i poruke, nježno i umiljato, a ponekad se u pjesmi prkosi i prijeti.

Kad se nožice umore a grlo osuši, raziđu se svi po dolovima na slasnu paužinu (posljepodnevni obrok). Okrijepivši se na brzinu, dovikuju jedne drugima: »Ajte, druge, 'ajte doma, koja s brda koja s dola!« Ponekad vragoljasti momci načine djevojkama zamku. U šljiviku kroz koji moraju proći, nategnu preko staze tanku žicu pa zatim negdje iz prikrajka promatraju. Djevojke, ne sluteći ništa, pohvataju se za ruke pa u zanosu pjesme, ne videći prepreku, spotaknu se i popadaju na meki travnati sag. A sve se završi smijehom i pogađanjem »koja je to nevolja podmistila?« U podnožju brda se svi sačekaju i kroz cijelo selo idu pjevajući. I stari i mlađi zaostaju po dvorištima, a iziđu i na lesu (ulicu) da uživaju u pjesmi pudarica.

Mnogi su roditelji branili djevojkama pudarenje zbog prevelike slobode i raspuštenosti, no pomalo pudarenje je prestalo biti privlačno. Mladež ima druge razonode: radio, TV, Disko klub, a i kuhanje na otvorenom ognjištu u usporedbi s plinskim ili električnim štednjakom nije primamljivo. Uz to još i opadanje vinogradarstva, do opće nezainteresiranosti zbog nerentabilnosti te privredne grane.

Tako je zamukla pudarska pjesma, a PUDARINA ostala u sjećanju starije i srednje generacije kao najljepši dani njihove mladosti, o čemu govore i ove pjesme.

Mislila sam da j' pudarit' lipo,
nije lipo kad te nema, diko.

Čuvam grožđe i mislim na diku:
'oće li me čekat' u šljiviku?

Kad podviknem i tijo i lipo,
kako možeš da ne dođeš. diko?

Pudarice ne pudaru grožđe,
već pudaru da se nabećaru.

Pudarino, ala si mi gorka,
što ja više neću bit' divojka.

Pudarit ću ve jeseni ranku,
a na drugu ostavit ću majku.

Podvikivaj, draga drugo moja,
nećeš dugo — samo do MIOLJA.

Još ću ovu jesen pudariti,
o Miolju kapicu zaviti.

Berem grožđe i crno i bilo,
da mi dođe moje lane milo.

Milo grožđe koje rano dođe,
a nemilo koje zakasnilo.

Ima grožđa i crna i bila,
Oj, Baranjo, ala si mi mila.

Dođi, diko, i odnesi grožđe,
da mi moje tužno srce prođe.

Bilo grožđe na čokotu veni,
dođi, diko, pa se sa mnom ženi.

Kad podviknim iz sitna grlašca,
zameriše breska sa brdašca.

Dođi, diko, na naše brdašce,
el' će moje iskočit' srdašce.

Rosno grožđe, ala mi merišeš,
lolo moja, al za mnom uzdišeš!

Oj, jeseni, ne jesenila se,
diko moja, ne oženila se!

Voljim grožđe, voljim merisavku,
al' za diku ostavit ću majku.

MATO TOPALOVIĆ

Piše: Krešimir Pavić

U književnosti hrvatskoga preporoda Mato je Topalović najznačajniji predstavnik Slavonije. Hrvatska je u prvoj polovini XIX stoljeća rascjepkana i podijeljena, velik dio je pod Austrijom, Turci su u Bosni, a Mađari i njemački generali gospodare Slavonijom. Književni rad zamire, jedinstvenog književnog jezika nema, Takve su prilike uvjetovale preporod.

Topalović se rodio 1812. u Zdencima, selu ispod Dilj-gore, kraj Slavonskog Broda. Počeo se školovati u Brodu, gimnaziju pohađa u Vinkovcima, a potom ga primi đakovački biskup Sučić u sjemenište. Ovdje se upoznaje s budućim biskupom Strossmayerom i pjesnikom Tordincem. Godine 1832. odlazi u središnje sjemenište u Peštu gdje susreće i Frana Kurelca, kasnije predvodnika tzv. riječke filološke škole, koji će, i Topalovićevom zaslugom, predavati od 1861. staroslavenski u đakovačkom sjemeništu. Dospora nalazimo Topalovića u Beču zajedno s Gajem, predvodnikom mlade, preporodne generacije. Godine 1835. susreće Ivana Kukuljevića Sakcinskog, pjesnika, dramatičara i povjesničara, kojega potpuno predobija za narodnu stvar. Dvije godine potom zaredi ga biskup Kuković, a kolovoza te godine održi u Kaniži mladu misu.

Topalovićevo školovanje pada u predilirsko vrijeme kada Gaj tiska svoju »Kratku osnovu«, Derkos »Genius patriae«, Drašković »Disertaciju«, u vrijeme kada će Pavao Štoos sjetno zabugariti:

Andre vu morje vre vekivečno
Jedno nam leto kapnulo srečno!
— — — — —
Vre i svoj jezik zabit Horvati
Hoče ter drugi narod postati!

Godine 1835. zbio se značajan događaj u hrvatskoj povijesti: Gaj izda »Ilirske novine« s »Danicom«. Već u petom broju »Danice« objavljuje Gaj Topalovićevo »Pismo iz Beča« s raspravom o pravopisu, a u 14. broju pjesmu »Tužna Bosna« koju će kasnije uglazbiti slikar Vjekoslav Karas.

Ah, slučaju gvozdeni!
Il' smo na te rođeni,
Il' je viša sverhu nas,
Koja vlada ljudih čas,
Ruka.

Te godine izdaje pet pjesama, iduće također pet. Među njima nalazi se i tada popularna »Razgovor pjesnika i vile Slavonkinje« u kojoj se vila tuži da u domovini nije više narodnoga glasa. Također je poznata i pjesma »Bog i molitva domoroca ilirskog« s ljupkim početnim stihovima:

Bacim oko na nebo visoko
Il' na jato zvijezdah kano zlato.

Idućih godina objavljuje dosta pjesama pa je jedan od najplodnijih pjesnika oko »Danice«.

Godine 1843. nakon službovanja u nekoliko slavonskih mjesta dolazi u Vinkovce za kapelana, a potom u Đakovo kao profesor u sjemeništu. U Đakovu je sjemenišna mladež osnovala 5. listopada 1841. Zbor duhovne mladeži koja se priklonila preporodnoj misli. Prvi predsjednik bijaše Dragutin Tunić, a Zbor je imao šesnaest oduševljenih članova. Došavši u Đakovo Topalović u jesen 1844. počne predavati klericima hrvatski jezik. Tako Topalović pripada najstarijim predavačima hrvatskoga jezika i prosvjetnim radnicima slavonskim.

Kada je 1845. raspisan natječaj za profesora hrvatskoga jezika u zagrebačkoj gimnaziji, javi se i Mato Topalović. Osim njega natjecali su se najpoznatija imena toga vremena: Požežanin Vjekoslav Babukić prvi gramatičar ilirski, Topalovićev prijatelj pjesnik Ivan Mažuranić, njegov brat i lingvist Antun, pjesnik Vraz te Mlinarić i Španić. Pobijedi na natječaju Babukić.

Topalović je tiskao nekoliko knjiga. Tako je »Tri pokorne pjesmice« 1841. prva knjiga u Slavoniji tiskana Gajevom grafijom. Iduće godine tiska zbirku narodnih pjesama »Tamburaši ilirski«. Zbirku je kritizirao u »Kolu« Stanko Vraz, a Topalović mu odgovori u svojoj knjizi »Odziv rodoljubnog srca« (Osijek, 1842.). To je prva književna polemika u nas.

Prevodio je i sa slavenskih jezika: ruskoga, slovačkoga i češkoga. Godine 1837. preveo je Karamzinovu »Otadžbinu«:

Otadžbino — sveto nami ime!
Čedom svojim poljubljena majko!

Surađivao je u srpskim književnim časopisima i novinama, »Srpskom narodnom listu« i »Novom srpskom letopisu«. Također je namjeravao 1842. pokrenuti književni časopis u Osijeku »Jeku od Osijeka«. Izdao je proglas, ali zbog malog broja pretplatnika, »Jeka« nije tiskana.

Revolucionarna 1848. nađe ga u Pragu na poznatom sveslavenskom kongresu gdje bijaše zapaženi govornik. Predstavljao je Đakovo na Hrvatskom saboru 1848. Poslije pobjede reakcije i uvođenja Bachova apsolutizma, Topalović se povukao. Kratko vrijeme bude ispovjednikom među graničarskim vojnicima u Italiji. Ali poslije sukoba s generalom Radeckim vraća se u domovinu. Ogorčen i bolestan postaje seoskim župnikom. Javio se poslije vraćanja ustavnosti 1861. s nekoliko pjesama i knjižicom »Čuti pjesnikove« s poznatim stihovima:

Svaki narod u svom zavičaju
Po svom želi živit običaju;
Svaki svojim služit se jezikom,
Svoj u svomu bit, a sluga nikom.

Međutim, kraj se već bližio. Tuberkuloza ga je sve više obuhvaćala. Mrzovoljan i zakopčan, on je još jednom otišao biskupu u Đakovo iz Gradišta gdje župnikovaše od 1855. i tada rekne prijateljima i ovo: »Ah, da je Bog sada tako milostiv, pa da mi usliša želju te me stvori kugom, to bih prije nego umrem, sve neprijatelje Slavjanstva pomorio.« 26. travnja 1862. u pedesetoj godini života pokosi ga smrt.

Pjesnik Petar Preradović posvetio mu je jedan sonet s ovim završnim stihovima:

A u kamen, spomenik nad rakom,
Natpis reže crven, bijel i plavi:
»Tu počiva moj svećenik pravi«.

NA DNU VODE JEDNA RIJEKA

Ili Joza Ivakić - „Inoće

Piše: Dionizije Švagelj

Nakon punih sedamnaest godina na repertoaru Drame osječkog Hrvatskog narodnog kazališta ponovo se našao popularni narodni igrokaz Vinkovčanina Joze Ivakića »Inoče«. Time osječka Drama nastavlja izvođenjem dramskih djela naše književne baštine koja još i danas, u nešto modernijem, stiliziranom scenskom viđenju, ima svoje poklonike među kazališnom publikom.

Djelo »Inoče« Joze Ivakića prvi puta je postavljeno na osječku scenu još 1922. godine u režiji pokojnog Aleksandra Gavrilovića. Nakon te postave »Inoče« su još u dva navrata ugledale svijetlo kozališnih dasaka: 1942. kada je obnovljena Gavrilovićeva režija, i 1952. kada je redatelj predstave bio Emil Karasek, scenograf Eduard Griner, a koreograf Stjepan Suhi.

U novoj postavi Ivakićeva djela, u HNK u Osijeku ima novina, te je između ostaloga u priginalni tekst Joze Ivakića interpolirana poezija Ivana Kozarca. Predstavu je režirao Ivan Marton, scenografiju izradio kao gost Joza Matuković ,dok je folklorne umetke koreografski postavio Nedžad Kurić. U predstavi glavne uloge tumače: Ico Tomljenović, Ružica Lorković, Ela Budić-Šaronac i Isidor Munjin, dok je glazbu izabrao Hugo Borenić.

Žena je za ovog »najvinkovačkijeg« pisca Jozu Ivakića ogledalo naše duše i naše ljubavi. Dodate li tome još malo osebujne tolstojevštine razvodnjene u bosutskoj vodi, evo mogućnosti da žena stane u srce onoga što se i uvjetno kompromitantno naziva Šokadijom.

»Inoče« nisu najveći domet Ivakićev, pa ipak nezamisliv je bez ovog teksta koji potpuno ima aromu njegovih časkanja u vinkovačkom tjedniku oporbenjaku »Svjetlost« pod naslovom »Vinkovački divan«, tj. dijalog između Bać' Andre i bać' Đuke. Dok »Hrvatski dom« i »Vrzino kolo« na rasponu između socijalne satire i groteske, šibaju nasilja »dosadno kao muhe na nosu« s kojima su i dosadna i pametna, važna i mizerna, gorda i štreberska, a ne biti na nivou dosade, fasade i brbljivosti, »Inoče« su nešto sasvim drugo.

Općinstvo je oguglalo, materine kćeri kolo vode, počimalje sa zlatarama kicoše se pred Imovom općinom, kalte misle na frajmuziku, a svi skupa na švaleraj i kiljare.

Inoča je sinonim za drugu ženu, za onu kao, koja nije slatkača kao prva i zakonita, ali je kao kasno grožđe — ponak — prava grožđica. To je vraška snašica koja može uzvrtjeti strasti da posve malo ne stropošta u dramu, a onda Ivakić u svom malovaroškom i grencerskom miljeu, jezikom te sredine raspliće radnju kao da je sve napojio rakijom, pa svi odobrovoljeni opet ulaze u nešto što je i tragična smiješnost ljubavi i zaljubivog iskrenog osjećaja.

U »Inočama« ima muskulature i nervne energije, ima znoja ali i atavističkog seljačkog koketiranja. Tu su i tužne, izrađene duše i cureci koji maštaju o erotičkim zakonima, ima tu onoga što dolazi kroz prozor i pod prozor, ima galantnog i ciničkog, no tu je prije svega riječ o instinktima u zemlji u kojoj se mnogo jede, pa valjda zato i ne stiže do da se malo ljubi, a dosta razgovara.

I u »Inočama« kao i u drugim Ivakićevim djelima, jezik je ona sila koja sama sebi stvara svoju stvarnost. Baš zbog toga što je običan svagdašnji jezik intenzivirao, Ivakić mu je dao originalnu funkcionalnu vrijednost, te moguće u posljednjem trenutku zabilježio i umjetnički uzdigao govor starih vinkovačkih ikavaca.

Uvijek je dosjetku pratila i ironija, a nepodudarnosti, društvene nepodudarnosti lične, označavaju i uzajamnu njihovu zavisnost. Misao je iskustvo i doista modificira njegov senzibilitet, a iskustvo Joze Ivakića u poznavanju malovaroškog ambijenta temeljilo se i na iskustvu osobnog političkog progona i na sve većem uočavanju potrebe — pisati za puk, jer bez puka nema ni života za književnost! Podastrijeti valja zato ogledalo i svoje sudbine i svoje okolice, da se vidi lice! No, da li u tom trenutku Ivakić, pučki pisac, prerasta u umjetnika koji konac jedne ljubavi osjeća isto toliko kao potresan doživljaj, koliko je i rođenje jedne ljubavi? Prijelom nosi unutrašnje zadovoljstvo smisla istine, koja je draža, no napeta neizvjesnost s tipičnim ravničarskim nostalgičnim nejasnim tugama što vuku naseljene po prostorima duša.

»Inoče« su naseljavanje prikora koje je besmislen, a opravdan. I odakle sve to polazi? Sve te nervozne slutnje koje izviru iz nepodudarnosti naših riječi, osjećanja i gesta?

Mnogi je gledalac poslije predstave osjećao da je pisac o p r a v d a o svoje likove. Kao da je htio podtekstom ispričati da nisu krivi za devijacije, jer nisu krivi ni što žive u močvarnim prostorima, prostorima koji pritišću sudbine.

Bila je prva nježnost livada. Poslije trećeg otkosa i golubovi iz srca izletješe. I to sve bi ljudima koji ne vidješe veće vode od Bosuta, ni većeg brda od Borinaca. A divan o inočama divan je o voljenju i o bircuzima, a ne o ženidbi i svatovima. I sve strasti koje se ovdje uspinju, kao da polaze iz straha od starenja i zamršenosti sudbina.

Naravno u Ivakića sve na razini pučke igre u ravnici, u kojoj svi putovi vode u blato ili u prašinu. Osjetivši ženu, profesorovanje i đakovanje, snaše i bećare, sve kao zavičaj u sebi i oko sebe, Ivakić se u »INOČAMA« zabavljao svojim šokcima ikavcima s pozicija ljudskih htijenja i poraza ljubavnika.

LUŽENIE I PRANJE RUBLJA

Piše: Dr Marko Kadić

U današnje vrijeme upotrebe raznovrsnih strojeva kao i pomoćnih sredstava u kućanstvu, a napose strojeva različitih tipova za pranje rublja i njegovo sušenje, svakako da je luženje rublja već zastarjelo i spada djelomice već u prošlost, jer se sve rjeđe upotrebljava. Danas se pere rublje različitim praščima i detergentima koji sve poslove oko pranja olakšavaju. Osim toga i vrste tkanina i rublja su danas takve, da ih je lakše i jednostavnije i brže prati nego domaće, često grubo laneno ili pamučno platno, koje je većinom bijelo pa se mnogo brže i prlja, a naročito u seljačkom, poljskom i ostalom poslu oko stoke i njene posluge. Zato je i bila potrebna lužnica da se sve to rublje, kao i poneki komad gornje odjeće, može temeljito oprati da bude čisto, bijelo i uredno.

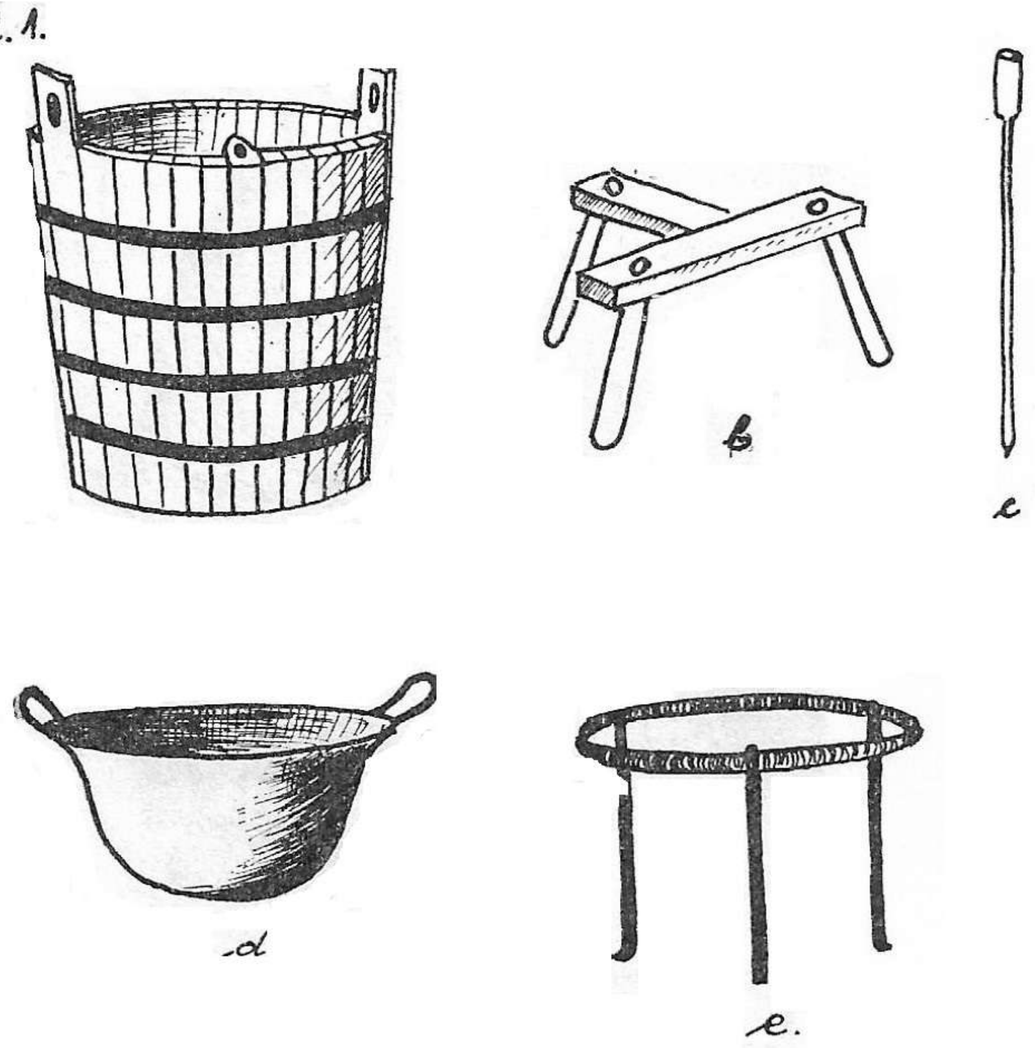
Da bi današnji naraštaj, kao i onaj budući kad lužnica sasvim nestane iz upotrebe, saznao o prošlosti svojih predaka pa i o pranju rublja i trudu oko svega toga, opisat ću prema skupljenim podacima, a djelomice i prema vlastitim opažanjima, sav postupak oko luženja, pranja i sušenja rublja, ili — kako se to u narodu kaže: o pranju i luženju rubina.

Za luženje je potrebna, u prvom redu, lužnica ili parenica, te nogari (tronožac) i ostali pribor. Lužnica je drveni sud poput male kace posebnog oblika, tj. pri dnu je nešto uža nego na gornjem otvoru (sl. 1a). Prave je obično bačvari (pinteri), a nekad su sami ljudi pravili uz sav ostali pribor i lužnicu. Duge su joj od jasenova drveta i moraju biti čiste, glatke i bez kvržica. Obično ih bude 19, ali može biti i puno više. Dvije nasuprotne duge su nešto dulje od ostalih i imaju, tzv., uši za koje se uhvati kad se lužnica prenosi ili stavlja na nogare. Obično se kroz njih provuče jaka okrugla motka zvana čabrenik (ili čabrenoša), za koju se uhvati na oba kraja da se lakše prenosi. S takvim čabrenikom prenosili su se i čabrovi s vodom za piće koji je stajao u kući. Poseban je bio čabrenik za čabar za sperine ili spirine, u koji su se skupljali svi kuhinjski otpaci, a u njemu se često pravio i napoj za svinje i nosio u svinjaru.

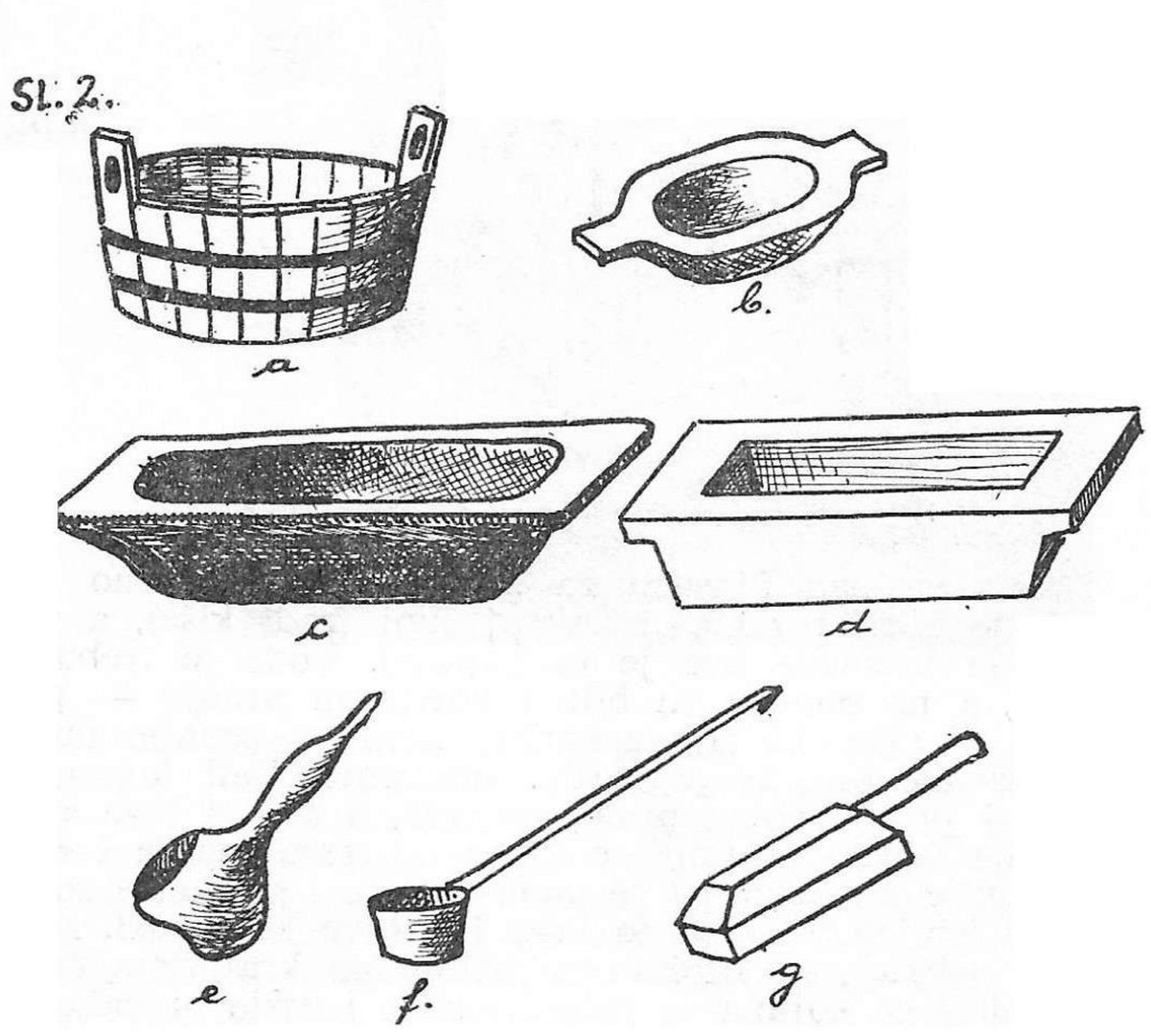
Jedna duga u sredini između onih duga s ušima je prema unutra znatno deblja i zaokružena tako da se kroz taj »pupak« može provrtiti rupa po dužini do nekoliko cm iznad utora. U tu uzdužnu rupu dolazi prelo (zapiralo, vreteno), kojim se zatvori rupa na danu lužnice, kroz koje se ispušta lug. Prelo ima držak u visini onih duga s ušima (vidi sliku 1c).

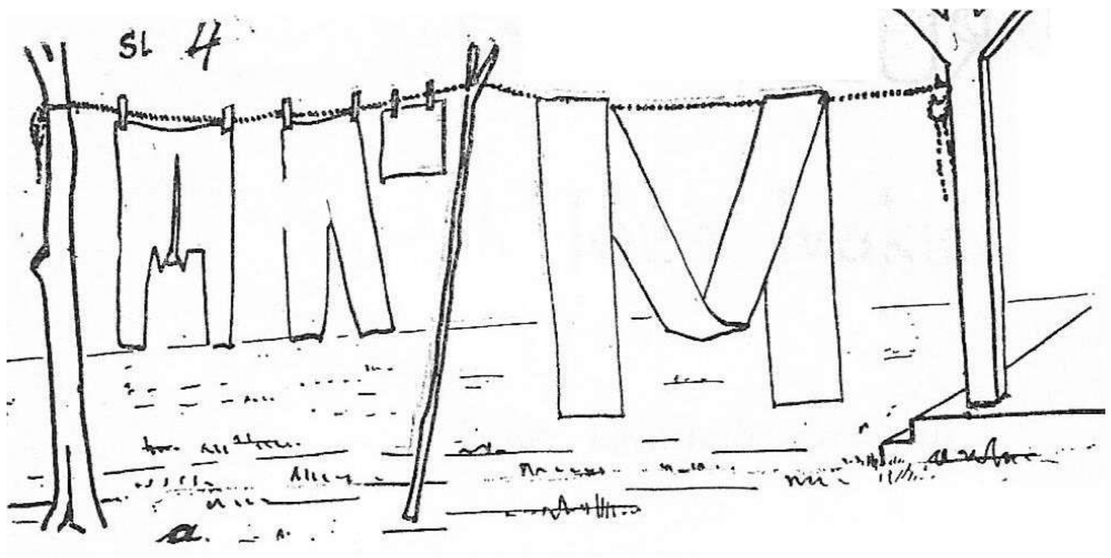
Lužnica je obično od 4 akova, tj. do 200 litara. Dobro je okovana obično sa 4 obruča. Pri luženju se postavlja na nogare (slika 1b). Nogari su dosta jaki i sastoje se od dvije gredice i tri jake nožice visine oko 35 do 40 cm da mogu držati teret pune lužnice vlažnog rublja, a uz to još i sloj pepela i vode, odnosno luga u njoj. Nekad se načine nogari od običnih krštenica te imaju 4 nožice. Lužnica se na nogare postavi tako, da na ravnu stranu nogara (čeona strana) dođe otvor na danu lužnice za ispuštanje luga. Ispod otvora stavlja se posuda za lug. To bude obično bakreni kotao ili drveni škaf (sl. 2a), ili pak oveća drvena kopanja ili karlica (sl. 2b). Ispušteni se lug opet zagrijavao na obližnjoj vatri u kotlu ili kotluši (oraniji) (sl. 1d) na željeznim okruglima nogarima (tronošcu, sadžaku) (sl. 1e).

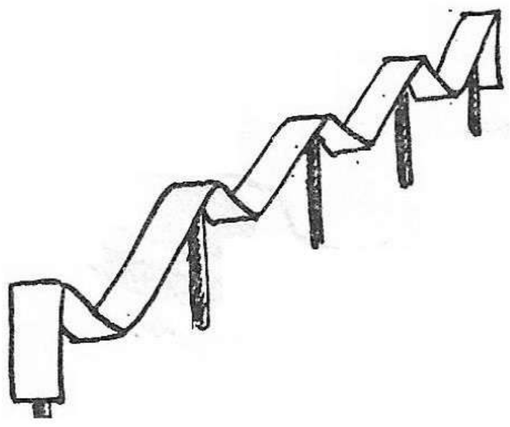
Sl. 1.

Sl. 2.

Lužnica, kao i vatra za grijanje luga, obično se smjeste blizu bunara u kakvoj šupi (radi kiše), a za lijepoga vremena sve je to napolju. Vode je trebalo dosta, a na bunaru su bila i korita za pranje — po jedno ili više. Ta su se korita, osim za pranje, upotrebljavala i u druge svrhe: umivanje, ljeti kupanje djece i pranje nogu, pranje povrća, a nekad i za napajanje stoke. U njima se kvasilo i novo tkanje i držalo dulje vremena, pa se onda vješalo i sušilo na sunsu da izbijeli. Bila su to jaka hrastova korita (sl. 2c), dosta velika , sa širokim rubovima na krajevima (kanat, pleš) na kojima se rublje mećilo i tuklo praćakom (sl. 2g). Bila su postavljena pokraj bunara na jakim gredicama tako, da se svako korito moglo zaljuljati i nagnuti da bi se nakon pranja izbacila voda ako nije bilo otvora na dnu korita.

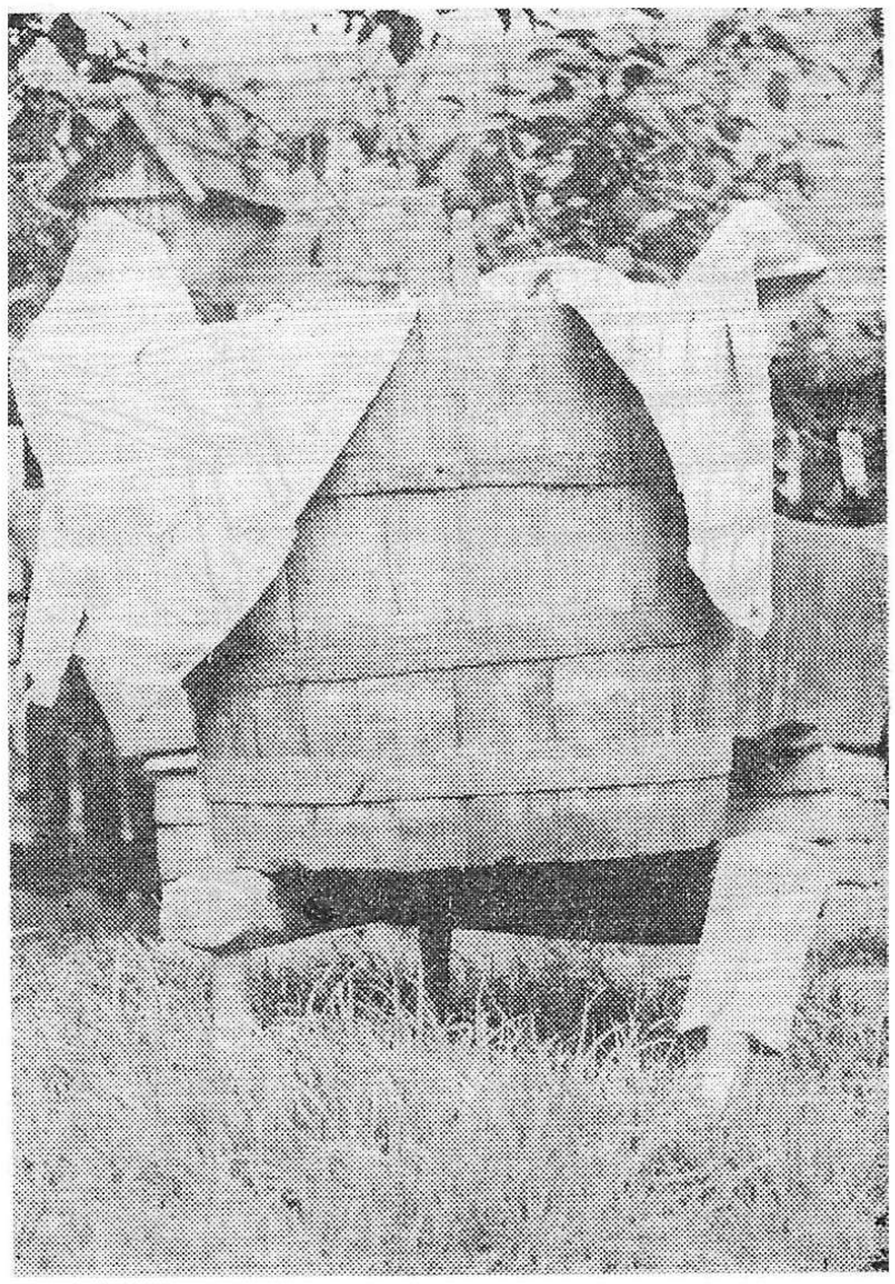
Kad je ponestalo hrastove građe, tj. debelih hrastova iz slavonskih šuma, onda su se korita istoga oblika počela graditi od betona s rupom na sredini za ispuštanje vode nakon pranja (sl. 2d). Danas se viđa još dosta takvih korita u seljačkim dvorištima naših posavskih sela gdje luženje nije još posve nestalo, iako ga biva sve manje. Drvenih se korita rijetko gdje još može naći, a i ta su u vrlo trošnom stanju.

Rublje se u lužnicu slagalo ovako: najprije se dobro nakvasi u mlakoj vodi, a slaže se u lužnicu nakon što se dobro iscijedi. Lužnica se prije upotrebe opere i nalije vodom da zabrekne i da se vidi da li možda gdje curi i da nije koji obruč popustio. Ako je obruč popustio, on se nabije i lužnica naparі vrelom vodom da ne bi kasnije za vrijeme luženja iz nje curio lug. Osim toga se iznad rupe na danu stavi koso uz dugu s prelom komad daščice da ne bi rublje zatvorilo rupu kad se izvuče zapiralo i ispušta lug. Na dno lužnice slaže se najprije najprljavije rublje, tj. kuhinjske krpe, stolnjaci pa spavaće ponjave i druge krupne stvari. Zatim se iznad toga raširi ponjava i na nju se meću sve sitnije i novije stvari i zamotaju se u nju tako, da to rublje ne dobije kakve mrlje od drugih prljavih predmeta. Dalje se zatim slažu otarci — ručnici, pa otarčići (salvete) i ostalo slično sitno rublje. Nakon svega toga dolaze opet starije stvari na koje se stavlja pepelnjak od čvršćega lanenog tkanja. Na njega se naspe prosijani pepeo u količini oko 2 uborka (mjerice). Za luženje je najbolji jasenov pepeo, ali je dobar i hrastov. Ne smije se uzeti pepeo od kukuruznih oklasaka (kočenja, ajdamaka, bataljušaka), jer od njihova pepela rublje dobije mrlje. Zato su žene uvijek skupljale i birale pepeo od boljih drva, te ga spravljale u kakvu staru, malu kacu ili malu lužnicu, ili pak kakvo oveće bure kojemu se izbije dano. Tako su imale uvijek dobroga pepela za luženje.

Luženje počinje tako da se u punu lužnicu naslaganoga rublja nalije vode do gore. Zatim se na pepelnjak, koji je prostrt povrh rublja, sipa potrebna količina prosijanog pepela. Za to vrijeme se već nedaleko grije voda u kotlu ili kotluši i čeka se dok ne zavrije. Tada se vrela voda nalije po pepelu i miješa komadom drveta (mala lopatica), dok se sav pepeo ne skvasi. Onda se iz lužnice ispusti sva voda i sipa u kotao za grijanje. Kad se voda u kotlu smlači, izlijeva se na pepeo na lužnici, a pritom se ispod otvora na dnu lužnice stavi posuda za ispuštanje luga te se izvuče prelo, da voda može curiti. Kad se posuda napuni i voda iscuri, tad se otvor prelom zatvori, a voda sipa u kotao za grijanje da se opet smlači i sipa ponovo na lužnicu. Kad voda u kotlu na površini zabijeli, tad je to znak da ga treba preliti. Tako se to grije i prelijeva 10 puta. Kad god se izlije voda iz kotla, načini se crta na lužnici ili na nogarima drvenim ugljenom (ugašenom živom žeravicom) da se zna koji je puta preliveno. — Kad bude 10 kotlova, počne se grijanjem do vrenja te se prelijeva 10 kotlova sada već vreloga luga. Prstima je osjeća (lug postaje sklizak) da u njemu ima dosta lužine te će biti dobar i dobro će se poslužiti.

Vreli se lug grabi i sipa na lužnicu posebnim sudom zajmačem. To je bakrena posuda posebnog oblika zvana rg. rga ili kavrk (sl. 2f). Upotrebljavao se i sud od veće tikve koja se sa strane odreže tako da se dobije oblik posude s drškom (sl. 12e).

Kad se lužnica prelije 10 puta ključanim lugom, tada je samo luženje zapravo gotovo. Sad se ispusti najprije sav lug iz lužnice, jer ako se ostavi do jutra u lužnici, onda izgrize rublje te se pojedini komadi počnu raspadati. Tako puna lužnica bez luga ostavi se do jutra, a onda se razlaže. Skida se najprije pepeo, koga se najprije nešto izvadi, a onda se skine sva zajedno s pepeljnjakom te se istrese na smetište ili na đubrište.

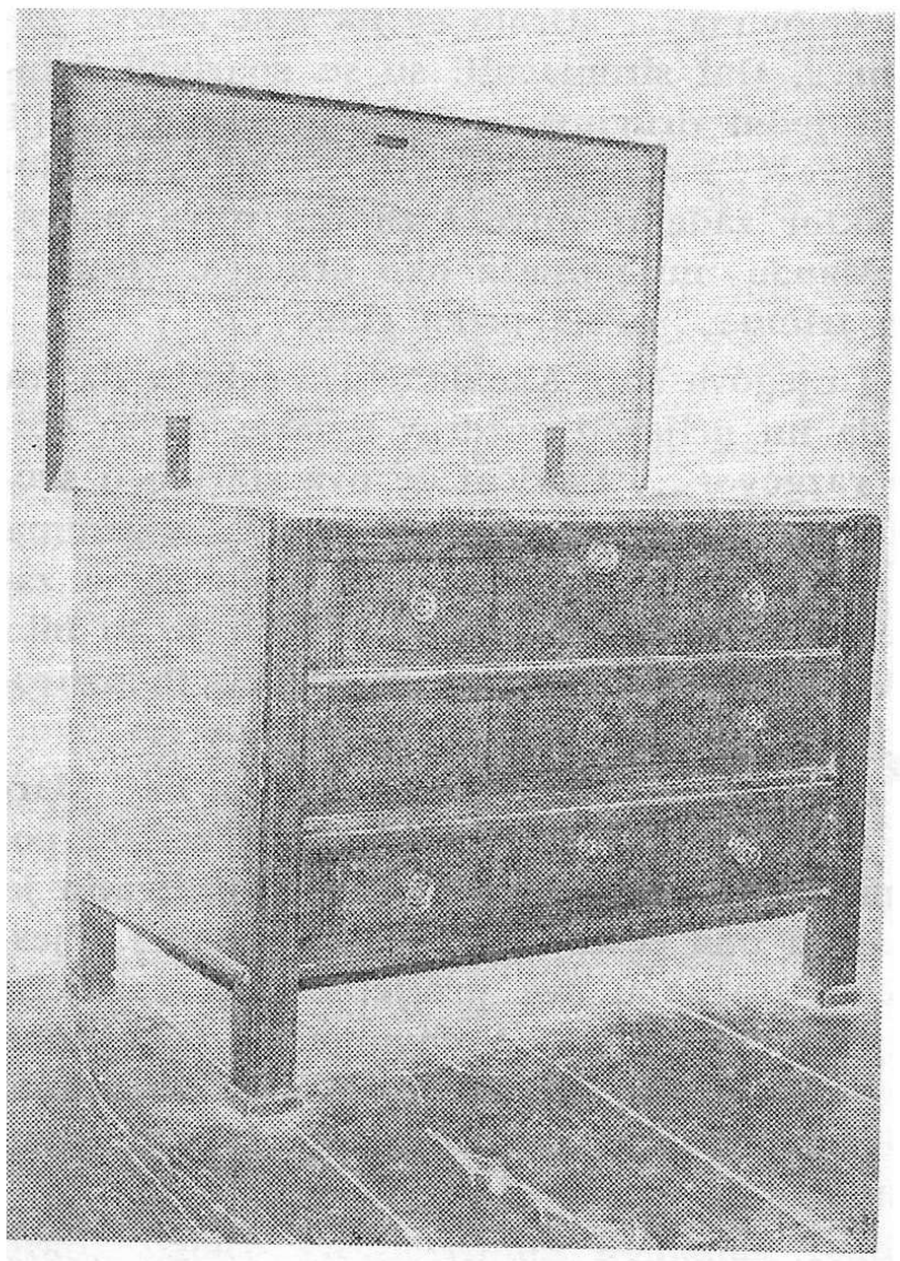

Lužnica

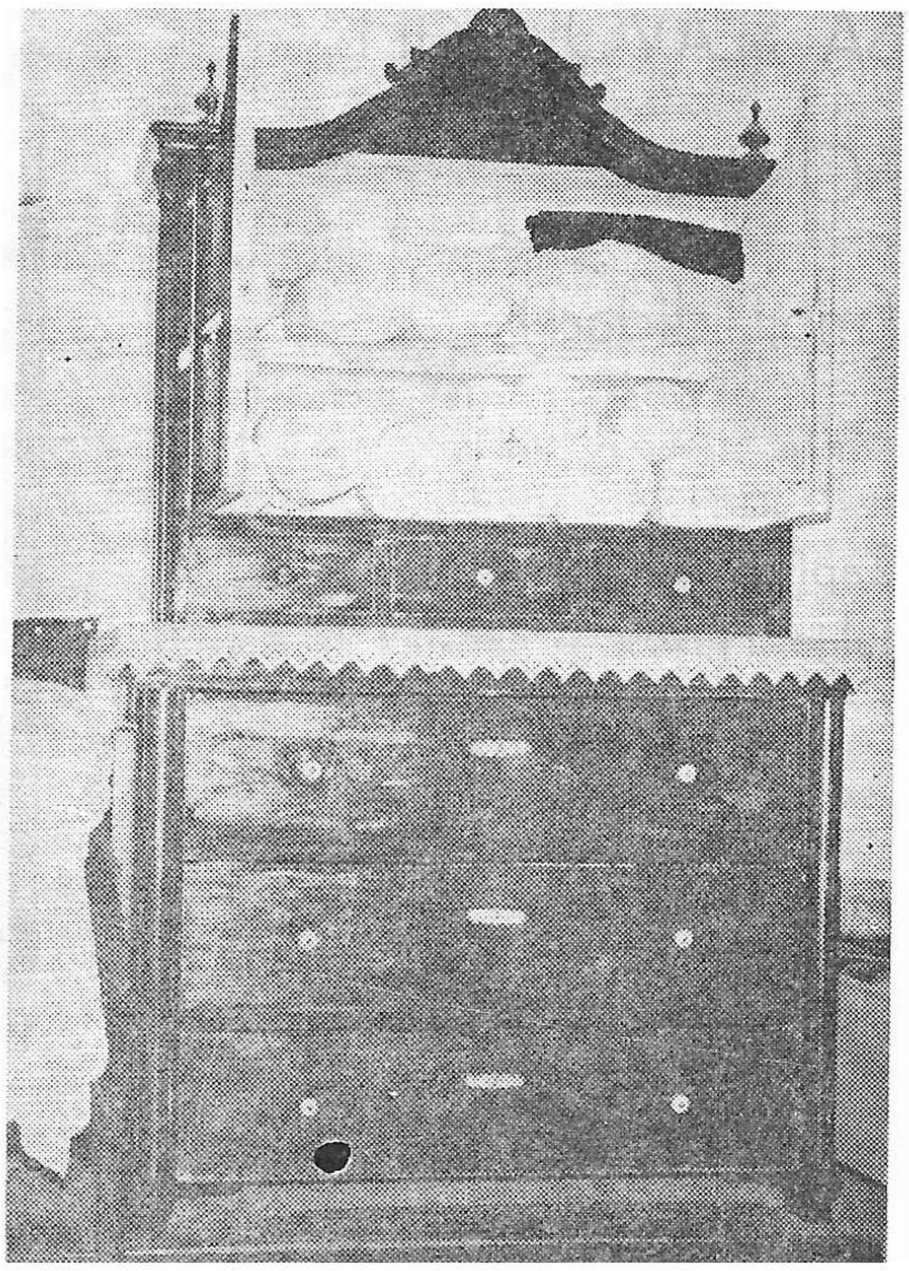
Rublje se vadi iz lužnice i cijedi rukama te slaže na posebnu klupu i prenese se blizu korita na bunaru. Tu se svaki komad još praćakom izlupa na kanatu korita i stavi u njega. Sad se sve rublje u koritu prelije vrelom vodom, a poslije toga se svaki komad natare (namaže) dobro domaćim sapunom zvanim rubinjaš i potom opet lupa pračakom da se što bolje istisne zaostali lug, voda i prljavština. Tako izlupano rublje još se jednom rukama trlja i mani te pere u toj vrućoj vodi na bunaru u koritu. Poslije toga se još jedanput propere sapunom, rukama i pračakom u hladnoj vodi. Kad se tako opralo rublje dva puta u vrućoj i jedanput u hladnoj vodi, onda se poplavi, tj. ispere se u hladnoj vodi kojoj je dodano nešto plavila za rublje da dobije plavkastu boju. Sad se istom rublje vješa na poseban jedečić (vucak ili štrik). To je dugačko, nešto tanje, ali čvrsto uže, koje se samo u tu svrhu upotrebljava te je čisto i uredno držano. Jedečić se obično veže za kakvo drvo na sunčanoj strani dvorišta i za kakav jaki stup ograde ili zgrade (šupe). Valjalo ga je dobro svezati i nategnuti da može izdržati mokro rublje, a ako se istegne pod teretom, tad se podupre rašljastim motkama zvanim podapinjač, podupirač, podupinjač ili podupiralo (sl. 4a).

Kad se rublje osušilo, onda se kupilo i otezalo, te savijalo i slagalo. Pojedino se rublje kao košulje, oplečići pa krila (skute) i dr. narozalo, naboralo, navoralo pa se onda sve spremalo u sanduke ili ormare — ladičare. Glačala nekada nije bilo, pa se rublje moralo ispravljati da ne bude poslije pranja i sušenja zgužvano, te otezati na drugi način kako bi bilo, ne samo čisto, nego i uredno i lijepo. Veći komadi rublja su se izravnavali tako da su se namatali na deblji okrugli komad drveta, koje je bilo glatko izrađeno i dugo 30 do 40 cm. Namatalo se suho i malo ovlaženo rublje, a zatim se tako namatano pritiskivalo drugim komadom drveta koje je izgledalo kao nešto dulji i veći pračak. Takav se način glačanja rublja, a napose većih komada, još i danas upotrebljava u nekim domaćinstvima.

Novo tkanje, žuto pamučno ili laneno ili kakvo drugo, najprije se moralo obijeliti, a onda se tek lužilo. To se činilo tako da se tkanje otkano u dužini p oviše desetaka aršina (mjera za dužinu tkanja tj. dužina od lijevog ramena do kraja desne ruke; tako su žene obično mjerile dužinu dnevno otkanog tkanja)

Sanduk za rublje — »Ladičar«

Stakleni ormar

sve skvasi u peraće korito u hladnu vodu na bunaru i tamo se ostavi da stoji 4 sata. Zatim se vadi i na kraju korita (na kanatu) meći pračakom da iz njega izađe voda i žuta boja. Poslije toga se objesi na jedečić ili na posebne jasenove količe, oko jednoga metra duge i zabijene u zemlju na udaljenosti 1 do 1,50 metra jedan od drugoga (sl. 4b). Kad tkanje bude napola suho, opet se skupi i kvasi u hladnoj vodi, te se vješa na sunce da što više izbijeli. Tako se to radilo kroz nekoliko dana po više puta na dan. Istom poslije takvog postupka tkanje se složilo u lužnice s drugim rubljem i poluživo. Poslije luženja i pranja još se nekoliko puta tkanje kvasilo i sušilo na suncu da što bolje pobijeli, a onda se tek smatalo u trube (svitak). To se čini tako da se tkanje po dužini savije u dvije struke, pa se tada nateže i namata na valjalo (valjičak) u trubu (svitak). Kad je sve platno namotano, izvuče se valjalo i truba sprema u ormar, koji je bio često stakleni iznad ladičara da se vidi, koliko vrijedna žena ima truba novoga tkanja. Ali trube su se držale i u šifonjeru u posebnim pretincima. Od tih se truba odmatalo i odrezivalo koliko je trebalo, te krojilo i šivalo rukom sve što je od rublja trebalo (rubine, gaće, krila, oplečići — oplečci, pa otarci, stoljnjaci otarčići itd.

Iz opisanog posla oko luženja, pranja i sušenja rublja kao i bijeljenja i spremanja tkanja vidi se, da je to bio naporan i spor posao dok se rublje čisto uredilo. Trebalo je dosta vode izvući iz bunara, dobro lupati pračakom i mnogo maniti i trljati rukama, pa onda vješati i sušiti te skidati i otezati dok sve bude uredno i čisto.

Zato se to sve radilo blizu bunara i korita na bunaru. Tu su pokraj korita žene znale zepsti po cijeli dan perući rubine, a pogotovo kad je bilo hladnije doba godine. Od vode raskvašene ruke lug je katkad znao izjesti i do krvi, pa je trebalo po nekoliko dana dok sve to prođe, ali rublje je bilo čisto i uredno oprano i dobro poluženo, čime su se žene međusobno znale hvaliti.

SA SLAVONSKIH SOKAKA

(moji didaci)

Zapisao u Drenovcima:
Julije Njikoš

Na slici: Did' Josip Ivakić »Joka« i Marko Zečević »Vidov«

Oj Drenovci, široki' sokaka,
lipi' snaša, cura i momaka...

Starovirska pjesma drenovačkih graničara odzvanjala je kroz proljetnu noć — Velikim krajem... U domu pjesnika Đuke Galovića okupili se prijatelji... Navraćam često u posjete pobratimu i prijatelju, pošto sam ovdje mnogo toga zapisao iz prošlosti ovoga kraja, o životu, narodnim običajima i pjesmi — Cvelferije... područja s lijeve strane obale Save na kojem su se smjestila sela Gunja, Podgajci ,Đurići, Račinovci, Jamena, Rajevo Selo, Drenovci, Soljani, Strošinci i Vrbanja... Ova mjesta, tzv. Drenovačke poljane, nalaze se na visokim gredama iznad niskog tla Studve, Smogve, Spačve, Virova, Bosuta i Save... U vrijeme ratova s Turcima na ovom je području ustanovljena Dvanaesta vojna kompanija — po kojoj su naši pradjedovi, stari graničari, čuvajući stražu kraj starih čardaka na Savi — nazvali i ovaj kraj — Cvelferijom...

U staroj graničarskoj kući u Velikom kraju živi sa svojom bab' Mandom — did' Josip Ivakić »Joka«... O njemu će vam seljani Drenovaca reći da je najbolji svirač na samici u ovome kraju... U zadružnoj sobi — drevni zidovi — duvari, stare snažne hrastove grede, vješalice uz ognjište... Velika sinija, šifonjer, drveni sanduk... Pravi muzej slavonskog življenja...

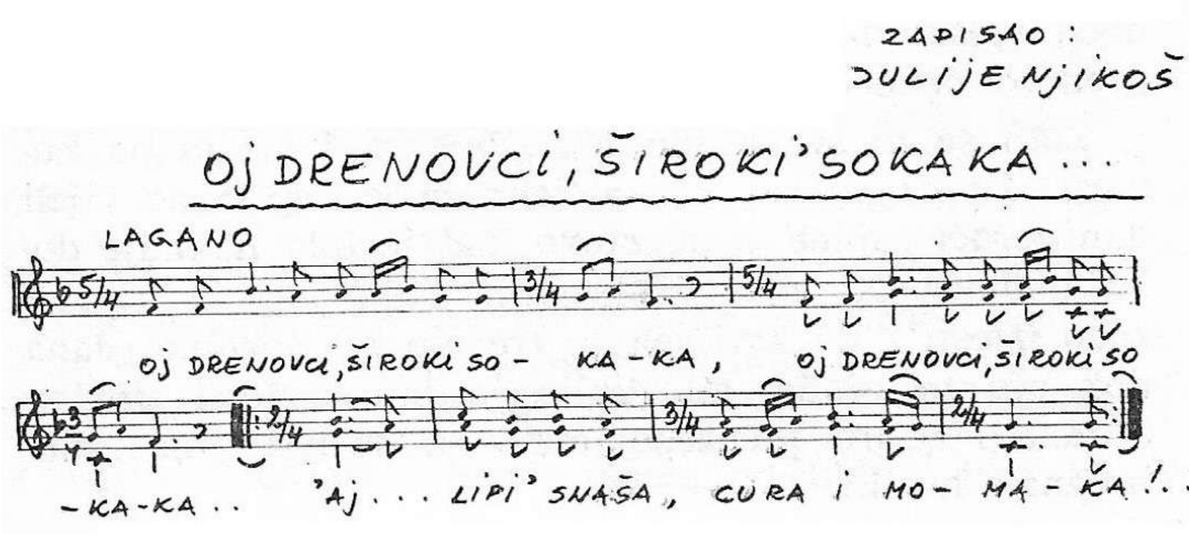
Ovdje, u Velikom kraju, rodio se i odrastao did' Joka... Sjeća se on kada je trčao u skutari velikom zelenom ledinom, igrao šuljarije i kotačao se sa svojim vršnjacima... Penjao se na dudove i stoljetne lipe... Tu je započeo pjevati uz samicu o svome zavičaju i ljudima, na merajama Velikog kraja uz Istrev i kanal Drenovaču... Učio je on od didaka Marka kako sam kaže »svoje prve pisme i prve trepete žica«...

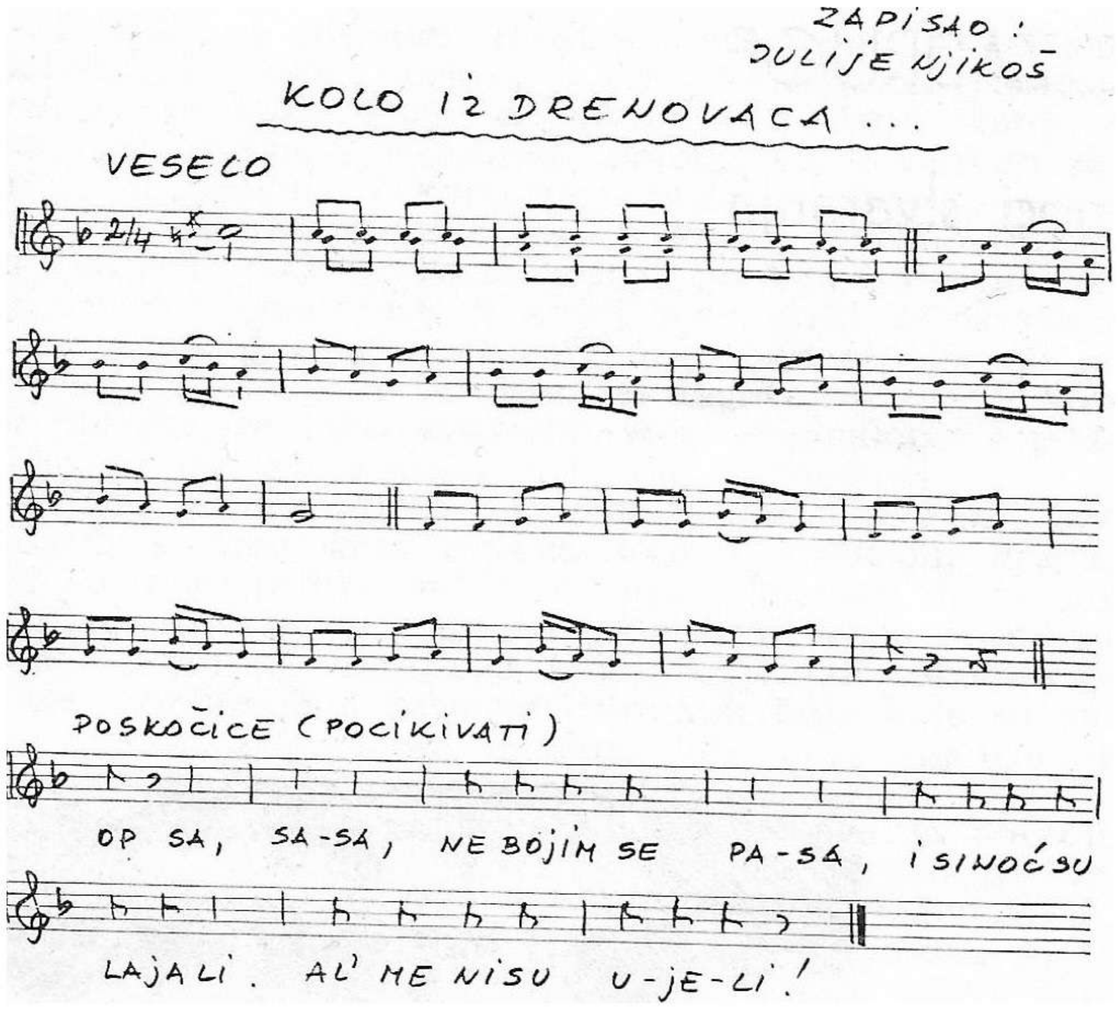
Još i danas, iako u poodmaklim godinama, did' Joka je uzoran gospodar... Dok priča o nekadašnjim stanovima na Cerju, suza mu navre na oči... A kako i ne bi... Na istočnoj strani od sela gdje je i glavnina drenovačkog atara, bilo je sedamdesetak stanova...« U njima je uvik bilo živo i veselo... Pivalo se i sviralo, a i igralo — kad je bilo za to vrime... A ljudi su bili radini... Bilo je tu šljivika, voćnjaka — da je jabuka bilo priko cile godine... Njive su bile čiste, porane... Trnja ni za vidit... Radilo se dan i noć... Mlađi su čuvali svinje, a stariji se brinuli oko stana... Sijali smo žito, zob, ječam, kukuruz, ditelinu kravaru... Radilo se na konji... Sa dva para konja radili smo 70 jutara zemlje i još se bavili šumom...«

Sjeća se did' Joka i vremena kada se u Drenovcima oralo na volovima... »Oralo se na šest volova drvenim plugom... Oni siromašniji su se sparivali i tako ispomagali jedni drugima... Kasnije smo nabavili gvozdene plugove... I stizavali na sve... Danas je mlogo lakše. Traktor zađe u njive i za čas njiva poorana...« Bab' Manda mu pomaže oko bravaca. »Eno... 30 bravaca u trimu... oPsla priko glave...«

Did, Joka i njegova bab' Manda jedva čekaju da im netko dođe, da im prijatelj pozdrav donese, da ih obiđe i otpočne razgovor... I pričat će ova starina o svome djetinjstvu, o svojoj mladosti i ljubavi, seljanima Cvelferije i prošlom vremenu koje je ostalo samo zapisano u njegovom sjećanju... Da... Tako je to bilo u Cerju... A danas? »Stanova sve manje, da ih nabrojiš prstima jedne ruke...« jada se did' Joka...

Nedaleko did' Jokinog stana nalazi se stan baj' Marka Zečevića — Vidova... Marko je mlađi seljak, poznata bećarina i kao veseo i radin čovjek prihvatio je samicu. Danas je ona često u njegovim rukama. Pjesme drenovačke, što se u ove proljetne noći razliježu Velikim krajem, čuvaju se od davnina. A te pjesme o stanovima, žitu, trnju, Studvi i Bosutu, bećarima, konjima lipicancima, srni i košuti, lali i ružmarinu, diki i dikinoj mami — izričaji su duše ovih ravničarskih ljudi.

Mjesec se već dobrano popeo iznad stoljetnih lipa drenovačkih sokaka kada sam se oprostio od bab' Mande i did' Joke... Šorom se razlijegala pjesma:

Nema raja nad Velikog kraja,
ni ružica — nad naših curica...

Samice umukoše... A i umorni glasovi mojih prijatelja. Prelazeći mostom preko Istreva sjetih se i jedne od mnogobrojnih priča drenovačkih didaka. Za vrijeme Granice u Drenovcima je stanovao kapetan. Kuća mu je bila u sokaku blizu koga su bile velike vode. Na Istrevu. Čim bi pao mrak, žabe su počele kreketati. Jednoga dana, dosjeti se kapetan — i izda »befel« Noćni mir treba se poštivati! I od onda, svake večeri, seljani bi upaljene lojanice koje su postavljali na daščice, otisnuli u Istrev. Žabe bi se umirile, a žena nekadašnjeg kapetana mogla je noću mirno spavati. »Nekad bilo, sad se spominjalo«... rekao bi narod...

ZA KULTURNI ŽIVOT U POKRAJINI

Piše: Prof. Jerko Vukov

Mnogi mladi ljudi poslije završenog školovanja radije ostaju neko vrijeme i bez posla u centru nego da idu u neki gradić u pokrajinu, a pogotovo na selo, daleko od grada. Prije rata je bilo posve razumljivo da se poslije škole ide na selo ili u pokrajinu (ako se nije imalo utjecajnog rođaka na položaju odakle se odlučivalo). S godinama i starijom djecom moglo se možda dobiti premještaj i u veći grad i centar.

Zašto danas mladi školovani ljudi ne idu ili nerado idu u pokrajinu? Možda je razlog u stanju u kakvom se nalazi pokrajina? Može li se nešto napraviti da se to stanje popravi?

Poslije istjerivanja Turaka krajem 17. stoljeća Slavonija je bila opustjela. Habsburška vlast dala je pustu zemlju doseljenicima da je obrađuju i brane. Iz Hrvatske i Ugarske u početku malo je tko htio ići u tu pustoš. Velike posjede dobili su Pejačevići, Jankovići, Adamovići i drugi koji su došli s austrijskom vojskom od Sarajeva. Za rijetke starosjedioce Reljković kaže pola stoljeća kasnije, da su bili zapušteni, mekušni i apatični, odani mnogim porocima. Mihajlović je dobio Orahovicu, nekad vlasništvo knezova iločkih, od kojih su ostale razvaline »Ružice«, usred prašume, pune divljači i hajduka. Iz prvotne nadarbine Mitrovice, Pejačevići su prebačeni na posjede kod Osijeka, Našica i Virovitice itd.

Slavonske županije smatrali su u Hrvatskoj kao »zaostala područja«. Do druge polovine 19. stoljeća (do željeznice), Slavonija je živjela dijeljenim životom od Hrvatske. I pored željeznice, Strossmayer je trebao 2 — 3 dana iz Đakova do Zagreba. Vremenom dolazi do promjene. Novi feudalci održali su do u 20. stoljeće (osmanlijski) naziv »spahija«. Ideal im je bio blagostanje i lagodan život.[1]

Stari gradovi (Cibalae, Mursa i dr.) nastali su pod zemljom. Vojne vlasti poslije oslobođenja od Turaka grade palače svojih vojnih komandi, feudalci — pretežno stranci — dvorce i palače u izmišljenim povijesnim stilovima, svećenici i biskupi crkve u neostilovima,, katedralu od opeka (Đakovo, Osijek) itd.

U novije vrijeme po našim gradićima ima pokušaja urbanizacije po ugledu na veće gradove. Međutim, uz nju pada u oči i po koja ružna kavana, kino i sl. a u večernjim satima mrak na ulicama, lavež pasa na periferiji, korzo pun školaraca i sl.

U ovom kraju nekad je bilo glavno zanimanje u kotarskim mjestima obrt i trgovina, a na selu poljoprivreda. Škole su pripremale pretežno za obrtnička i trgovačka zanimanja, dok za poljoprivredu skoro i nije bilo škole. Poslije rata su otvorene i poljoprivredne škole. Pitanje je koliko su one ispunile i još danas ispunjavaju svoj zadatak. Međutim, ako ijedna škola odgovara ovom kraju, onda je to u prvom redu poljoprivredna. U Đakovu je ona bila, pa ukinuta.

Mnogi mladi ljudi školuju se samo radi namještenja. Oni često vrlo malo čitaju. Više ih zanima sport i zabava. I škola im često ne daje mnogo znanja iz opće naobrazbe. Čim je završe, nastoje napustiti svoja sela i gradiće, te se zaposliti u centru.

Mnogim mladim ljudima je ideal što bolji standard: elektrificirano kućanstvo, televizor, automobil, kuća, vikendica itd. Malo se radi na izgradnji kulturnih vrijednosti regije, na stvaranju kulturnih društava i kulturnog života (preko biblioteka, škola, muzeja, galerija i sl.).

Mnogi školovani ljudi u pokrajini mire se s takvom situacijom, umjesto da porade kako bi se prekinulo s atrofijom i otklonila zaostalost, usamljenost i jaz između centra i provincije, te oživio kulturni život u njoj.[2] To bi djelovalo da ljudi ne bježe iz provincije jer bi život u njoj bio snošljiviji.

L I T E R A T U R A:
1. J. Horvat: Hrvatski panoptikum
2. G. Gamulin: Mostovi preko usamljenosti.

STARE SEOSKE KUĆNE ZADRUGE

— Izvori narodnog likovnog stvaranja

Piše: Prof. Stjepan Brlošić

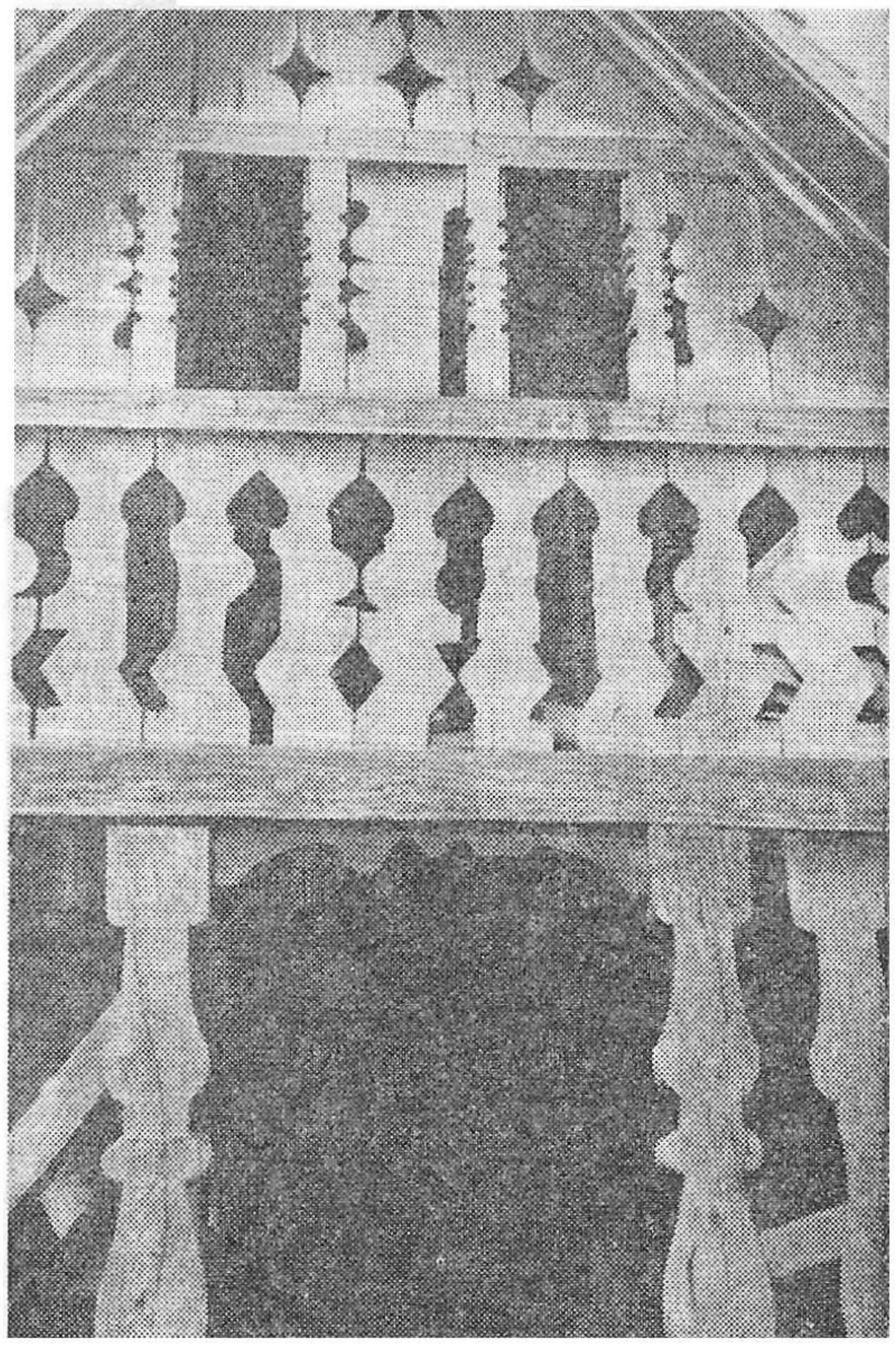
Do kraja 19. stoljeća, a i ranije, u nekim mjestima do skorog vremena većina starosjedilačkog stanovništva Đakovštine živjela je u seoskim kućnim zadrugama koje su brojale neke po pedeset i više duša, i u kojima je samo oženjenih bilo po deset — petnaest i više parova. U nekim zadrugama bilo je neku godinu deset i više djevojaka za udaju ili momaka za ženidbu. Svi članovi zadruge živjeli su u kući s velikom sobom koja bila 8, 10 i više metara dugačka i oko 6 — 8 m široka, ovisno o veličini i brojnosti zadruge. U tako velikoj sobi, u kojoj su prebivali, bilo je nekad po deset kreveta na kojima su spavali stariji, oženjeni parovi i djeca, dok su mlađi parovi i tek oženjeni spavali u odvojenim prostorijama zvanim kućarima ili kiljerima, a momci su većinom spavali na stanovima u gumnima.

Iako su neke zadruge imale nekada po sto — stopedeset i više jutara zemlje, nisu imali mnogo oranica, a sijali su i sadili samo onoliko, koliko je bilo potrebno za njihov život. Urod sa zemlje bio je daleko slabiji nego danas, jer su i tehničke mogućnosti obrade bile mnogo manje. Sve poljske poslove, osim oranja, obavljali su ručnom obradom; pšenicu, raž i ječam su želi i vršili konjima, kukuruz su sijali i okopavali (ne parali plugom), lan čupali i kasnije obrađivali, i ako ovom dodamo da su orali drvenim ralom i volovima, a na taj način se radilo sporo, i da se zrno mljelo u malim vodenicama na potocima, tada možemo shvatiti koliko je trebalo vremena našim starima za obavljanje poljskih poslova. Razumljivo da iz tih razloga nisu imali žitarica za prodaju.

Vjerojatno su to razlozi da su se tadašnji stanovnici Đakovštine orijentirali na odgoj stočarstva i ostavljali velik dio svog zemljišta pod livadama, gajevima i ispašama, a kako se voćarstvo i vinogradarstvo pokazalo dosta rentabilno, to su sadili velike šljivike i vinograde. Od stoke su odgajali konje za vožnju (ne oranje), volove za oranje, krave od kojih su neke zadruge imale po 50 i više komada, a naročito mnogo su odgajali svinja (po 500 — 1000 i više komada) i ovaca koje su držali često preko 1000 komada, a služile su im za dobivanje vune. Stoku su napasivali po velikim pašnjacima i šumama kojih je bilo mnogo na području Đakovštine.

Najveći, i možda jedini, prihod su tada zadruge imale od prodaje stoke i, ako je harala stočna bolest, te ako nije bilo tržišta stoke, jer željeznica i kamenih cesta nije bilo, tada je postojala mala mogućnost da dođe do prihoda i potrebnih sredstava za podmirenje izdataka zadruge. Ta nesigurnost tržišta i slabi prihodi uvjetovali su da se svaka zadruga orijentirala na to da sama stvara sve što joj je potrebno, tj. na vlastite izvore. Iz tih razloga su gajili one kulture koje su im, osim za hranu, služile za izradu odjeće, kao lan i konoplja, a od stoke su gajili ovce za dobivanje vune.

Svi ovi problemi u rješavanju složenih poslova zahtijevali su određenu organizaciju rada i tražili da svaki član zadruge zna i obavlja svoj posao. Radovi su uglavnom razdijeljeni na proljetne i ljetne poslo-

Marljive ruke ukrašavale su kuće i ambare

ve kada se oralo, želo, vršilo, spremala ljetina, radilo u vrtovima, brali vinogradi i šljive kao i drugi poslovi, dok su u jesensko-zimske radove spadali; obrada lana i druge pripreme za radove u kući, te sječa šume i dovoz građe. Svi ovi poslovi morali su biti dovršeni do zimskih svetaca-Božića i Nove godine i do vašara na Tominje u Đakovu, na kojem su prodavali stoku i kupovali potrebnu robu za ukućane.

U osnovi su svi radovi u zadruzi razdijeljeni na ženske i muške poslove. Ženski poslovi su bili, osim redovitih i tekućih: kuhanje pečenje kruha, spremanje soba, još i radovi na tekstilu: tkanje i veženje kao i drugi. Tada su žene početkom siječnja sklapale u velikim sobama stanove i počele tkati; tako je u nekim sobama radilo po 4 i više stanova. Djevojke i mlade žene su isto vrijeme vezle mušku i žensku odjeću, stoljnjake i druge stvari. Sve su one pomagale jedna drugoj slušajući savjete starijih iskusnijih žena.

Muški poslovi su bili, osim brige za stoku, još i radovi u drvu i oni su u kolnicama obrađivali građu: tesali, pravili i ukrašavali drvene stupove, rezali daske, pravili vrata, klupe, police, stolove, sećije, stoliće, škrinje za ruho, nadalje razne drvene kutije, štapove, stanove za tkanje, rala za oranje, zubove za zubače, kolje za ogradu, kao i sve drugo što je trebalo za kuću i u kući.

I sada, u mirnom zimskom vremenu, oslobođeni poljskih i drugih poslova, i žene i muškarci posvećivali su se svaki svom svijetu poslova: žene tkanju i vezenju, muškarci — obradi drveta. Tu u velikim zadružnim sobama i kolnicama raslo je stvaralaštvo i nastajala narodna umjetnost u kojoj se vidio drugačiji osjećaj svijeta. To stvaranje predstavlja živu snagu izvorne umjetnosti u kojoj nisu došli do izražaja razni utjecaji i koja se tada nije komercijalizirala u svijetu trgovine, već je nastojala zadovoljiti sebe i svoje potrebe, te tako sačuvati svoju originalnost i podsjećanje na praiskonsko življenje u zajednici.

Očito je da njihovo stvaranje nije moglo biti bez dodira s tehničkom civilizacijom i kulturom grada, jer su imali prilike vidjeti njihove blagodati dolaskom u grad na vašar i mogućnost kupovine razne potrebne robe. Iz tih su se razloga radovi mijenjali tokom vremena korištenjem, umjesto prirodnih boja koje su sami pravili, kupovinom industrijskih boja, kupovinom pamuka, svile i drugog materijala za tkanje i veženje. Muškarci su kupovali razni alat i strojeve za obradu drveta: pile, bradve, dlijeta, klupe za rad što je sve utjecalo da njihovi radovi više nisu bili jednostavni, već bogatiji, raznovrsniji i raznobojniji. Najviše su i na prvom mjestu u Đakovštini bili radovi na tekstilu koje su radile žene tkajući ponjavce, pregače i drugo, te vezenjem ženske i muške odjeće, dok su manje radove radili u tijestu i slami. Muškarci su radili u drvu i ukrašavali drvene stupove i ograde za kuću, škrinje za ruho, zatim su ukrašavali tikvice, rezbarili kutije, svirale, preslice, police i drugo, a manje su radili od roga i drugog materijala. Po likovnoj obradi najviše se javlja plošna umjetnost: šare na tikvicama, tekstilu, maramama, ponjavcima, rubinama, pregačama, i uopće na ruhu, ljuski jajeta. U tim radovima najviše dolaze do izražaja geometrijski motivi.

Reljefno prikazivanje, u većini s plitkim geometrijskim ukrasima, s motivima cvijeća, lišća, biljki vidljivo je na preslicama, raznim kutijama, sviraljkama, kepčijama, stoljnjacima, dijelovima stana, ambarima, škrinjama za ruho, drvenim stupovima na građama i drugim.

Vrlo malo se kod nas javlja figurativno stvaranje: glava čovjeka ili zvijeri, lik životinjne, pletenice, a i to se javlja samo na nekim predmetima: dršci štapa, na tamburicama, nekim predmetima od tijesta za prigodne svečanosti, i nekim drugim.

Sve ovo narodno stvaranje predstavlja živu snagu i treba shvaćati kao planski pristup i likovnu disciplinu koja ima svoje praktično značenje i u kojem se razvijalo kolektivističko naziranje u smislu planskog pristupa i obrade tehničkih rješenja na upotrebnim stvarima. U ovim radovima dolazi do izražaja samostalnost koja ima svoju vitalnu sposobnost za lijepo, a nastoji da to bude lijepo i ugodno oku što ima duboke tragove u našem izvornom stvaranju.

Svi ovi ukrasni radovi, koji su rađeni u zadruzi, imaju izražaj stvaralačke snage našega naroda i njegovo umijeće da svojevrsno i točno u raznom materijalu donaša motive u kojima svoje dojmove i znanje konstruira i stvara da njegov život i okolina bude što bolji i uređeniji.

Slavko Karin

Podoknica Đakovu

Đakovo — na platou zelene ravnice
Prosulo se na sve četir' strane,
Lijepa mladost pjeva podoknice
Svome gradu već od zore rane.

Ja te volim, volim posve jako
Kao majka svoje čedo milo.
Dođoh u te k'o dijete nejako,
Dođoh u te — davno je to bilo.

Tebe krase tvoji divni ljudi,
Lijepe Ljelje i Šokice mlade.
Svakom gostu toplota se nudi,
Nigdje ravnog tebi ne imade.

Tvoja sela od srca su draga:
Il' Gorjani što ih povijest diči,
Il' Semeljci vredniji od blaga,
I sva druga — k'o da su u priči.

Plodna polja nižu se bez kraja
Na livade i lugove Dilja,
Povjetarac mirisom napaja,
Zrak ugodni od cvijeća i bilja.

Iz daleka hrle tvoji ljudi
Moleći te, pružaju ti ruku,
Rasti, grade, tu im dom ponudi
Na čast sebi i svojemu puku.

Pozdrav, grade, na vječna vremena,
Novo doba nek ti bolje godi.
Meni osta draga uspomena,
Tebe sreća u svem' neka vodi.

KRALJICE

Narodni običaji Baranjskih Hrvata

Zapisao u Duboševici: Julije Njikoš

Na slici: Seljani u narodnoj nošnji Duboševice — Snaša Manda Matanov, Matija i djevojka Jela Matović

Pitaju me iz kojeg sam sela?
Sa granice, iz Duboševice...

Na krajnjem sjeveru Baranje, dva kilometra od graničnog prijelaza u Madžarsku, smjestilo se selo DUBOŠEVICA... Ime Duboševica je zvaničan geografski naziv za selo, ali stanovnici sela služe se još uvijek starim slavenskim nazivom DALJOK. Selo se nalazi na uzvišici tako da se već iz daleka na putu prema graničnom prijelazu vidi crkveni toranj. Za lijepa vremena jasan je pogled iz sela na planinu RŠANJ i najviši vrh Nagy Harsany (442 m), ali u nas poznatiji pod nazivom RŠANJ.

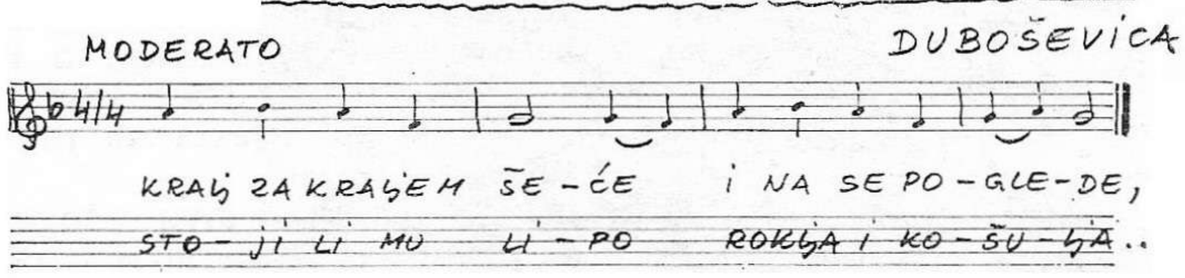
Zanimljivo je zaći u Duboševicu koja se nalazi s tri strane opkoljena granicom; ali ne samo zaći, nego i jedno vrijeme ostati u selu. Selo i njegovi žitelji žive inače mirnim životom; zauzeti su svakodnevnim poslovima i brigama. Jednolišnost svakodnevnog života prekine se samo kad je u selu svadba i kad veseli Šokci u dane koji nisu zabilježeni ni u jednom kalendaru, oživljavaju običaje svojih predaka. Selo tada oživi. I mlado i staro nestrpljivo očekuje te dane. Vjerni tradiciji, prema onoj narodnoj poslovici koju mi bab' EVA JELIĆ (rođ. 1. I 1887. g.) izgovara s nekim strahopočitanjem: »Bolje da propadne selo, nego običaji...« Tako je to u Duboševici.

Među starinske narodne običaje koji su se održavali u Duboševici, seljani spominju i KRALJICE (Bab' MARTA NOVOSELAC, rođ. 8. IX 1896. g.), a izvođenje običaja nazivaju »Voditi kraljice«. Običaj se održava za Duhove, ali se ni s čim ne povezuje za kršćanske obrede...

Ovaj običaj u Duboševici izvađale su odrasle djevojke. Već nekoliko dana prije nego što će »voditi kraljice« okupe se kod starijih žena u selu na dogovor. Broj članova nije bio ograničen... Najmlađu djevojku izaberu za snaju, jedna je djeveruša, druga posnaška, a dvije djevojke obučene u mušku opravu su kraljevi. Svaki kralj nosi jednu zastavu okićenu »glavama«, to jest svečanim otarcima. Jedan od muškaraca je torbonoška koji nosi u torbi skupljene darove. Ostale djevojke (6 — 15) su kraljice. Ovako skupljeni i obučeni u svečane narodne nošnje prolaze ulicom pjevajući:

ZAPISAO:
JULIJE NJIKOŠ

KRALJ ZA KRALJEM ŠEĆE

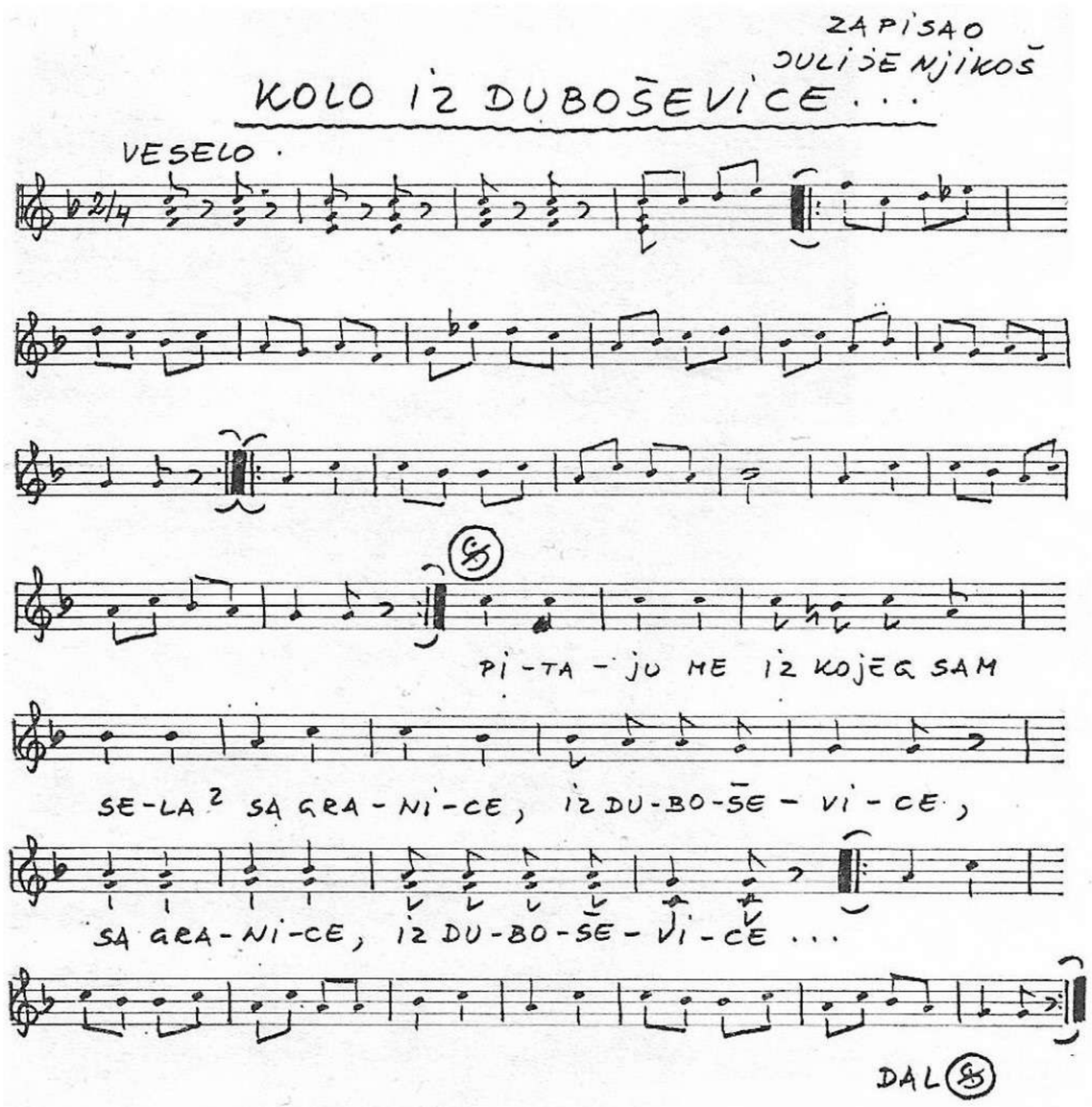

Kralj za kraljem šeće i na se pogleđe,
stoji li mu lipo roklja i košulja.
Ako stoji lipo, da mu ne diramo,
Ak' ne stoji lipo, da mu namištamo...

Ovu pjesmu pjevaju ulicom sve dok ne stignu pred kuću u kojoj obitava momak spreman za ženidbu. Ugledavši Kraljice, dozvao bi svoje roditelje: »Donesi vina dado, iznesi kolačiće mamo, — idu nam kraljice«... U kući momka Kraljice bi zapjevale.

Mi svakud odismo i ode dođosmo,
i od nama kažu, mome neženjeno.
El ga vi ženite, el ga nama dajte.
Mi ćemo ga ženit' Turkinjom divojkom,
koja nosi dara, dara tri tovara.
Prvi tovar dara — kumu i djeveru,
drugi tovar dara — svekru i svekrve,
treći tovar dara — momku i divojke...

Nakon što su Kraljice otpjevale obrednu pjesmu, domaćin ih pogosti jelom i vinom, a zatim dariva. Snaha sjedi na klupčici, a pokraj nje stoje posnaška i djeveruša. Za to vrijeme Kraljice se drže za ruke u kolu oko snaje — šeću se s lijeva na desno i pjevaju. Kraljevi stoje iza kola djevojaka...

Za vrijeme dok Kraljice izvode pjesmu zahvalnicu — domaćinu, torbonoška izvodi šale...

Prošeći se kralju i dva i tri puta
i zafalji kralju ovoj kući i domu,
kućnom domaćinu, dvori poštenovi...

Kada Kraljice započinju pjevati »Prošeći se kralju«, kolo djevojaka se okreće na lijevo, a kraljevi mijenjaju mjesto: koji je bio s desna — odlazi na lijevu stranu, i obratno. Kad je posjet već pri kraju, jedna Kraljica skoči iz kola, uzima »pavlaku« (jastučić) na kojem je sjedila snaja, baca ga u vis izgovarajući: »Tolika vam kudelja bila, mekana ko perje i tanka ko svila«! Kraljice izlaze iz dvorišta i ponovo pjevaju ulicom:

Kralj za kraljem šeće... itd.

Kraljice odlaze u kuću u kojoj je djevojka da navijeste i njoj ono što se mladima uvijek priželjkivalo: dobra i bogata udaja... Došavši u dvorište zapjevale bi:

Mi svakud odismo i ode dođosmo,
i od nama kažu, diva neudata.
El ju vi udajte, el ju nama dajte.
Mi ćemo je udat' za popova đaka,
koji sitno piše, sitno potpisava
po orlovom krilu i po sokolovom...

Na slici:
Marta Novoselac

I u kući djevojke domaćin pogosti Kraljice, a nakon toga ih dariva. Nakon pjesme zahvalnice, odlaze do kuće u kojoj prebiva dijete. Pjevaju:

Mi svakud odismo i ode dođosmo,
i od nama kažu, čedo nenijano.
El ga vi nišite, el ga nama dajte.
Mi ćemo ga nijat, u mliku umivat'.
U sirutke kupat', rakijom napajat.
Ružicom zabavljat...

Kraljice su obvezatno dolazile i u kuću seoskog kneza i knezice. Kao i u ostalim kućama, i ovdje su Kraljice ugošćene, lijepo primljene i darivane... U kući kneza i knezice Kraljice bi zapjevale:

Mi svakud odismo i ode dođosmo,
i od nama kažu u kneževe dvore.
Knez knezicu budi i u lice ljubi.
Ajd' ustan' knezice, došle su Kraljice.
A šta išću Kraljice? Što u gori škripuca
majka sina zibuca...

I tako redom od kuće do kuće dok ne obiđu cijelu ulicu...

Nakon što Kraljice obrede sve domove koje su naumile posjetiti, vraćaju se u kuću odakle su krenule kako bi se ondje raspremile i podijelile darove koje je skupio torbonoška...